

**(NEMRUT) MUSTAFA PAŞA DİVAN-I HARBİ'NDE YARGILANARAK
İDAM EDİLEN BİR KUVA-YI MİLLİYEÇİ:
DRAMALI RIZA BEY VE MİLLÎ MÜCADELE'DEKİ HİZMETLERİ**

Osman AKANDERE* - Feridun ATA**

ÖZET

Dramalı Rıza Bey, Sadrazam Damat Ferit Paşaya suikast teşebbüsünde bulunmak suçuyla yargılanmış ve 12 Haziran 1920'de asılarak idam edilmiştir. Kendisi bir komitacı ve "Teşkilât-ı Mahsusa" elemanıdır. Milli Mücadelenin başlarında ise bir Kuva-yı Milliyeci olarak ülkesi ve milleti için mücadele eden değerli bir şahsiyettir.

Millî direniş ve teşkilâtlanmanın ilk öncülerinden olmuştur. Onu cephelerde bir müfreze kumandanı olarak görmekteyiz. Birinci Anzavur İsyanı'nda ise isyanın bastırılmasında önemli rol oynayan bir "Takip Müfrezesi" kumandanıdır. Millî kuvvetlerin ihtiyacı olan silah ve cephanenin temini için Akbaş Cephaneliği'nin basılmasında başrol oynamıştır. Damat Ferit Paşayı öldürme planının tetikçiliğini de yine üstlenmiştir.

Oldukça kısa sayılabilecek ömrü hep fırtınalı ve dağdağalı olarak geçmiş, ülkesi ve milleti için mücadele etmiş ve bu uğurda ölmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Dramalı Rıza Bey, Teşkilât-ı Mahsusa, (Nemrut) Mustafa Paşa Divan-ı Harbi, Kuva-yı Milliye, Suikast Teşebbüsü*

**A NATIONAL FORCES EXECUTED BY(NEMRUT) MUSTAFA
PASHA MILITARY COURT(DİVAN-I HARB-İ ÖRFİSİ): RIZA
BEY FROM DRAMA AND HIS SERVICES IN NATIONAL
STRUGGLE**

ABSTRACT

Rıza Bey from Drama was charge with attempting to assassinate Sadrazam Ferid Pasha and he was hanged on June 12, 1920. He was a committee man and a member the Secret Organisation (Teşkilât-ı Mahsusa). He was also a distinguished statesman who struggled for his country and his people at the beginning of National Struggle.

He was one of the pioneers of national resistance and organisation. We also see him as a commander of a detachment. He played an important role in suppressing the first Anzavur rebellion as the com-

* Selçuk Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu Atatürk İnkılapları ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dersi Öğretim Üyesi.

** Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Araştırma Görevlisi

manders of pursue detachment. He was also the most important person in attacking the Akbaş Ammunition in order to get the necessary gun and ammunition for National Forces. He also triggered the plan of assassinating Damat Ferit Pasha.

His relatively short life is full of stormy and tumultuous events. He struggled for his country and died for its sake.

Key Words: *Rıza Bey from Drama, the Secret Organization (Teşkilât-ı Mahsusa), Nemrut) Mustafa Pasha Military Court (Divan-ı Harb-i), National Struggle, Attempting.*

I. DRAMALI RIZA BEY KİMDİR

Sadrizam Damat Ferit Paşaya suikast teşebbüsünde bulunmak ve geniş çaplı bir gizli teşkilât oluşturmak suçlamalarıyla İstanbul Birinci Divan-ı Harbi Örfisi tarafından yargılanan ve 12 Haziran 1920 tarihinde idam edilen Dramalı Rıza Beyin biyografisi hakkında maalesef çok fazla bir bilgi bulamadık. Kendisinin mülkî ve askerî sıfatının olmaması nedeniyle hakkında bir sicil dosyası da düzenlenmemiştir. Ancak gerek yargılandığı Divan-ı Harb-i Örfî Mahkemesi kararlarında ve gerekse üstlenmiş olduğu görevlerle ilgili olarak gazetelerde yer alan bilgilerden ve yine kendisini tanıyan bazı şahsiyetlerin hatıralarında yazdıklarından hareketle onu tanıtmaya çalışacağız.

Dramalı Rıza Bey, Drama'da¹ doğmuş olup, babasının ismi Rifat Beydir². İdam edildiği 12 Haziran 1336(1920) tarihinde 30 yaşında³ olduğuna göre, doğum tarihi 1306(1890) olmalıdır⁴. Dramalı Rıza Beyin bütün tica-

¹ Drama, 1883 tarihinde kesin olarak Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Rumeli Beylerbeyliği'nin Paşa sancağına bağlı bir kaza merkezi olan Drama'ya Anadolu'dan nüfus nakli yapılmıştır. Balkan Savaşlarına kadar Osmanlı hakimiyetinde kalan Drama, bu savaşlar esnasında bir ara Bulgarların eline geçmişse de İkinci Balkan Savaşı esnasında yeniden Yunanlılar tarafından ele geçirilmiştir. Osmanlı Devleti Drama'yı Londra Antlaşması ile Yunanistan'a bırakmıştır. I. Dünya Savaşı esnasında Bulgarların eline geçen Drama, savaş sonrasında bir kez daha Yunanistan'a bırakılmıştır. Drama'da bulunan Türk nüfusu Lozan Antlaşması gereğince mübadele yolu ile Türkiye'ye göç etmiştir. Daha geniş bilgi için bkz. **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi** "Drama Maddesi", Cilt:9, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1994, s.525-528. Ayrıca bkz. **Türk Ansiklopedisi**, "Drama Maddesi", Cilt:XIV, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., Ankara 1966, s.59-60.

² Dramalı Rıza Bey ile arkadaşları hakkında verilen idâm kararının gerekçeli kararında yer alan bu bilgi için bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi(BOA), Dosya Usulü İradeler Tasnifi(DUİT), Nr.79/5-117.

³ BOA, DUİT, Nr. 79/5-117.

⁴ Faik Reşit Unat, **Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu**, 4.Basım, TTK Basımevi, Ankara 1974, s.128.

reti ile meşgul olduğunu hakkındaki gerekçeli idam kararından öğrenmekteyiz⁵. Evli olup olmadığı konusunda bir bilgiye ulaşmamakla birlikte, çok genç yaşta komitacı olarak bilindiği ve bilahare de Teşkilât-ı Mahsusa'nın bir elemanı olarak Birinci Dünya Savaşı yıllarında bir çok yerde değişik görevlerde bulunduğunu düşündüğümüzde evli ve çoluk çocuk sahibi olmadığı kanaati hasıl olmaktadır. Bu kanaatimizi doğrulayacak bir gelişme de şöyledir. Dramalı Rıza Bey, hakkında verilen idam hükmünün infaz edildiği 12 Haziran 1920 günü, idamı öncesi “derin bir sükûnet ve feragat içinde” son arzu ve vasiyetini bildirmiştir. Bu vasiyete göre, üzerinde çıkan yedi lira ve üç çeyrekle, bileğindeki kol saati ve Polis Müdürlüğü'nde emanet bulunan 270 kûsur lirası kendisi ile birlikte idam edilecek olan Bahriye Yüzbaşısı Halil İbrahim Beyin dul kalan ailesine verilecekti⁶. Dramalı Rıza Bey ile birlikte “suikast” davasından yargılanan ve bilahare idam edilen Bahriye Yüzbaşısı Halil İbrahim ile Maliye Nezareti katiplerinden Tefvîk Sukuti Beylerin ailelerine bilahare Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce Aralık 1922'de “hidematı vataniye tertibinden” maaş bağlanmıştı⁷. Şayet Dramalı Rıza Bey evli olmuş olsaydı herhalde onun ailesi için de böyle bir girişim söz konusu olurdu. Bu nedenle Dramalı Rıza Beyin evli olmadığına inanıyoruz.

Dramalı Rıza Bey, kendisini yakından tanıyan meşhur Türk casusu İngiliz Kemal'in⁸ verdiği bilgiye göre “uzun boylu, iri yapılı, parlak bakışlı” bir fiziki görünümüne sahipti⁹. Hasan İzzettin Dinamo'nun Kutsal İsyân isimli eserinde de Dramalı Rıza Beyin, adeta bir silah deposunu andıracak derecede üzerinde silah ve bomba taşıyan, uzun boylu ve genç görünümlü olduğu belirtilmektedir¹⁰. Dramalı Rıza Beyin, kendi müfrezesi ile birlikte takip

⁵ BOA, DÜİT, Nr. 79/5-117.

⁶ Tarık Mümtaz Göztepe, “Yaşasın İttihad-ı Terakki”, **Dün ve Bugün**, Sayı:13, Yıl:1, Cilt:1, (27 Ocak 1956), s.20.

⁷ Bahriye Yüzbaşısı Halil İbrahim Bey ile ilgili Heyet-i Vekile tarafından verilen kanun teklifinde şöyle deniliyordu: “*Şehit Çarkçı Yüzbaşı Halil Efendi ailesine hidematı vataniye tertibinden maaş tahsisine dair Heyeti Vekileden mevrud Lâyhâi kanuniye.....*” Bkz. **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi**, Devre I, İçtima Senesi 3, Cilt:25, Ankara 1960, s.406. Cebelibereket mebusu İhsan Beyin, şehit Tefvîk Sukûti Beyin valide ve hemşiresine bin kuruş maaş tahsisine dair kanun teklifi TBMM'sinde görüşülmüştü. Meclis reisi bu konuda “*Tefvîk Sukûti merhumun ailesine hidematı vataniye tertibinden maaş tahsisine dair olan bu teklifin bu babta icabeden mâlumatın tahkik ve inbası zımmında Maliye Vekaletine havalesi lüzumuna*” demiştir. Bkz. **TBMM ZC**, Devre I, İçtima Senesi 3, Cilt:26, Ankara 1960, s.7.

⁸ İngiliz Kemal olarak bilinen bu meşhur Türk casusu Ahmet Esat Tomruk hakkında daha geniş bilgi için bkz. **İngiliz Kemal(Ahmet Esat Tomruk), Milli Mücadele Dönemi Hatıraları**, Yay. Haz. Zekeriya Türkmen, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 2000.

⁹ Recai Sanay, **Türk Casusu İngiliz Kemal İstiklâl Harbinde**, Nebioğlu Yay. İstanbul 1958, s.97.

¹⁰ Hasan İzzettin Dinamo, **Kutsal İsyân(Kurtuluş Savaşı'nın Gerçek Hikayesi)**, C.5, 4.Baskı, May Yay. İstanbul 1974, s.147.

kumandanlığı yaptığı günlerdeki fiziki görünümü şöyleydi diyebiliriz: “*Başında siyah bir kalpak taşıyordu ve çehresi uzun denilebilecek derecede sakallıydı. Sirtında, rütbeleri sökülmüş, kışık, haki, eski bir zabıt ceketi taşıyordu. Ayaklarında yün konçlu bir Kafkas çizmesi vardı ve bacağına asker pantolonu bulunuyordu. Göğsünde bir bölüğe yetecek kadar mermilerle dolu fişeklik vardı. Belinde ise bir Barebellum silah, boynunda bir askeri dürbün ve harita çantası taşıyordu. Belinde ise yine bombalar bulunuyordu.*”¹¹

Yine Dramalı Rıza Beyin, mert, hayata bir bardak su kadar kıymet vermeyen, ölümü hiçe sayan, konuşurken bile dişlerini sıkacak kadar sert, demir kalpli denilecek kadar acımasız bir kişi olduğu, kendisini tanıyanlarca hakkında yazılan karakteristik özellikleridir¹². Öyle ki idam edilmek üzere bulunduğu esnada bile, en küçük bir korku ve telaş eseri göstermeyecek kadar derin bir sükûnet ve feragat içinde olmuş, asabına son derece hakim, sakin ve fütursuz bir insan görüntüsü çizmiştir¹³.

Dramalı Rıza Beyin yukarıda belirtmeye çalıştığımız bu özellikleri kendinde toplamış olması bir anlamda onun komitacılık yönüyle açıklanmaya çalışılabilir. Çünkü o, herkesçe tanınan bir silahşor, Balkan dağlarının yetiştirdiği en seçkin ve yiğit Türk komitacılarından birisiydi. Kendisi de bir komitacı olan Fuat Balkan’ın komitacılık konusunda söylediği şu sözler bu kanaatimizi doğrulayıcı olmaktadır:

*“..Komitacılık, bazılarının sandığı gibi soygunculuk, çapulculuk değildir. Aksine, vatanseverliğin en müfridine komitacılık denir. Ve komitacı, vatan davası karşısında her şeyini, hattâ canını bile fedâ eden; gözünü budaktan sakınmayan adamdır! Memleket ve milleti için gerekirse, acımadan yakar, yıkar öldürür!... biz de, gerektiğe böyle hareket ettik!...”*¹⁴

Nitekim Dramalı Rıza Bey de hem Balkanlarda komitacılık yaptığı günlerde, hem de Teşkilât-ı Mahsusa’nın bir mensubu olarak Birinci Dünya Savaşı yıllarında yeri geldiğinde gözünü kırpmadan adam öldürmüş, köy

¹¹ Bu kıyafet ile ilgili bilgi Köprülü Hamdi Beyi tarif etmekteyse de, bir müfreze ve takip kumandanı olarak Dramalı Rıza Beyin de aynı görünüm içerisinde olduğunu düşünüyoruz. Bkz. Zeynel Kozanoğlu **Hamdi Bey ve Akbaş Baskını**, Ankara 1970, s.3.

¹² Sanay, **age.**, s. 99.

¹³ Göztepe, **a.g.m.**, s.20.

¹⁴ Metin Martı, **İlk Türk Komitacısı Fuat Balkan’ın Hatıraları**, Arma Yay. İstanbul 1998, s.7.

basmış, yakıp yıkmıştır.¹⁵ Bilahare Millî Mücadele'de de benzer faaliyetlerde bulunmuştur.¹⁶

Komitacılık ruhu taşıması ve Teşkilât-ı Mahsusa'nın gözüpek bir silahşoru olmasının yanı sıra Dramalı Rıza Beyin aynı zamanda teşkilâtçılık yönü de güçlüydü Bu nedenle de birlikte görev yaptığı komutanlarının güvenini kazanmış, hep zor işlerin adamı olmuştur. Nitekim, Birinci Dünya Savaşı yıllarında İngiliz Kemal ile birlikte Lawrens'i yakalamak için görevlendirilmesi, Birinci Anzavur İsyanı sırasında Anzavur'un ve kuvvetlerinin takip ve tenkiline katılması, Köprülü Hamdi Bey ile birlikte Akbaş'ta bulunan silah deposunun basılması ve silahların kaçırılmasında ön planda yer alması ve nihayet Sadrazam Damat Ferit Paşaya suikast yapma görevini üstlenmesi gibi...

Çerkes Ethem¹⁷, Yüzbaşı Sarı Edip¹⁸, İngiliz Kemal, Köprülü Hamdi Bey gibi, komitacı ve Teşkilât-ı Mahsusacı olan ve Millî Mücadelemizin

¹⁵ İngiliz Kemal ile birlikte meşhur İngiliz casusu Lawrens'i takip hareketine çıkan ve bu amaçla Musul ve civarında faaliyetlerde bulunan Dramalı Rıza Bey, bir defasında barındıkları bir köyde, Kürt çetelerinin baskınına uğramış, ancak bu baskından kurtulmuşlardı. Baskından sonra da Dramalı Rıza ve adamlarınca bu köy yakılmıştı. Bu anlatımlar için bkz. Sanay, *age.*, s.100-101.

¹⁶ Köprülü Hamdi Bey ile birlikte Kuva-yı Milliye örgütlenmesini sağlamak amacıyla bulunduğu Biga'da, Kara Hasan çetesinin iki önemli adamını tutuklu buldukları hapishaneden alarak, adamlarına öldürtmüştü Dramalı Rıza Beyin öldürttüğü bu iki çeteciden birisi olan Suphi Bey, Kara Hasan'ın akıl hocalığını yapıyordu. Bu olay ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Aydın Hoşgör, **Kurtuluş Savaşı'nda Biga**, Biga 1970, s.43.

Dramalı Rıza Beyin kendisince veya adamları ile birlikte yaptığı hadiseler, idam edilmesinin de bir gerekçesi olmuştur. Nitekim idam edildiğinin ertesi günü gazetelerde yer alan haberlerde bu suçlar şöyle belirtiliyordu:

"1-Merkûm Biga'da elli kişiyi bir cami-i şerîfe kapatarak üzerlerine gaz döküp yakmıştır.

2-Gönen kazasında Yenice köyünde 13 masum ve bir-günah askeri kurşuna dizdirmiştir.

3-Biga kazasının Tavşanlı karyesinde iki biçare Türk'ü cami-i şerîf duvarı dibinde kurşunla itlâf idüb cenazelerini defin ettirmeyerek köpeklere attırmıştır.

4-Agonya karyesinde üç Pomağı koyun zebh eder gibi kendi eliyle boğazlamıştır.

5-Yine mezkûr Agonya karyesinde cebhane mal bulunan cami-i şerîfi ateşleyerek bir çok çoluk ve çocuğun telef olmasına badi olmuştur" **Vakit**, 13 Haziran 1336(1920), Nr.917.

¹⁷ Anzavur Ahmed'in birinci isyanı esnasında bu isyanı bastırmak amacıyla Çerkes Ethem ile birlikte kendi müfrezesyle takip ve tenkil hareketine katılan Dıramalı Rıza Bey için İzmire Doğru gazetesinde şu bilgiler verilmektedir: "*Edhem Beyin kıymetli arkadaşlarından Dramalı Rıza Bey dahi Kırmastî'den alıb getirdiği müf-reze-i askeriye ile birlikte yetişmiş ve şedid bir müsademeye başlamıştır...*" Görüleceği gibi Dramalı Rıza Bey için "Çerkes Ethem'im kıymetli arkadaşı" diye bahsedilmektedir.Bkz. **İzmire Doğru**, 4 Kânunuevvel 1335(1919), Nr. 7. Yine aynı gazetedeki diğer bir bilgide de "*Salihli cephesi Kuva-yı Milliye Kumandanı Çerkes Ethem Bey kardeşimiz de bu millî mücadeleye iştirak itmek arzuyı*

Kuva-yı Milliye döneminde ise önemli görevler üstlenmiş ve hizmetler yapmış olan bu isimler Dramalı Rıza Beyin samimi olduğu kişiler arasında bulunuyordu.

Hakkında söylenen ve yazılanlara bakıldığında onun büyük bir vatansever ve kahraman olduğu görülmektedir. Bunların bir kısmı da bizzat onu tanıyan ve birlikte çalışan komutan ve samimî dostlarınca söylenilmiş ve yazılmıştır. Bu hususla ilgili birkaç örnek vermek istiyoruz:

Bandırma'da bulunan 61.Fırka Kumandanı olan ve Millî Mücadele'nin başlangıcında Balıkesir bölgesi millî mücadele teşkilâtını kuran ve yöneten Miralay Kazım(Özalp) Bey hatıralarında onun hakkında "*Pek fedakar ve hamiyetli bir kimse olan ve büyük hizmetler görmüş olan Dramalı Rıza Bey*" demektedir¹⁹.

Yine Sivas'taki Heyet-i Temsiliye tarafından Bursa Valiliği görevine getirilmiş olan Hacim Muhittin (Çarıklı) Bey de hatıralarında Dramalı Rıza Bey için "*Bu Dramalı Rıza hakikaten cesur ve fedakâr bir çocuktur*" demektedir²⁰.

Kuva-yı Milliye'nin Salihli cephesi kumandanı olan ve Anzavur Ahmed'in birinci isyanı sırasında Dramalı Rıza Bey ile birlikte bu isyanın bastırılması ve Anzavur Ahmed ile adamlarının takip edilmesi hadisesinde birlikte çalışan Çerkes Ethem de "*Rıza Bey bu teşebbüs için mükemmel bir şahsiyetti. Cesurdu ve vatanperverdi*" demektedir.²¹

Anzavur isyanını anlattığı eserinde, o günleri yaşamış bir şahsiyet olarak Zühtü Güven'de şunları söylemektedir:

"Günlerden bir gün Edremit Kaymakamı Hamdi Bey maiyetinde kırk ath ile Biga'ya geldi, belediye dairesine yerleşti.

vicdaniyesini izhâr itmiş ve cephedeki rüfekay-ı fedakarından Rıza Bey kardeşimiz ile birlikte ve maiyetine aldığı mühim bir süvari kuvvetiyle Perşembe günü Balıkesir'e gelmiştir" denilmekte ve Dramalı Rıza Beyin, Çerkes Ethem'in cephe-deki fedakâr arkadaşlarından birisi olduğu belirtilmektedir. **İzmir'e Doğru**, 7 Kanun-ı evvel 1335(1919), Nr.8.

¹⁸ Alemdar gazetesinde çıkan "Suikast Meselesi Tafsilat ve Teferruatı" başlıklı bir yazıda Dramalı Rıza Beyin Yüzbaşı Sarı Edip ile olan yakınlığı konusunda şöyle deniliyordu. "*Bu şerîr, bu her manasile katil Dramalı Rıza, şehid-i mağfûr Ahmed Samim'in katili Yüzbaşı Edib'in sırdaşlarından en azılı şerik-i cinayetlerinden biridir*" **Alemdar**, 2 Haziran 1336(1920), Nr.529/2879.

¹⁹ Kazım Özalp, **Millî Mücadele I (1919-1922)**, 2.Basım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1985, s.99.

²⁰ **Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuvayı Milliye Hatıraları 1919-1920**, Yay. Haz. Şerafettin Turan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yay., Ankara 1967, s.110.

²¹ Cemal Kutay, **Çerkes Etkem Hadisesi(Kendi Hatıralarıyla)**, Tarih Kütüphanesi Yay., İstanbul 1955, s.19.

*Hamdi Beyin yanında Dramalı Ali Rıza Bey ve Bandırmalı Kâni Bey de vardı. Bu iki zat da çok kıymetli teşkilâtçı insanlardı. Her ikisi de fevkalâde cesur, gözü pek arkadaşlardı*²²

Dramalı Rıza hakkında “cesur ve atılgan bir kişiydi şeklindeki” bir diğer bilgiyi de Uluğ İğdemir vermektedir. İğdemir, Dramalı Rıza'nın Biga'da Hamdi Bey ile birlikte millî örgütlenmeyi başardığını, Akbaş'daki cephaneleri Anadolu'ya kaçırmakta büyük hizmeti geçtiğini belirtmektedir²³.

Hakkında bilgi vermeye çalıştığımız Dramalı Rıza Bey için sadece Hüsamettin Ertürk tarafından olumsuz şeyler söylenmektedir. Ertürk, Dramalı Rıza'nın Balkan Harbi sonunda Drama ve yöresinde faaliyetlerde bulunan gizli örgüte girdiğini, bilahare gizli örgüt üyelerini deşifre ederek Yunanlılara bildirdiğinden bahsederek onu vatan hainliği ile suçlamaktadır²⁴. Ancak Dramalı Rıza Beyin Birinci Dünya Savaşı yıllarında Teşkilât-ı Mahsusa içinde yer alması, bir çok önemli görevler üstlenmesi ve Yunanlıların İzmir'i işgalini takip eden ilk günlerde oluşturduğu müfrezesi ile birlikte Akhisar-Salihli cephelerinde vatan savunmasına koşmasına baktığımızda bunun çok sağlıklı bir değerlendirme olmadığını söyleyebiliriz. Hüsamettin Ertürk'ün bu ithamlarının Sadrazam Damat Ferit Paşaya yapılacak olan suikast hadisesinin açığa çıkması, Dramalı Rıza Beyin bu konuda bildiklerini Polis sorgulamasında ifşa etmesi ve bunun neticesinde de doğrudan veya dolaylı olarak suikast hadisesi içinde yer alan İstanbul'daki bir çok Karakol teşkilâtı mensubunun tutuklanması gibi hadiselerden sonra yazıldığını da göz önünde bulundurmak zorundayız.

II. MİLLÎ MÜCADELEYE KADAR OLAN SÜREÇTE DRAMALI RIZA BEYİN FAALİYETLERİ

Dramalı Rıza Bey yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, Balkan dağlarının yetiştirdiği en seçkin ve yiğit Türk komitacılarından birisiydi²⁵. Bu nedenle kendisinin Balkan Savaşları sonrasında Drama-Serez bölgesinde bulunduğu ve buralarda komitacılık yaptığını biliyoruz.

Nitekim Hüsamettin Ertürk, Dramalı Rıza için “*Dramalı Rıza Balkan Harbi sonunda Drama ve yöresinde faaliyetlerde bulunmak üzere kur-*

²² Zühtü Güven, **Anzavur İsyanı-Kurtuluş Savaşı Hatıralarından Acı Bir Sayfa**, Ankara 1965, s.29.

²³ Uluğ İğdemir, **Biga Ayaklanması ve Anzavur Olayları(Günlük Anılar)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989., s.73.

²⁴ Hüsamettin Ertürk, **Millî Mücadele Senelerinde Teşkilât-ı Mahsusa**, Daktilo Metin (Yay. Haz. Tefik Apay Genelkurmay ATASE Kütüphanesi, Ankara 1985, s.282.

²⁵ Dinamo, **age.**, C 5, s.147.

duğumuz teşkilâta girmiş kişilerden olduğundan onu tanımakta idim” demektedir²⁶.

Dramalı Rıza Beyinde mensubu olduğu bu gizli teşkilât “Türk Batı Trakya Komitesi’dir²⁷. Bu komite Batı Trakya’nın İstanbul Antlaşması ile Bulgarlara terk edilmesi ve 1913’te kurulan “Garbî Trakya Hükümeti Müstakîlesi’nin kendini lağvetmek zorunda kalması üzerine kurulmuştu²⁸. Komitenin başında Süleyman Askerî Bey bulunuyordu Süleyman Askerî Bey, İstanbul’dan “Muhacirin Müdürü” ismi altında, Batı Trakya ve Makedonya işlerini yönetmeye başlamıştı²⁹. Komite, Yunan Makedonyası için üsteğmen Fuat(Balkan) Beyi görevlendirmişti³⁰. Fuat Bey ve arkadaşları, Süleyman Askerî Beyden aldıkları talimatlar doğrultusunda hareket ediyordu. Fuat Bey, Drama-Serez bölgesinde gizli olarak Türkler arasında çalışmalar yapmış ve onları teşkilâtlandırmıştı³¹. Dramalı Rıza Bey komiteye muhtemelen bu sıralarda girmiş ve bilhassa Drama bölgesinde önemli faaliyetlerde bulunmuştur. Yiğitliği, cesaret, ve teşkilâtçılığı ile kısa zamanda bölgede nam yapmıştı.

Yunanistan, Makedonya’daki durumun kendi aleyhine cereyan etmesinden dolayı Türklerin Bulgarlarla müşterek bir ayaklanmaya hazır-

²⁶ Ertürk, **Millî Mücadele Senelerinde Teşkilât-ı Mahsusa**, s.283.

²⁷ Tevfik Bıykoğlu, **Trakya’da Millî Mücadele**, Cilt I, 2.Baskı, TTK Basımevi, Ankara 1987, s.88.

²⁸ 1913’te kurulan Garbi Trakya Muvakkat Hükümeti’nin lağvedilmesi için o tarihte İstanbul Muhafızı olan Cemal Bey(Paşa), Batı Trakya Hükümeti’nin başındakilerle görüşmek ve bölge halkını Bulgarlara karşı silahlı mukavemetten vazgeçirmek ve teskin etmek üzere Batı Trakya’ya gelmişti. Cemal Paşa hatıralarında “ *1913 senesi Temmuz ortasından Eylül ortasına kadar yaşayan bu hükümetin İstanbul Muahedesi hükümleri mucibince mevcudiyetine nihayet verildi*” demektedir. Cemal Paşa(Bahriye Nazırı ve 4. Ordu Kumandanı), **Hatıralar**, Tamamlayan ve Düzenleyen Behçet Cemal, Çağdaş yay., İstanbul 1977., s.64.

²⁹ Hüsameddin Ertürk, İki Devrin Perde Arkası isimi hatıralarında bu komitenin içerisinde kendisinin de olduğunu söylemekte ve şöyle demektedir:”Bilhassa İskeçeli Ârif Bey, Batı Trakya işinin başında idi. Bu kahramanlardan bir kısmı ölmüş, bir kısmı yaralanmış ve bu hal sulhun akdine kadar devam etmişti. Trakya’da mühim faaliyetleri görülen Teşkilât-ı Mahsusa reisi Mümtaz Kolağası Süleyman Askerî Bey de bulunmuştur.(...) Teşkilât-ı Mahsusa buraya, İzmitli Mümtaz(Enver Paşa’nın yaveri), topçu Yüzbaşı İhsan(Bahriye Vekili), Piyade zabiti Sapançalı Hakkı, Süvari Binbaşısı olarak ben Makedonya’ya gönderildik...” Hüsameddin Ertürk, **İki Devrin Perde Arkası**, Yay. Haz. Samih Nafiz Kansu, Sebil Yay., İstanbul 1964, s.99.

³⁰ Fuat Balkan hatıralarında bir süre İskeçe çalıştıktan sonra, Bulgarların İskeçe’de çalışmasına müsaade etmemeleri üzerine Bulgaristanı terk ederek Yunan Doğu Makedonyasına(Drama-Serez) bölgesine geçmiş ve çalışmalarını orada sürdürmüştür. Bkz. **Fuat Balkan’ın Hatıraları**, s.12-13; Bıykoğlu, **age.**, s.90; Nevzat Gündoğ, **1913 Garbi Trakya Hükümeti Müstakîlesi**, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1987, s.162-164.

³¹ **Fuat Balkan’ın Hatıraları**, s.14-15.; Bıykoğlu, **age.**, s.90-91.

landıklarını bahane ederek bu bölgedeki ve Batı Trakya'daki Müslüman halka mezalim yapmaya, cami, okul ve evleri tahrip etmeye başlamıştı. Bölgede Müslümanların ellerinde bulunan tütün ticaretini Rumların tekeline vermeye çalışan Yunan Hükûmeti, bu bölgenin kendi kontrolü altında kalması için bölgeye Rumları iskân etmekteydi. Müslüman halkın malına, canına, ırz ve namusuna yönelik mezalimlerini her geçen gün artıran Yunanlılar, bölgenin ileri gelen Müslümanlarını da tutukluyorlardı.

İşte Dramalı Rıza Bey ve bu bölgede faaliyette bulunan diğer Türk komitacıları da Müslüman halkın Yunan saldırılarından korunması ve bölge halkının iç bünyelerinde teşkilâtlanmalarını sağlamaya çalışıyorlardı. Nitekim Atina Sefaretine 21 Mayıs 1914'de sunulan bir yazıda Dramalı Rıza Beyin Yunanlılar tarafından bu bölgedeki çetecilik faaliyetleri konusunda soruşturulduğunu ve arandığını görüyoruz

Yazı bölgedeki Yunan memurları ve askerlerinin Müslüman halka yaptıkları mezalimi dile getiriyordu. Bu yazıda Dramalı Rıza Beyin isminin geçtiği kısımda şunlar anlatılıyordu:

“Drama’da eşrâf-ı İslâmiyyenin tevkifleriyle kurâda cereyân eden ahvâl de taziyât-ı mezkûre cümlesindedir. Bu sancak dâhilinde bir Türk-Bulgar hareket-i ihtilâliyyesinin mevcûdiyetine dâ’ir Hükûme-i Yunaniyye tarafından-sâ’ika-i tehdîd ve taziyâ ile vukû’ bulan ihbârat-ı mücerrededen mâ’adâ- esâsî vesâ’ik ve evrâka dest-res olunmamışdır(...) Mûte’âkiben köylüler taziyâ olunarak hiç olmazsa silâh nâmına büyük kıt’ada bir ekmek bıçağı teslim etmeyenlere komitecilerden adem-i ma’lûmât beyân edenler değnekden geçirildiklerinden, bunlardan birisi Şükrü Efendi nâmında birinin Drama’ya gelerek eşrâf ile görüşükden sonra çete teşkili için karyelerde dolaşdığını ve ba’zıları da evvelce hicret eden akrabâlarının böyle bir hareket icrâ olunacağı yolunda ihbârâtda bulduklarını ifade eylemeleri üzerine ahâlinin ta’kib ve tevkîfine ibtidar edilmiştir. Mevkûfin, şimdiye kadar Makedonya muhtariyeti hakkında yeni Asır gazetesi’nde bir makâlesinden bahsetmiş olmalarından ve Jön Türkler’in çete teşkilâtına dâ’ir ma’lûmâtları olup olmadığından ve Dramalı Rıza bey ile ne görüşüklerinden ve Şükrü Efendi’nin ne gibi teşebbüsâtda bulduklarından dolayı istintâk edildikleri drama müftisi de müstantık tarafından celb olunarak aynı su’âllere ma’ruz kalmışlardır...”³²

³² Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar’da ve Anadolu’da Yunan Mezalimi I (Balkanlar’da Yunan Mezalimi), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., Ankara 1995 s.269, Belge No:107, (s.628-629, Belge No:107) .

Yazıdan anlaşıldığına göre, Drama savcısı, tutuklanan eşraf ve köylülere, o bölgedeki Jön Türklerin(İttihatçıların) çete teşkilâtları hakkında bilgi sormakta ve özellikle Dramalı Rıza Beyin faaliyetlerini öğrenmek istemektedir.

Batı Trakya'daki bu faaliyetlerinden sonra Dramalı Rıza Bey, Teşkilât-ı Mahsusa bünyesine dahil olmuştur. Bilindiği gibi Teşkilât-ı Mahsusa'yı Birinci Dünya Savaşı öncesi, Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa kurmuştu³³ Teşkilât-ı Mahsusa'nın kuruluş tarihi konusunda farklı tarihler belirtilmekle birlikte arşiv bilgileri ışığında yapılan çalışmalar neticesinde kesin kuruluş tarihinin 17 Kasım 1913 olduğu kabul edilmektedir³⁴. Teşkilâtın ilk başkanı Süleyman Askerî Beydir. Daha sonra Ali Bey Başhampa ve Hüsamettin Ertürk başkanlık görevlerinde bulunmuştur³⁵. Dramalı Rıza Beyin ne zaman Teşkilât-ı Mahsusa'ya girdiği konusunda kesin bir tarih verememekle birlikte, teşkilâtın kuruluşunu müteakip ilk katılanlar arasında olduğunu söyleyebiliriz.

Dramalı Rıza Beyin, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından hemen önce Batı Anadolu'daki Rum ahalinin Yunanistan'a tehirci meselesinde de aktif olarak rol aldığını görmekteyiz.

Bilindiği gibi Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Yunanistan'ın idaresine giren Trakya, Makedonya ve Epir bölgesinden Osmanlı ülkesine 200.000 binden fazla Türk göçmeni gelmişti³⁶. Bilhassa Makedonya bölge-

³³ Ertürk, **İki Devrin Perde Arkası**, s.105.

³⁴ Mustafa Balcıoğlu, **Teşkilât-ı Mahsusa'dan Cumhuriyete**, Nobel Yay., İstanbul 2001, s.2.

Arif Cemil bu teşkilâtın kuruluşuyla ilgili olarak hatıralarında şu bilgiyi vermektedir:

“Seferberliğin ilân edildiği günün gecesi İttihat Terakki Cemiyeti Merkez-i Umumî de mühim bir içtima akdetmiş ve bunda, en yakın bir atide tatbik edilmek üzere, gayet şümüllü bir karar verilmişti. Bu karar, ister umumî harbe iştirak edelim, ister etmeyelim, ordularımızın ilerde düşman topraklarındaki hareketlerini kolaylaştırmak için bir Teşkilât-ı Mahsusa vücuda getirilmesini istihdaf ediyordu. Bu teşkilât sayesinde teslih olunacak çeteler harb zuhurunda düşman topraklarına akınlar yapacaklar, düşman kuvvetlerini şaşırtaacaklar, onların hareketleri ve miktarları hakkında malumat edinerek bunları ordumuza bildireceklerdir”. Arif Cemil, **I. Dünya Savaşı'nda Teşkilât-ı Mahsusa**, Arba Yay. İstanbul 1997, s.9.

³⁵ Balcıoğlu, **age.**, s.4; Teşkilât-ı Mahsusa ile ilgili geniş bilgi için bkz. Ertürk, **İki Devrin Perde Arkası**; Ertürk, **Millî Mücadele Senelerinde Teşkilât-ı Mahsusa**; Arif Cemil, **I. Dünya Savaşı'nda Teşkilât-ı Mahsusa**, Philip Stoddard, **Teşkilât-ı Mahsusa**, Arba Yay. İstanbul 1994; Atilla Çeliklepe, **Teşkilât-ı Mahsusa'nın Siyasi Misyonu**, IQ Kültür-Sanat Yay., İstanbul 2002, s.73-119.

³⁶ Balkan Savaşları'ndan sonra başlayan bu göç hareketi ve göçmen meseleleri ile ilgili olarak bkz. Ahmed Halaçoğlu, **Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri(1912-1913)**, 2.Baskı, TTK Basımevi, Ankara 1995; Justin McCarthy, **Ölüm ve Sürgün(1821-1922)**, İnkılâp Yay. Fuat Dünder, **İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası(1913-1918)**, Çev. Bilge Umar, İstanbul 1998; İletişim Yay., İ-

sinden Türklerin adeta kovulması ve zulüm görmeleri, Osmanlı ülkesinde de tepkilerle karşılanmıştı³⁷. Bunun üzerine İttihat ve Terakki Hükûmeti, Balkan Savaşı sırasında devlete ihanet etmiş olan unsurlardan ülkeyi temizleme hareketini başlatmıştı. Nitekim bu konuda Bulgarlarla yapılan İstanbul Antlaşması ile Edirne ve Kırklareli bölgesindeki Bulgarlar, Bulgaristan'a sevk edilmişti. Hemen akabinde de bu kez Rumların sevkı için hazırlık yapıldı. Ancak Osmanlı Hükûmeti bu sevkı resmî yollarla değil, gayri resmî yollarla gerçekleştirmek istiyordu. Bu nedenle bölgedeki Rumların ürkütülmesi ve tedirgin edilmesi sağlanmalıydı³⁸. İşte Rumların Anadolu'dan sevkını sağlamak amacıyla Teşkilât-ı Mahsusa bu bölgeye bazı komitacı ve çeteleri göndermişti³⁹.

Dramalı Rıza Bey, emrindeki çete kuvvetiyle beraber bölgeye gelmiş ve faaliyetlere başlamıştı. Dramalı Rıza Bey ve avnesi daha çok Bergama, Manisa, Dikili ve Menemen bölgesindeki Rum ahalinin ürkütülmesinde ve kendiliklerinden Yunanistan'la gitmesinde faal rol oynamıştı. Suikast davasından yargılandığı günlerde Vakit gazetesinde çıkan "Dramalı Rıza Kimdir?" alt başlıklı bir haberde Dramalı Rıza Beyin Rum tehcîrindeki rolü şöyle belirtiliyordu:

*"Bu şerîr Harb-i Umumî'den bir az mukaddem Bergama'da, Manisa'da, Dikili'de ve bu kazalara merbut mahallerde i'kâ edilen tehcîrin de yegane kahramanlarından bulunuyordu"*⁴⁰

tanbul 2001; H. Yıldırım Ağanoğlu, **Osmanlı'dan Cumhuriyete Balkanların Makûs Tarihi Göç**, Kum Saati Yay., İstanbul 2001.

³⁷ Bıyıkoglu, **age.**, s.92.

³⁸ **Osmanlı Meclis-i Mebusan Reisi Halil Mentеше'nin Anıları**, Yay. Haz. İsmail Arar, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul 1986, s.165. İttihat ve Terakki Partisi'nin İzmir Katib-i Mesulü olan Celal Bey'in "Ege kıyı şeridinin gizli Rum istilasından temizlenmesi" başlığıyla anlattığı bilgiler için bkz. Cemal Kutay, **Celâl Bayar'ın Yazmadığı ve Yazmayacağı Üç Devirden Hakikatler**, Alioğlu Yay., İstanbul 1982, s. 51-56.

³⁹ Balkan Harbi sonrası Batı Anadolu'daki Rum tehcirinde görev almış kişilerden birisi de Halil(Kut) Beydir. Enver Paşanın amcası olan Halil Bey bu konuda şunları söylemektedir: *"karargâhta iki düşünce vardı: Birincisi bir alayla Midilli Adası'nı işgal ederek savunmaya geçmem, diğeri de Yunan adalarına yakın ve her zaman baskın beklediğimiz Söke mıntıkasının savunmasına memur edilmiş kıtanın kumandasını almam. Neticede Söke bölgesi kumandanlığına karar verildi.(...) Söke'de fırkayı teftiş ederek sahildeki çıkarmaya müsait yerleri tahkim ettim. Sahilde her zaman Yunan eşkiyasını barındırabilecek bir sürü Rum köyü vardı. İlk işlemden biri de bunları adalara tehcir etmek oldu. Diğer harekâtlarla da Söke mıntıkasını kısa zamanda tertemiz ve emin bir hale soktum..."* Taylan Sorgun, **Halil Paşa-İttihat ve Terakki'den Cumhuriyete Bitmeyen Savaş**, 2.Baskı, Kamer Yay. İstanbul 1998., 128.

⁴⁰ **Vakit**, 2 Haziran 1336 (1920), Nr. 529/2879.

Batı Anadolu'daki Rumların ürkütülerek kendiliklerinden ülkeyi terk etmelerinin sağlanması amacıyla yapılan bu faaliyetleri Dramalı Rıza Bey, Jandarma Yüzbaşısı Edip (Sarı Edip Efe) Bey ile birlikte gerçekleştirmişti⁴¹.

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Harbi'ne girmesi üzerine Teşkilât-ı Mahsusa da harekete geçmiş ve değerli bir çok mensubunu değişik cephelere göndermişti. Savaşın hemen başlarında ülkenin dört bir tarafına dağılan teşkilât mensuplarından; Sapançalı Hakkı ve İzmitli Mümtaz Beyler Suriye'ye, Nuri Bey Bağdat'a, Kuşçubaşı Eşref Bey, Erzurumlu Aziz, Çerkes Ziya Beyler Hicaz'a, Bingazili Yusuf Şetvan Bey Trablusgarp'a, Kuşçubaşı Sami Bey Türkistan'a, Ömer Naci Bey İran'a, Emrillah Barkın Bey Hindistan'a, Eyüb Sabri ve Yüzbaşı Zinnun Beyler Rumeli'ye Yakub Cemil Bey ise Kafkasya'ya gitmişlerdi⁴².

Dramalı Rıza Beyin de Suriye'ye gittiğini görüyoruz. Çünkü İngiliz Kemal, anılarında lawrens'i takip ve yakalamak için görevlendirildiklerinde Dramalı Rıza Bey ile birlikte önce Şama gittiklerini belirtmekte ve "*Nihayet Şam'a vardık. Şam'da Dramalı Rıza'nın karargahı vardı. Seçkin beygirler emre amade idi. Hazırlıklar ikmâl edildi*" demektedir. Bu bilgiden Dramalı Rıza Beyin, savaşın başlaması ile birlikte Şam'a gittiğini anlamaktayız.

Gerçektende savaşın başlarında Sina-Filistin Cephesi bünyesinde merkezi Şam olmak üzere iki "Gönüllü Toplama Özel Karargahı" bulunuyordu. Bunlardan birisi Binbaşı Mümtaz Beyin⁴³, diğeri de Yüzbaşı Kuşçubaşı Eşref Beyin kumandasında idiler⁴⁴.

4. Ordu Kumandanı Cemal Paşanın kurmay başkanı olarak katıldığı Birinci Dünya Savaşı'nın "Suriye Cephesi'ni" anlattığı hatıralarında Ali Fuat(Erden) Paşa, ordu karargahı içinde bir hususî maiyet(şifre kalemi) biriminin olduğunu söylemektedir. Şifre kaleminde; yaverler ve emir subaylarından başka şifre memurları, komitacılar, fedailer ve Cemal Paşanın şahsi muhafızlarının olduğunu belirten Erden "*Bu sonuncular disiplin kai-*

⁴¹ Jandarma Yüzbaşısı Edip(Sarı Edip Efe) Bey, bu bölgedeki tehcir faaliyetlerinden dolayı Mütareke döneminde "tehcir suçlusu" olarak hükümetçe aranmaktaydı. Bu bilgi için bkz. Mithat Baydur, "Aydın ve Çevresinde Milli Direnişin Doğuşu ve Gelişmesine Bir Bakış", **Askeri Tarih Bülteni**, Yıl:20, Sayı 39,(Ağustos 1995), Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara 1995, s.83-84.

⁴² Soner Yalçın, **Teşkilât'ın İki Silahşörü**, 5. Basım, Doğan Kitapçılık A.Ş. Yay., İstanbul 2001, s. 184.

⁴³ Ertürk, Süvari Binbaşı İzmitli Mümtaz Beyin bilahare kaymakamlığa(yarbay) terfi ettiğini ve Enver Paşanın yaveri olduğunu belirtmektedir. Ertürk, **İki Devrin Perde Arkası**, s.108-109.

⁴⁴ İsmet Görgülü, **On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922(Balkan-Birinci Dünya ve İstiklâl Harbi)**, TTK Basımevi, Ankara 1993, s.138.

delerinin dışında ve üstünde idiler. Fedailer Cemal Paşanın nazarında belki ordu kurmay başkanından daha lüzumlu idiler" demektedir⁴⁵.

Dramalı Rıza Beyin Binbaşı Mümtaz Beyin mi yoksa Kuşçubaşı Eşref'in mi kumandanlığını yaptığı "Gönüllü Toplama Özel Karargah" emrinde görev yaptığı konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Kuşçubaşı Eşref'in Enver Paşa tarafından "Hicaz" Bölgesi"⁴⁶ sorumluluğuna atandığını düşündüğümüzde Dramalı Rıza Beyin Binbaşı Mümtaz Beyin Karargahına bağlı olduğunu söyleyebiliriz.

Teşkilât-ı Mahsusa'nın Suriye teşkilâtını kurmak gibi bir görevi de üstlenmiş olan Binbaşı Mümtaz Bey, Kısa sürede Suriye'deki Arap kabileleri arasında mükemmel bir teşkilât kurmuştu. Bu teşkilât mensuplarının Kanal Harekâtı'nda da önemli hizmetleri olmuş ve hatta Mısır'a baskınlar bile yapmaya başlamışlardı⁴⁷.

İşte Dramalı Rıza Bey, Suriye cephesinde bulunduğu bu sıralarda 14 Ocak-5 Şubat 1915 tarihleri arasında yapılan I. Kanal Harekâtı'na da katılmıştı.⁴⁸ Dramalı Rıza Bey kendisine bağlı adamları bu harekâta Binbaşı Mümtaz Beyin kumandasında Sağ Kol Komutanlığı emrinde çarpışmışlardı. Dramalı Rıza Bey ve adamlarının da yer aldığı "Sağ Kol Gönüllü Atlı Bedevi" kuvvetlerinin mevcudu bin civarındaydı⁴⁹. İngiliz Kemal anılarında, Dramalı Rıza ile ilgili bir diyaloga yer vermektedir. Bu diyalogda Dramalı Rıza Beyin "Süveyş Kanalı'na kadar dayandık şeklindeki ifadesinden I. Kanal Seferi'ne iştirak ettiğini anlamaktayız. İngiliz Kemal'in anlatımlarıyla bu diyalog şöyle cereyan etmişti.

⁴⁵ Hususi maiyet yüzünden üç yıl boyunca çok üzüldüğünü söyleyen Erden *"İngilizler, Şerif Hüseyin, Tih sahrası, Kanal seferleri, kıyı cephesi, Hicaz Çölü, iç cephe, iaşe, yakacak ve ikmal sıkıntıları, elem verici siyasi işler ve bir krallık kadar geniş olan ordu mintikasının çeşitli karışık işleri beni yormadı. Beni "Hususi maiyeti" ve onunla yapılan sessiz savaş yordu ve sınırlarımı bozdu"* demektedir. Bkz. Ali Fuat Erden, **Birinci Dünya Harbi'nde Suriye Hatıraları**, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, İstanbul 2003, s.160-161.

⁴⁶ Birinci Dünya Savaşı başladığında, Enver Paşa tarafından Kuşçubaşı Eşref "Arabistan, Sina ve Kuzey Afrika" bölgelerindeki Teşkilât-ı Mahsusa faaliyetlerini yürütmek için görevlendirmişti. Bkz. Eşref Kuşçubaşı, **Hayber'de Türk Cengi**(Teşkilât-ı Mahsusa Arabistan, Sina ve Kuzey Afrika Müdürü Eşref Beyin Hayber Anıları), Yay. Haz. Philip Stoddard, H. Basri Danışman, Arba Yay. İstanbul 1997., s.223.

⁴⁷ Ertürk, **İki Devrin Perde Arkası**, s.108.

⁴⁸ I. Kanal Harekâtı'nda, Binbaşı Mümtaz Beyin kumanda ettiği "Gönüllü Atlı Bedeviler" Sağ Kol Komutanlığına, Yüzbaşı Eşref(Kuşçubaşı) Beyin kumanda ettiği "Gönüllü Atlı Bedeviler" Sol Kol Komutanlığına bağlı olarak bu savaşa iştirak etmişlerdi. Bkz. Görgülü, **age.**, s.140.

⁴⁹ Erden, **age.**, s.17.

“Ve o gün Adana’ya hareket ettik. Maiyetimizde yirmi beş çeteci arkadaş vardı. Bunların hepsi birbirinden babayiğit, birbirinden tecrübeli silahşörler...İçlerinde bir Musullu Kürt de vardı. Rıza’ya

—Rıza Bey, bu adam bize hıyanet etmesin. İtimadın var mı kendisine ? diye sordum. Rıza:

—Sen merak etme, iki senedir benimle beraber, dedi. Çok işler gördük. Süveyş kanalına kadar dayandık. Hint hudutlarından içeri girdik. Biz onu kılavuz olarak kullanırız, gideceğimiz yerleri karış karış bilir.”⁵⁰

Yukarıdaki bu diyalogdan yola çıkarak Dramalı Rıza Beyin verilen bir görevi yerine getirmek için Hindistan’a da gitmiş olduğunu anlıyoruz. Hindistan’a hangi görevle gönderilmiş olduğuna dair bir bilgiye sahip olmamakla beraber, Teşkilât-ı Mahsusa’nın Hindistan’a yönelik bir faaliyeti çerçevesinde olduğunu düşünüyoruz. Özellikle Teşkilât-ı Mahsusa’nın Hindistan’da planladığı en cesur adım “İpek Mektup Komplosu” olarak bilinen bir teşebbüstür. Bu teşebbüs “Hindistan’ın Afganistan’a açılan Kuzey-Batı Hududu’ndan başlayacak bir hücum ile aynı anda ülkede başlayacak koordineli bir ayaklanmayı ihtiva etmektedir⁵¹. Belki de Dramalı Rıza Bey 1916 yılı ortalarına kadar devam edecek olan bu teşebbüs dolayısıyla Hindistan’a gitmiş olabilirdi. Maalesef elimizdeki mevcut bilgiler ışığında bu konuya açıklık getiremiyoruz.

Dramalı Rıza Beyin bağlı olduğu birimin merkezi Şam’dı. Ancak gelişmelere baktığımızda Dramalı Rıza Bey sadece Şam’da durup kalmamış, gerek İttihat ve Terakki Cemiyeti merkezince ve gerekse Teşkilât-ı Mahsusa tarafından kendisine verilen görevleri yerine getirmek üzere Şam’dan ayrılmış ve belki de haftalarca ve hatta aylarca karargah merkezine dönmemiştir.

Nitekim 1917 sonlarında İngiliz Kemal ile birlikte kendisine verilen “İngiliz ajanı Lawrens’i yakalamak” görevi aylarca sürmüştür. Bu görev, Dramalı Rıza Beyin İstanbul’da bulunduğu günlerde verilmiştir. Görevi veren İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin İstanbul Teşkilâtı Başkanı Kemal Beydir(Kara Kemal). Dramalı Rıza Bey Küçük Efendi olarak da bilinen

⁵⁰ Sanay, *age.*, s.100.

⁵¹ Mim Kemal Öge, *Güney Asya Müslümanlarının İstiklâl Davası ve Türk Millî Mücadelesi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1988.s.30. Teşkilât-ı Mahsusa’nın Hindistan’daki faaliyetleri için bkz. Vahdet Keleşyılmaz, *Teşkilât-ı Mahsusa’nın Hindistan Misyonu(1914-1918)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1999.

Kemal Beyin güvenini kazanmıştı⁵². Bu nedenle bazı çok özel görevler için Dramalı Rıza Bey ilk akla gelen isimlerden birisi olmuştu. Tıpkı bu “Lawrens” görevi gibi.

İngiliz Kemal hatıralarında Dramalı Rıza Bey ile nasıl tanıştığını ve Lawrens'i yakalamak görevini nasıl üstlendiğini anlatmaktadır. Biz bu anlatımlardan istifade ederek İngiliz Kemal ile Dramalı Rıza'nın 1917 sonlarından başlayıp, mütarekenin imzalandığı Ekim 1918'e kadar olan “Lawrens'i takip ve yakalama” serüvenini vermek istiyoruz.

Dramalı Rıza ile İngiliz Kemal'in ilk defa karşılaşmaları, Teşkilât-ı Mahsûsa'nın Cağaloğlu'ndaki merkez binasında, Kara Kemal Beyin odasında olmuştur. Bu ilk karşılaşma ile ilgili olarak İngiliz Kemal'in intibai şöyledi:

*“İçeri, tepeden tırnağa kadar silahlı, üzerinde bombalar, iri yapı-
lı, gözleri parıl parıl, yirmi beş yirmi sekiz yaşlarında bir adam gir-
di.”*⁵³

Bu tanışma sonrası, Kara Kemal Bey, Dramalı Rıza Beyden İngiliz Kemal'i çetecilik konusunda yetiştirmesini istemişti. Dramalı Rıza Bey, Kağıthane sırtlarında günlerce İngiliz Kemal'e çetecilik dersleri vermiş, onu kısa sürede tam bir gerillacı olarak yetiştirmişti. İngiliz Kemal bu eğitimden sonraki görünümü için *“ben de, diğer çeteci arkadaşların kılığına bür-ründüm. Baştan aşağı müsellağ hale geldim. Bombalar vesaire üzerim bir silah koleksiyonuna benzedi”* diyecektir.

Bu eğitimin tamamlanmasından sonra kendilerine verilen Lawrens'i yakalama görevi için ikili trenle Adana'ya gittiler. İngiliz Kemal, kendileriyle birlikte Dramalı Rıza'nın emrinde olan yirmi beş çetecinin olduğunu belirtmekte ve *“Bunların hepsi birbirlerinden babayiğit, birbirinden tecrübeli silahşorlar”* demektedir. Özel bir görev üstlenmiş olan bu heyet, Adana'dan sonra Dramalı Rıza Beyin karargahının bulunduğu Şam'a gelir. Burada gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra Lawrens'i aramak için Musul ve civarı ile İran hududu civarı dolaşılır.

İngiliz Kemal hatıralarında artık cepheden “ricat ve bozgun” haberlerinin gelmeye başladığını ve her tarafta asker firarilerinin olduğundan bahsediyor. Haftalarca, aylarca doğu ve güney doğu bölgelerinde yapılan Lawrens'i arama ve yakalama çabalarından bir sonuç alınamamıştı. Bu durumu İngiliz Kemal şöyle anlatmaktadır:

⁵² Teşkilât-ı Mahsûsa'nın Cağaloğlu'ndaki merkez binasında Kemal Beyin hemen yanındaki odada adamları ile birlikte ve tam teçhizat silahlı olarak beklemekte ve Kemal Bey ile gayet samimî bir havada sohbet edebilmekteydi. Sanay, **age.**, s.96-97.

⁵³ Sanay, **age.** s.97.

“Bizim bu bölgelerde dolaşmamız bir fayda temin etmedi. Başımızın çaresine bakmak zamanı gelmişti. Hiçbir muvaffakiyet elde edemedim, Lavrens’in izini dahi bulamadan geri dönmek pek tath bir şey değildi, amma, ne çare ki, başka yapılacak bir şey yoktu. Lavrens yapacağını yapmış, iş çığırından çıkmış bulunuyordu. Feci mütareke oluvermişti. Çar-naçar İstanbul’a doğru yola koyulduk”⁵⁴

Bu satırlardan da anlaşılacağı gibi Dramalı Rıza ve İngiliz Kemal’in İstanbul’a dönmeye karar verdikleri günlerde, Osmanlı Devleti, İtilâf Devletleri ile Mondros Mütarekesi’ni imzalamıştı.

Hatıralarının devamında İngiliz Kemal, İstanbul’a dönüş yaptıkları günlerde mütarekenin yapıldığını ve işgal kuvvetlerinin İstanbul’a girdiklerinden bahsetmektedir. Bu gelişme üzerine Dramalı Rıza Bey ve çetesi ile İngiliz Kemal, Eskişehir’de vedalaşmışlar ve çeteyi de dağıtmışlardı. Hatta kıyafetlerini dahi değiştirmişlerdi. İngiliz Kemal herkesin memleketine döndüğünü ve kendisinin de İstanbul’a geldiğini belirtmektedir. Bu ifade-den, Dramalı Rıza Beyin İstanbul’a dönmediğini anlamaktayız.

III. MİLLÎ MÜCADELE’NİN BAŞLARINDA DRAMALI RIZA BEY VE YAPTIĞI HİZMETLER

A) Kuva-yı Milliye’nin Kuruluşunda ve Cephelelerdeki Hizmetleri

Bir önceki bölümümüzde belirttiğimiz gibi Dramalı Rıza Beyin İngiliz Kemal ile birlikte Lawrens’i takip ve yakalama görevinden dönüşlerinde, Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı’ndan mağlup olarak çıkmayı kabul ettiği “Mondros Mütarekesi’ni imzalamış ve hatta başta İstanbul olmak üzere ülkemizin bir çok bölgesi işgal edilmeye başlanmıştı.

Dramalı Rıza Bey, İstanbul işgal edilmiş bulunduğu ve İngilizlerin isteğiyle İttihatçıların ve özellikle tehcir hadisesine karışmış olan siyasi ve askerî şahsiyetlerin Osmanlı Hükûmeti’nce tutuklanmaya başlandığı o günlerde İstanbul’a dönmemişti. Dramalı Rıza Bey, muhtemelen “Manisa-Akhisar” taraflarına gitmişti. Çünkü Balkan Harbi’nden sonra bilhassa Drama bölgesinden gelen muhacirler İzmir göçmen toplama merkezinde geçici olarak barındırılıyorlar ve oradan da “Aydın, Hüdavendigar(Bursa) ve Karesi(Balıkesir) vilayetleri içerisindeki kaza, nahiye ve köylere iskân ettiriliyorlardı⁵⁵. Bu bölgede İzmir’in işgali günlerine kadar Dramalı Rıza Beyin tütün ticareti ile meşgul olduğunu söyleyebiliriz.

⁵⁴ Sanay, *age.*, s.102.

⁵⁵ Halaçoğlu, Balkan Harbi’nden sonra Rumeli’den Anadolu’ya yapılan göçleri incelediği çalışmasında “İzmir göçmen toplayan merkezlerden biri olup, buradan Ay-

Bilindiği gibi İzmir ve civarının Yunanlılar tarafından işgal edilmesi ile ilgili Paris Barış Konferansı'nda alınan karar üzerine, Yunan işgal kuvvetleri 15 Mayıs 1919 günü İzmir'i işgal etmişler ve bu işgalleri sırasında da binlerce Türk'ü katletmişlerdi. İzmir'e Yunan askerlerinin çıkması bütün ülkede olduğu gibi, bilhassa işgal bölgesi olan İzmir ve civarında büyük bir tepki yaratmış, millî heyecanlara yol açmıştı. Yunanlıların işgallerini genişletme çabaları ve bu doğrultuda Manisa'yı da işgal etmesi üzerine işgal edilmiş ve işgale uğraması söz konusu "Manisa, Balıkesir, Aydın gibi vilayetler ile Ayvalık, Akhisar, Soma, Salihli, Alaşehir, Ödemiş gibi kazalarda "Redd-i İlhâk ve Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyeleri" gibi millî teşkilatlar kurulmuş ve Yunanlılara karşı millî cepheleler açılarak oluşturulacak millî güçlerle mukavemet ve mücadele esası kabul edilmişti.

İşte Dramalı Rıza Bey de bir çok vatanseverin yaptığı gibi, Yunanlılarla mücadele etmek azim ve arzusu ile Batı Anadolu'da başlayan "Millî Mücadele Hareketi'nin" ilk öncülerinden olmuştu. Nitekim Dramalı Rıza Bey Batı Anadolu'da Yunan işgaline karşı mücadeleyi başlatan ve Kuva-yı Milliye'yi kuranlar arasındadır⁵⁶.

Ayvalık-Edremit bölgesinde 172 inci Alay Komutanı Ali Çetinkaya, Ayvalık Kaymakamı Osman Nuri Bey, Ayvalık Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Dramalı Cemalî Bey, Edremit Kaymakamı Köprülü Hamdi Bey, Pelit Köylü Nazmi, Kırkağaçlı Mehmet Emin Bey ile birlikte Dramalı Rıza Bey ilk cepheyi kuran kişilerdi. Dramalı Rıza Bey, bu cephede Yunanlıların Ayvalık'ı işgal etmesine karşı başlatılan mücadelede yer almıştı⁵⁷.

dın, Manisa, Mentеше(Muğla) gibi iç kesimlere sürekli göçmen nakledilmekteydi." demektedir. Bkz. Halaçoğlu, **a.g.e.**, s. 77;

"Göçebe Türklerin yanı sıra Balkanlardan kovulan Türkler de vardı. Bunlar çoğunlukla İzmir, Edirne, Adana ve Karesi'ye yerleştiriliyorlardı.(...) Gelibolu Yarımadası, Ayvalık, Edremit gibi Rum nüfusunun yoğun olduğu yerlerde, nüfus dengesinin Müslümanlar lehine sağlanması için Rumeli'den gelen muhacirlerin öncelikli olarak bu yerlerde iskân edilmesine dikkat ediliyordu." Bu değerlendirme için bkz. Dündar, **age.**, s.168. Ayrıca bkz. Ağanoğlu, **age.**, s.109-110. başka bir değerlendirmede de "Makedonya Türkleri, Anadolu'ya gitmek için ayaklandılar. Balkan Savaşları'nın ve Yunanistan hükümetinin izlediği politika ile akınlar halinde Anadolu'ya özellikle Eđe kıyılarına göç ettiler. Kısa sürede sayıları 200.000 'e ulaşmıştı" denilmektedir. Bayram Bayraktar, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ayvalık Tarihi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2002, s. 36. Yine 1912-1920 döneminde Balkanlardan gelen Müslüman sığınmacılar ve bunların iskân edildiği yerler ile ilgili bir tablo da: Aydın(İzmir) vilayetine 145.868, Hüdavendigâr(Bursa) vilayetine 20. 853, Karesi(Balıkesir) vilayetine 14. 687, Biga(Çanakkale) vilayetine 4.033 kişinin yerleştirildikleri belirtilmektedir. Bkz. McCarthy, **age.**, s.184.

⁵⁶ Görgülü, **age.**, s. 244.

⁵⁷ Ayvalık'ta bulunan 172 inci Alay Kumandanı kaymakam(Yarbay) Ali Çetinkaya)Beyin hatıralarında "Ayvalık'ta Yunan işgal kuvvetine karşı yalnız 172. Alayla müdafaaya başlanmış ve cephe tesis edilmekle beraber Burhaniye ve Edremit kaza ve nahiyelerinin millî kuvvetleri tedricen iltihak etmeye başlamışlardı"

Dramalı Rıza Beyin daha sonra Akhisar cephesinde görev üstlenmiş olduğunu görüyoruz. İzmir'in işgalinden hemen sonra Akhisar'a gelen 17. Kolordu Kumandanı Vekili Miralay Bekir Sami(Günsav) Bey ile 61 inci Fırka Kumandanı Miralay Kazım Bey, burada bir millî teşkilât kurmak istemişlerse de ahalinin olumsuz tavırları nedeniyle bunu başaramamışlardı⁵⁸. Miralay Kazım Bey, Akhisar'da toplanan ilk Kuva-yı Milliye gruplarından bahsetmektedir. Bu gruplar arasında ismini zikrettiği bir kişi de Dramalı Rıza Bey idi Diğer Kuva-yı Milliye grupları gibi Dramalı Rıza Bey de silahlı adamları ile Soma'ya gelmişti⁵⁹.

Bilahare 61 inci Fırka Kumandanı Kazım Beyin çabaları ile Akhisar'da da ⁶⁰ bir direniş grubu oluşturulmuş ve Akhisar cephesi açılmıştı. Dramalı Rıza Bey de Marmara kazası ahalisinden oluşan millî kuvvetlerin müfreze kumandanıydı⁶¹. Akhisar cephesi kumandanlığını Binbaşı Hüsnü Bey yapmaktaydı. Milli kuvvetlerin başında ise Halit Paşa, Parti Pehlivan,

demektedir. Bkz. Ali Çetinkaya, **Ali Çetinkaya'nın Millî Mücadele Dönemi Hatıraları**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1993, s.69-70.

⁵⁸ Millî Mücadele'nin başlarında 17.Kolordu Komutan Vekilliği ve bilahare 56.Fırka Kumandanlığı yapan Miralay Bekir Sami Beyin Akhisar'daki faaliyetleri için bkz. **Bekir Sami Günsav, Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları**, Haz. Muhittin Ünal, 2.Basım, Cem Yay., İstanbul 2002, s.32-39.Hamdi Gürler, **Kurtuluş Savaşı'nda Albay Bekir Sami -Günsav-**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara 1994, s.55-62. Ayrıca bkz. Özalp, **age.**, C.1, s.13-14.

⁵⁹ Celâl Bayar, Kazım Özalp'in hatıralarına dayanarak Akhisar cephesindeki ilk Kuva-yı Milliye gruplarını vermektedir Buna göre Miralay Bekir Sami ve Miralay Kazım Beyler Akhisar'a ilk geldiklerinde orada bazı Kuva-yı Milliye gruplarının toplanmış olduğunu görürler. Bu ilk toplanan Kuva-yı Milliye grupları; Karaosmanoğlu Halit Paşa, Serezli Parti Pehlivan, Dramalı Rıza Bey, Hafız Bey, Kırkağaçlı Hafız Emin Efendi idi. Bkz. Bayar, **age.**, C.8, s.25.

⁶⁰ Akhisar'da özellikle Manisa'nın işgalinden sonra millî teşkilatlanma çabaları hızlanmış ve nihayet kısa da sürse Akhisar'ın Yunanlılar tarafından 5 Haziran 1919'da işgali sonrasında Kuva-yı Milliye çalışmaları sonuç vermeye başlamıştır. **Türk İstiklâl Harbi, VII nci Cilt İdari Faaliyetler**, Gnkur Yay., Gnkur Basımevi, Ankara 1975. s. 18.

⁶¹ Görgülü, **age.**, s.248.

Hafız Hüseyin ve Dramalı Rıza Bey bulunuyordu⁶². Bilahare II. Balıkesir Kongresi Akhisar cephesi kumandanlığına Celâl(Bayar) Beyi atayacaktı⁶³.

Dramalı Rıza Beyin de müfreze kumandanı olarak görev yaptığı Akhisar cephesindeki bu kuvvetlerin mevcudu 800 kişiydi. Dramalı Rıza Bey de kendi müfrezesi ile birlikte Manisa'yı ve Menemen'i işgal etmiş olan Yunan tümenine karşı mücadele etmekteydi⁶⁴.

Dramalı Rıza Bey bir süre sonra da Salihli cephe kumandanı Çerkes Ethem Bey ile birlikte "Salihli cephesinde" Kuva-yı Milliye'ye yönelik faaliyet ve hizmetlerine devam edecektir Bilindiği gibi Mustafa Kemal Paşa ile buluşmak üzere Amasya'ya giderken Bandırma'ya uğrayan Rauf Beyin Çerkes Ethem ve ağabeyi Reşid Beyle görüşmeleri neticesinde Çerkes Ethem ve kardeşlerinin Millî Mücadele'deki yerlerini almaları sağlanmıştı⁶⁵. Bu görüşmeden sonra Millî Mücadele'ye katılma kararı alan Çerkes Ethem Bey, müfrezesi ile Bandırma'dan Ayvalık'a gelmiş, oradan da Soma'ya geçmiştir. Soma'da bulunduğu sırada 61. Fırka Kumandanı Miralay Kazım Beyden Salihli'de bir cephe oluşturmak amacıyla bir miktar silah ve cephane alan Çerkes Edhem Bey Salihli'ye geçmiştir⁶⁶.

⁶² Özalp, **age.**, C.1, s.34.;Rahmi Apak, Akhisar Cephesinin kuruluşuyla ilgili olarak şunları anlatmaktadır:

"*Haziranın 25 nci günü de Binbaşı Bay Hüsnu'nün kumandası altında bir müfreze ile Akhisar cephesi vücuda getiriliyor. Bu müfrezede 188 nci piyade alayından bir kıt'a ile Akhisar kazası ve Marmara nahiyesi gönüllülerinden müteşekkil millî kuvvetler vardı. Sivil paşalardan Halit Paşa, Hafız Hüseyin Beyler, Damat Ferit tarafından İstanbul'da idam edilen, Dramalı Rıza Bey gibi seçilmiş zevat bunların şeflerinden idiler.*" Bkz. Rahmi Apak, **İstiklâl Savaşı'nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu**, TTK Basımevi, Ankara 1990, s.63.

⁶³ İttihat ve Terakki Fırkası'nın İzmir Katibi Mes'ulü olan ve Millî Mücadele'nin başlarında "Galip Hoca" takma adını kullanan Mahmut Celâl(Bayar)Bey, bu konuda "...Ben Akhisar'a gidip bu işe el koymazsam buradaki Kuva-yı Milliye'nin dağılması ihtimali varmış, bundan dolayı Akhisar Cephesi Millî Alay Kumandanlığına seçilmekliğim Balıkesir Kongresi'nce ön görülmüş... ben Akhisar'a varmadan bu bana tebliğ edildi. Şu halde yeni bir Kuva-yı Milliye görevine ısrarla davet olunuyordum. ..." Celâl Bayar, **Ben De Yazdım(Millî Mücadeleye Giriş)**, C.7, Sabah Kitapları, İstanbul 1997, s.145. Ayrıca bkz. Teoman Ergül, **Kurtuluş Savaşı'nda Manisa(1919-1922)**, Manisa Kültür Sanat Kurumu Yay., İzmir 1991, s.54-57.

⁶⁴ Apak, **age.**, s.63.; Özalp, **age.**, C. 1, s.34.

⁶⁵ Cemal Kutay, **Çerkes Erhem Dosyası**, (1. Ve 2. Cild Birarada), 5. Baskı, Boğaziçi Yay. İstanbul 1990, s.47-62; Ali Fuat Cebesoy, **Millî Mücadele Hatıraları**, Temel Yay., İstanbul 2000, s.151-153. Ayrıca bkz. Bayar, **age.**, C. 8, s.51.

⁶⁶ Kazım Bey, Çerkes Edhem ile görüşmesi konusunda "*Soma'da bulunduğum bu günlerde Çerkes Etem geldi. Bandırma'dan Ayvalık mıntikasına Ali Bey'in yanına gitmiş, oradan da Soma'ya gelmişti. Salihli'ye giderek orada bir cephe tesis etmek için kendisine bir miktar silah verdim, gitti.*" demektedir. Özalp, **age.**,C.1, s. 31. Konuyla ilgili verilen bir diğer bilgide "*Soma'dayken Kazım beyi ziyaret edenler arasında Çerkes Ethem de vardır. Daha önce Rauf ve Bekir Sami Beylerce direnişe teşvik edildiğini gördüğümüz Çerkes Ethem önce Ayvalık cephesinde Ali Beyin yanına gitmiş, orada kendisine bir yer bulamamıştır. Soma'da Kazım Bey'den bir*

Somadan aldığı silahları ve cephaneyi Salihli'de bırakan Çerkes Ethem, buradan Akhisar'a gelmişti. Kazım Beyin kendisine verdiği yetki belgesine dayanarak⁶⁷ Akhisar kaymakamından, yörenin ileri gelenlerini ve eşrafını toplamasını istemiş ve bilahare yaptığı konuşmayla da toplananlardan Redd-i İlhak Cemiyeti kurarak, direniş için Kuva-yı Milliye oluşturmalarını istemişti.

Çerkes Ethem, Salihli'de bulunduğu günlerde orada bulunan Dramalılardan bazıları ile birleşmiş, Gönen Balıkesir, Kirmasti, Bandırma ve Bursa'da tanıdığı Çerkeslere de haber göndererek kendisine katılmalarını istemişti⁶⁸. İşte Salihli'de Çerkes Ethem'le birleşen Dramalılardan kast edilen Dramalı Rıza Beydir. Artık Dramalı Rıza Bey, kendisine bağlı kuvvetler ile birlikte Çerkes Ethem'e katılma kararı almıştır⁶⁹.

Dramalı Rıza Bey ve müfrezesi, Çerkes Ethem'in Salihli-Alaşehir, Uşak bölgesinde güçlenmesine ve buraları nüfuzu altına almasında faal bir rol oynamıştı⁷⁰. Dramalı Rıza Bey, Çerkes Ethem Bey ile birlikte Bozdağ cephesi⁷¹ olarak da ifade edilen "Birgi ile Salihli arasındaki" sahada Yunanlılara karşı mücadelesini sürdürmekteydiler.⁷² Bu arada Balıkesir-Biga

miktar silah ve Akhisar'da silahlı bir milis grubu oluşturmak için bir yetki belgesi alır" denilmektedir. Bkz. İlhan Tekeli-Selim İlkin, Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşına Geçerken Uşak Hey'eti Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey, TTK Basımevi, Ankara 1989, s.124.

⁶⁷ Tekeli-İlkin, **age.**, s. 124.

⁶⁸ "Salihli'de bulunan Çerkes Ethem, orada Dramalılardan bazıları ile birleşti. Gönen, Balıkesir, Kirmasti, Bamdırma ve Bursa'da tanıdığı Çerkeslere haberler yolladı. Bazıları davete icabet ettiler. O bu suretle palazlaştı" Bu değerlendirme için bkz. Bezmi Nusret Kaygusuz, **Bir Roman Gibi**, İzmir 1955, s.185.

⁶⁹ Çerkes Ethem ile birleşme kararı alan sadece Dramalı Rıza Bey değildi, O günlerde Yunanlılara karşı yaptığı akınları ve hücumları ile ün salmış olan Parti Pehlivan ve arkadaşları da Çerkes Ethem'im maiyetine girmişlerdi. Bkz. Bayar, **age.**, C.8, s.51.

⁷⁰ Alaşehir Kaymakamı Bezmi Nusret Bey, Çerkes Ethem'le ilgili değerlendirmesinde şunları söylüyor:

"Ethem çok zeki bir adamdı. Her hareketinde bir şeytanlık saklı idi. Kimseye sezdirmeksizin fikrine ve emellerine uygun taraftarlarının çoğalmasına çalışıyor, etrafı yokluyordu(...)Mustafa Beyin millî kuvvetler kumandanı olmasını bir türlü çekemiyordu. Her şeye hakim olmak sevdasında idi." Kaygusuz, **age.**, s.185.

⁷¹ Salim Gökçen, **Bozdağ'ın İşgali ve Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin İstifası**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2003, s.34.

⁷² Çerkes Ethem Beyin emrinde bulunan kuvvetler Bozdağ cephesinin sağ tarafında bulunan Sart Harabeleri'ni ve sol tarafında bulunan Akhisar-Salihli yolu üzerindeki Binbir Tepe'yi savunmakla görevliydi. Bayar, **age.**, C.8, s.57-58. Çerkes Ethem'in cephedeki kuvvetlerinin durumu ile ilgili olarak verilen bir bildide "Buradaki cepheye Çerkes Ethem'in kuvvetleri hakimdi. Gruplar halinde milisler teşkilât kurmuşlar, düşmanla çarpışıyorlardı. Çerkes Ethem'in kuvvetleri oldukça fazla idi. Hatta bir batarya da topları vardı. Düşmanı burada durdurmuşlardı. Askerleri de çok sayıda kalabalıktı. 400-500 kadar Çerkes vardı" denilmektedir. Bkz.

bölgesinde Anzavur Ahmet isyanı çıkmış ve kısa sürede bu isyan yayılarak o bölgedeki Kuva-yı Milliye hareketi için tehlikeli bir hal almıştı. Bunun üzerine Çerkes Ethem de Anzavur'a karşı savaşan millî kuvvetlere yardımcı olmak üzere görevlendirilmişti. Çerkes Ethem, yanında Dramalı Rıza Bey de olmak üzere 150 kadar atlı kuvvetiyle Salihli cephesinden ayrılarak isyân bölgesine hareket etmişti Bu olay Dramalı Rıza Bey için artık yeni bir dönemin başlangıcı olacaktır. Çünkü o, bir daha Salihli cephesine dönmeyecekti.

B) Birinci Anzavur İsyânının Bastırılmasında Dramalı Rıza Beyin Hizmetleri

İngilizler ile Damat Ferit Paşa ve Sait Molla gibi Millî Mücadele karşıtlarının tahriki ve desteği ile çıkan⁷³. Anzavur ayaklanması, Ekim 1919'un son günlerinde başlamış ve Kasım ayı boyunca bütün şiddetiyle sürmüştü⁷⁴. Ayaklanma ile ilgili faaliyetler önce Manyas bölgesinde başlamış daha sonra da Gönen, Susurluk, Ulubat ve Bandırma bölgelerine yayılmıştı. Millî kuvvetlerimizi ve askeri birliklerimizi uzun süre uğraştıran bu ayaklanma, sürdürülen kararlı mücadele ve takip ile bastırılmıştı.

Dramalı Rıza Beyin Anzavur Ahmet'in bu ilk isyanında takip ve tenkil görevi üstlenmesi, Salihli Cephesi kumandanı Çerkes Ethem'in isyân bölgesine çağırılması ile söz konusu olmuştu. Anzavur ve avanesini takip ve tenkil etmekle "Takip Kuvvetleri Kumandanı" olarak 174. Alay Kumandanı Kaymakam Rahmi Bey görevlendirilmiş⁷⁵, yardımcılığına ise Çerkes Ethem

Abdurrahman Özgen, **Millî Mücadele'de Türk Akıncıları**, 3.Basım, Tekin Yay., Ankara 1973, s.42.

⁷³ Özcan Mert, "Anzavur'un İlk Ayaklanmasına Ait Belgeler, **Belleten**, C. LVI, Sayı:217,s.888.

⁷⁴ Ayaklanmanın başlangıç tarihi konusunda farklı tarihler belirtilmekle birlikte Genelkurmay ATASE Başkanlığının hazırladığı Türk İstiklâl Harbi'nde Ayaklanmalar isimli eserde 25 Ekim 1919 tarihi Anzavur Ahmet Ayaklanmasının başlangıcı olarak belirtilmektedir. Bkz. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı; **Türk İstiklâl Harbi, İstiklâl Harbi'nde Ayaklanmalar**, C.6, Ankara 1974, s.67. Anzavur Ahmet Ayaklanması hakkında daha geniş bilgi için bkz. Adnan Sofuoğlu, **Kuva-yı Milliye Döneminde KuzeyBatı Anadolu(1919-1921)**, Genelkurmay Başkanlığı Yay., Ankara 1994, s.212-222 ve 232-239; Mücteba İlgürel, **Millî Mücadele'de Balıkesir Kongreleri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., İstanbul 1999, s.138-149.; Kenan Esengin, **Millî Mücadele'de Ayaklanmalar**, 3. Baskı, Kamer Yay., İstanbul 1998, s. 73-80; Özalp, **a.g.e**, C.1, s. 65-71.

⁷⁵ Kazım(Özalp) Bey, hatıralarında "Anzavur Manyas'a kaçmağa muvaffak olmuş ve bir evde saklanmıştı. Ben Rahmi Bey kumandasındaki kuvveti Manyas içinde Anzavur'u aramak için bırakarak kalan kuvvetlerle cepheye döndüm" demektedir. Bkz. Özalp, **age.**, C.1, s.67.

getirilmişti⁷⁶. Çerkes Ethem'in bu göreve çağrılmasında, bir Çerkes oluşunun ve Anzavur'un Çerkesler üzerindeki etkisini kıracağı beklentisinin de önemli bir rolü olmuştur. Salihli Cephe Kumandanı Çerkes Ethem, bu cephe de birlikte mücadele verdiği müfreze kumandanı Dramalı Rıza Bey ve 150 kişilik bir süvari müfrezesi ile birlikte 19/20 Kasım günü Balıkesir'e gelmişti.

Balıkesir'de yayınlanan İzmir'e Doğru gazetesi Çerkes Ethem ve Dramalı Rıza Beyin gelişini ile ilgili şu haberi veriyordu:

“Düşman ile uğraştığımız bir zamanda İslâmlar beyninde kan dökmek isteyecek kadar ihanet-i vataniye gösteren Anzavur Ahmet, millî azmin karşısında perişan olduğunu evvelki nüshamızda tafsîl etmiştik.

Yüz Yetmiş Dördüncü Alay Kumandanı Rahmi Bey Efendinin kumandasında bırakılan müfreze-i askeriye Ahmet'in avenesini şiddetle takib etmektedir. Alınan haberlerde mecruhların külliyetli miktarda olduğu anlaşılmaktadır.

Cihet-i askeriye'nin bu mes'eledede gösterdiği hamiyet-i milliye ve bütün zabitan ve asker kardeşlerimizin takib de ibrâz ettikleri fedakârlık ve hissiyât-ı vatanperverâne cidden şayân-ı takdîr ve tebcildir. Salihli Cephesi Kuva-yı Milliye Kumandanı Çerkes Ethem Bey kardeşimiz de bu millî mücahedeye iştirâk etmek arzuy-ı vicdaniyesini izhâr etmiş ve cephe'deki rüfekây-ı fedâkârından Rıza Bey kardeşimiz ile birlikte ve maiyyetine aldığı mühim bir süvari kuvvete Perşembe günü Balıkesir'e gelmiştir. Ethem Bey, milletinin ve vatanının şerefi namına Anzavur'u bizzat istisâl etmek üzere dün hareket etmiştir...”⁷⁷

21 Kasım Günü Balıkesir'den Susurluğa gelen Çerkes Ethem ve Dramalı Rıza Bey, Rahmi Beyin emrinde takip hareketine katıldılar⁷⁸. Çerkes Ethem, Kuva-yı Seyyare olarak da adlandırılan kuvvetleriyle birlikte Susurluk'tan ayrılarak Anzavur'un bulunduğu Gönen üzerine yürüdü. Millî kuvvetler gelmeden Anzavur Ahmet Gönen'den çıkarak Bayramiç sırtlarına kadar çekilmişse de Çerkes Ethem'in ısrarlı takibi sonunda “Saraç-

⁷⁶ Zühtü Güven, Anzavur İsyanı İstiklâl Savaşı Hatıralarından Acı Bir Sayfa isimli eserinde, Çerkes Ethem'in Anzavur İsyanı'nı bastırmak için görevi kabul etmesinde rauf beyin rolünün olduğunu söylemektedir. Bkz. Zühtü Güven, **Anzavur İsyanı İstiklâl Savaşı Hatıralarından Acı Bir Sayfa**, Ankara 1965, s.39.

⁷⁷ **İzmir'e Doğru**, 27 teşrinisani 1335(1919), Nr:4

⁷⁸ Bursa'da bulunan 56 ncı Tümen komutanı Bekir Sami Bey Anzavur'un Bursa yönündeki girişimlerini önlemek için Alay Kumandanı Rahmi Beyin komutasındaki ufak bir süvari birliğini Karacabey taraflarına göndermişti. Bkz. İhsan Ilgar, **Millî Mücadele'de Bursa(Mümtaz Şükrü Eğilmez'in Hatıraları)**, İstanbul 1981, s.27.

lar'da" çatışmaya mecbur kalmıştı⁷⁹. Çatışmayı kaybeden Anzavur Ahmet'in kuvvetlerinden on kişi ölmüş, kendisi de kaçmıştı.

Dramalı Rıza Beyin, Anzavur kuvvetleri ile yaptığı diğer bir çarpışma 29/30 Kasım gecesi olmuştu. Ulubad da jandarma müfrezesi ile çatıştıktan⁸⁰ sonra takip Kuvvetleri Kumandanı Yarbay Rahmi ve Çerkes Ethem ile Kirmasti'de takip görevinden dönen Dramalı Rıza Beyin kuvvetleri tarafından Susurluk-Kirmasti arasında

sıkıştırılmıştı. Kirmasti'nin Söğütalanı köyünü kuşatan, takip kuvvetleri, Anzavur'un işini bitirmek istiyorlardı. Bütün hayvanlarını köyde bırakmak zorunda kalan Anzavur Ahmet, kuşatmayı yararak yine kaçmayı başarmıştı. Konuyla ilgili olarak İzmire Doğru gazetesi şu bilgiyi vermektedir.

"Anzavur Bayramiç müsademesinden perişan bir sûret de mağlub oldıktan sonra Kirmasti ve Uluabad'a doğru kaçmıştı. Uluabad'da jandarma müfrezesile küçük bir müsademe yaptıktan sonra 29-30 Teşrin-i sâni gicesi Ayas Köprüsü'nden geçerek Suludere taraflarına gelmiş ve orada Kuva-yı Milliye ta'kib kumandanı Edhem Beyin kuvveti tarafından sarılmıştır. Edhem Beyin kıymetli arkadaşlarından Dramalı Rıza Bey dahi Kirmasti'den alub getirdiği müfreze-i askeriye ile birlikte yetişmiş ve şedîd bir müsademeye başlamıştır. Müsademe neticesinde usat tamamile münhezim olmuş ve Anzavur kırk beş hayvan ve on beş silah bırakarak ve hatta kendi silahını bile ahaliden birisine tevdi ile yaya ve perişan bir sûretde kaçmıştır..."⁸¹

Gönen ve civarının Anzavur'un işgalinden kurtarılmasından sonra takip kumandanı olarak Dramalı Rıza Bey, müfrezesi ile birlikte Manyas taraflarında Anzavur kuvvetlerini takip etmiş ve bir çoğunu etkisiz hale getirmiştir⁸².

Anzavur Ahmet, millî kuvvetlerle giriştiği bütün çatışmalarda, mağlup edilmişti. Millî kuvvetlerin sürekli takibinde olan Anzavur ve avenesi, yeni bir çatışmaya cesaret edemiyor, mütemediyen takip kuvvetlerinin önünden kaçıyordu. İzmire Doğru gazetesi bu konuyla ilgili olarak şu bilgiyi veriyordu:

"Anzavur Ahmed her tarafta uğradığı kahkarî mağlubiyetler üzerine beş altı günden beri pek perişan bir halde yeni müsademelere cesaret edememektedir.

⁷⁹ İzmire Doğru, 30 teşrinisani 1335(1919), Nr:5; Mert, a .g.m., s.878.

⁸⁰ İzmire Doğru, 30 teşrinisani 1335(1919), Nr:5

⁸¹ İzmire Doğru, 3 kânunuevvel 1335(1919), Nr.6

⁸² İzmire Doğru, 7 kânunuevvel 1335(1919), Nr.7

*Ma'mafih bir tarafda Edhem Bey ve Rıza Bey millî kuvvetlerle diğer taraftan da askerî müfrezeler şiddetli takibata devam etmektedirler*⁸³

Kendisinin emrindeki takip müfrezesi ile mütemadiyen Anzavur'un avnesini takip eden ve bir çoğunu etkisiz hale getiren Dramalı Rıza Beyin Anzavur Ahmet ile son çatışması Demirkapı sırtlarında olmuştu. Yunanlılara iltica etmek isteyen Anzavur Ahmed, Bergama taraflarına gitmek istemişse de başarılı olamamıştı. Bunun üzerine Demirkapı taraflarına gelen Anzavur burada Susurluk jandarma Kumandanı Mustafa Beyin müfrezesi ile çatışmaya girmişti. Bunun üzerine çatışma bölgesine Balıkesir'den kuvvet gönderildiği gibi Dramalı Rıza Beyin de kuvvetleri ile Demirkapı'ya gelerek Anzavur'la çatışmaya girmişti⁸⁴.

Görülebileceği gibi Dramalı Rıza Bey , Anzavur Ahmet'in bu ilk isyanının da takip kumandanı olarak müfrezesi ile birlikte büyük hizmetler görmüştür. Bandırma, Kirmasti, Manyas, Gönen gibi İsyân bölgesi içerisinde kalan kaza ve köylerin her tarafında müfrezesi ile birlikte takip hareketi yapmış ve Anzavur'a ağır darbeler indirmiştir.

C) Akbaş Baskını Olayında Dramalı Rıza Beyin Hizmeti

Dramalı Rıza Beyin, Salihli cephesinden beri Çerkes Ethem ile arası hep mesafeli olmuştur. Bunun nedeni de Dramalı Rıza Beyin yaratılışı icabı Çerkes Ethem'in her dediğini ve arzusunu kabul edecek bir kişi olmayışı idi⁸⁵. Onun bu boyunduruk altına girmeme huyu, kısa bir süre sonra Çerkes Ethem ile arasının açılmasına yol açacaktı. Bu soğukluk Anzavur Ahmet İsyânı esnasında daha da belirginleşecekti. Anzavur İsyânının bastırılmasından sonra Dramalı Rıza Bey, Çerkes Ethem ile birlikte Salihli cephesine dönmemişti. Durumu yakından bilen 61. Fırka Kumandanı Miralay Kazım Bey, Dramalı Rıza Beyi ve emrindeki müfrezesini o tarihlerde Biga'ya gönderilen Köprülü Hamdi Beyin emrine göndermiştir.

Kazım Bey hatıralarında konuyla ilgili olarak şu bilgiyi vermektedir:

⁸³ **İzmir Doğru**, 9 kânunuevvel 1335(1919), Nr:8

⁸⁴ **İzmir Doğru**, 18 kânunuevvel 1335(1919), Nr: 10.

⁸⁵ Hacim Muhittin Bey hatıralarında Dramalı Rıza Bey ile Çerkes Ethem arasındaki anlaşmazlık için "*Bu Dramalı Rıza hakikaten cesur ve fedakâr bir çocuktur. Ben kendisini daha eskiden tanıyorum. O zamanlar Çerkes Edhem'in yanında bulunuyordum. Fakat yaradılışı icâbı Edhem'in her arzusunu yerine getirmeyecek bir tip olduğu için Edhemle araları açılmış, Edhem'de Rızayı bertaraf etmeye karar vermiş...*"demektedir. Bkz.Çarıklı, **age.**, s.110.

“Akbaş’daki silah ve cephanenin nakli vazifesini Köprülü Hamdi Bey üzerine almıştı. Kendisi yanına aldığı 10 kuvayı milliye askeriyeye Balıkesir’den Biga’ya hareket etti. O sırada Gönen havali-sinde Anzavur taraftarlarını takip etmekte olan Dramalı Rıza Bey(İstanbul’da idam edilen) Ethem’le arası açıldığından Salihli cep-hesine dönmemişti. Çok kabiliyetli ve fedakar bir kimse olan Rıza Bey’i 40 asker adamıyla Hamdi Beyin emrine gönderdim”⁸⁶

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Dramalı Rıza Bey, Kazım Bey tarafından Köprülü Hamdi Beyin emrine verilmişti. Dramalı Rıza Beyin emrindeki 40 kişilik müfrezesi ile birlikte ne zaman Köprülü Hamdi Beye katıldığı konusunda farklı bilgiler verilmektedir. Köprülü Hamdi Bey ve Akbaş Olayı isimli kitabında Kâmil Su, Balıkesir de yayınlanan İzmire Doğru gazetesinde yer alan bilgiye dayanarak “Hamdi Bey 1920 yılının Ocak ayının ilk haftasında, yanında Dramalı Rıza Bey olduğu halde 37 kişilik bir kuvvetle Balıkesir’den Biga’ya hareket ettiğini” yazmaktadır⁸⁷. Kazım Özalp ise Dramalı Rıza Bey ve emrindeki müfrezenin Biga’da Hamdi Beye katıldığını belirtmektedir⁸⁸.

Köprülü Hamdi Bey, yanında Dramalı Rıza Bey ve emrine verilen kuvvetle birlikte 12 Ocak 1920’de⁸⁹ Biga’ya gitmek üzere Balıkesir’den ayrılmıştı. Hamdi Bey ve beraberindekilerin Balıkesir’den Biga’ya gidiş güzergahında nerelere uğradıkları hususunda da farklı anlatımlar vardır. Bazı araştırmacılar Hamdi Bey ve beraberindekilerin önce Balya kasabasına gittiğinden ve oradan da Gönen’e geçtiğinden bahsetmektedirler⁹⁰. Bazıları da “Hamdi Beyin yanında Dramalı Rıza Bey olduğu halde önce Bandırma’ya gittiğini ve orada Yıldız Otel’ni işleten Kâni Beyi de aldıktan sonra Biga’ya geçtiğini”kaydetmektedirler.⁹¹

Hamdi Bey ve beraberindekilerin Balıkesir’den ayrıldıktan sonra Gönen üzerinden Biga’ya gittiği konusunda İzmire Doğru gazetesinde bir

⁸⁶ Özalp, **age.**, C.1, s.90.

⁸⁷ Kâmil Su, **Köprülü Hamdi Bey ve Akbaş Olayı**, Ankara 1984, s.124.

⁸⁸ Özalp, **age.**, C. 1, s.90.

⁸⁹ Adnan Sofuoğlu, “Akbaş Baskını(Olayı) ve Yankıları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. IX, Sayı:26, Ankara 1993, s.422. Dramalı Rıza Bey ve adamlarının dışında Balıkesir’de Hamdi Beyin yanında ayrıca Manastırlı Mahmut, Köprülü Şerif, Tikveşli Süleyman Çavuş, Balıkesirli Kara Mustafa, Resneli Ahmet, Kumanovalı Hüseyin Çavuş, Kepsutlu Arnavut Abdi, Menemenli İbrahim, Tikveşli Mülazım Sabri Bey ve birkaç kişi daha bulunuyordu. Bu kişilere bir gün önce Kazım Bey tarafından Osmanlı süvari filintaları ve tam teçhizat elbise verilmişti. Bkz. Zeynel Kozanoğlu, **Hamdi Bey ve Akbaş Baskını**, Ankara 1970, s.69.

⁹⁰ Kozanoğlu, **age.**, s. 69; Sobet gazetesi, Gıyas Yetkin (Kamil Su’dan naklen)

⁹¹ Bu bilgiyi, Kâmil Su, Ali Orhan İlkurşun’un notlarına dayanarak belirtmektedir. Bkz. Su, **age.**, s.125.

bilgi bulunmaktadır. Gazete “Biga’da Hamdi Bey” başlığı altında bu konuda sunları yazmaktadır:

“Biga’da bazı menfaatperestin Kuva-yı Milliye’yi alet ittihâz iderek bir takım harekât-ı na-layıkda bulunmağa başlamışlardı.

Hey’et-i merkeziye, âzâsından Hamdi Bey kardeşimizi bu havalideki teşkilâtı tevsik ve yolsuzlukları izale vazifesile tavzif ettiği-den müşarün-ileyh bir hafta evvel Gönen tarikile Biga’ya mütevveccihen hareket itmişdi”⁹²

Gıyas Yetkin de “Kaymakam Hamdi Beyin Şehadeti-Akbaş Cephanelikleri Nasıl Basıldı ve Boşaltıldı” başlığıyla Son Telgraf gazetesindeki yazı dizisinde”Hamdi Bey ve beraberindekilerin 12 Ocak 1920’de Balıkesir’den ayrıldıklarını ve aynı gün Balya’ya geldiklerini ve Balya’daki Kuva-yı Milliye erkanı ile temasa geçildiğini, buradan alınan 30 civarında muhafız ile Gönen’e gidildiği ve burada asayişin sağlandığını belirtmektedir⁹³. Yazının devamında ise” *Hamdi Beyin 17.Ocak 1920 günü sabahı Gönen’den ayrılarak 37 kişilik bir kabile ile Sarıköy nahiyesine geldiği ve gece yarısı nahiyeden ayrılarak 18 Ocak 1920’de Biga’ya girdiği*” belirtilmektedir⁹⁴.

Biga’ya gelen Hamdi Bey Dramalı Rıza Bey, Kani Bey, Kara Hasan ve Biga Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ileri gelenlerince karşılanmıştı⁹⁵.

Dramalı Rıza Bey, Köprülü Hamdi Beyin kısa zamanda güvenini kazanarak onun en yakın arkadaşı ve güvendiği bir kişi olmuştu. Köprülü Hamdi Bey ile birlikte Biga’da asayiş ve huzurun sağlanmasında büyük

⁹² **İzmire Doğru**, 14 kânunusani 1336(1920), Nr.18

⁹³ Kurtuluş Savaşı’nda Gonen isimli kitapta, Gönen’e gelen Hamdi Beyin yanında Dramalı Ali Rıza Beyin(Dramalı Rıza) de bulunduğu belirtilerek şöyle denilmektedir:

“Bu sıralarda bir gün Balıkesir’den Edremit Kaymakamı Hamdi Bey yanında Dramalı Ali Rıza Bey ve maiyetindeki (40-50) kişilik atlı ile Gönen’e gelerek halkı toplamış ve şöyle bir hitabede bulunmuştur ‘Arkadaşlar! Mustafa Kemal Paşa’nın emirlerini desteklemek lazımdır. Ordunun ve millî kıyamın başında Mustafa Kemal Paşa vardır. Müdafaa-i hukukun kuvvetlenmesi ne yapmak icabediyorsa bunları temine çalışmak en büyük vazifemizdir. Ben Gönenlilere bu ciheti anlatmağa geldim. Sizlerden yardım istiyoruz...”

Hamdi Bey ertesi günü teşkilât yapmak için Biga’ya gitmişti...” Bkz. Kemal Özer, **Kurtuluş Savaşı’nda Gönen**, Türk Dili Matbaası, Balıkesir 1964, s.43. Hasan İzzettin Dinamo’da bu konuda “Bir gün başlarında Köprülü Hamdi Bey, Dramalı Rıza ve Bandırmalı Kâni Beyler üçlüsünün bulunduğu kırk Kuva-yı Milliye atlısı ansızın Biga sokaklarında görüldü” diyerek Dramalı Rıza Beyin de Hamdi Bey ile birlikte olduğunu ve Biga’ya birlikte geldiklerini belirtmektedir. Bkz. Dinamo, **age.**, s. C.V, s.148.

⁹⁴ Bkz. Gıyas Yetkin, “Kaymakam Hamdi Beyin Şehadeti-Akbaş Cephanelikleri Nasıl basıldı ve Boşaltıldı”, Yazı Dizisi, **Son Telgraf**.

⁹⁵ Kozanoğlu, **age.**, s.69.

hizmetleri olan Dramalı Rıza Bey, özellikle Biga'daki asayişsizliğin en önemli sebebi olan Kara Hasan ve çetesinin etkisiz hale getirilmesinde ön planda yer almıştır.

Kara Hasan'ın Hamdi Bey ile yaptığı görüşmeden sonra tutuklanarak hapishaneye gönderilmesi, bilahare Biga'daki Kara Hasan çetesine mensup olanların Kani Bey ile birlikte tutuklanması ve kaçan çete elemanlarının takip edilerek bir kısmının yakalanması gibi işler hep Dramalı Rıza Bey tarafından gerçekleştirilmişti⁹⁶. Hatta Kara Hasan'ın akıl hocası olarak bilinen Suphi Bey ile diğer bir çete üyesi olan Demetokalı Mustafa'nın Biga'da Hayvan pazarında öldürülmesi emrini de o vermişti. Bütün bu gelişmeler Biga'da halkın huzur bulmasını sağlamış ve Köprülü Hamdi Bey ile Dramalı Rıza Bey'e karşı Biga'da derin bir sevgi ve minnet duyulmaya başlanmıştı.

Köprülü Hamdi Bey ve Dramalı Rıza Bey başta olmak üzere Kuva-yı Milliyeciler, Biga'da asayiş ve huzuru sağlamalarından sonra bu kez de Kuva-yı Milliye için silah ve cephaneye temini konusunda çalışmalara başlamışlardı⁹⁷. Çünkü Balıkesir Heyet-i Merkeziyesi'nin Köprülü Hamdi Bey'e verdiği görevlerden birisi de "asker, silah ve cephaneye" tedarik etmektir⁹⁸.

Aslında Yunanlılara karşı başlatılan mücadelede millî kuvvetlerin en büyük sıkıntısı silah ve cephaneye tedariki idi. Konu ile ilgili Kazım Bey "En büyük zorluk silâh ve cephanenin temin edilmesinde idi. Kolordu depolarında bulunan mekanizmasız tüfekleri, İstanbul'dan sandıklarla mekanizma nakletmek ve denize atılan mekanizmaları da çıkarmak suretiyle kısmen istifade edebilir hale getirdik. Fakat bu kadarı gayemiz için yeterli değildi." diyerek silah ve cephanenin o günler için ne kadar gerekli ve önemli olduğunu belirtiyordu.⁹⁹

Cephedeki kuvvetlerin silah ve cephaneye ihtiyacını gidermek için İstanbul'da gizli olarak faaliyet gösteren bazı Millî Mücadele yanlısı cemiyetlerle işbirliğine girilmiş ve bu suretle İstanbul'dan Anadolu'ya silah ve

⁹⁶ Dramalı Rıza Beyin bu faaliyetleri için bkz. Su, **age.**, s.126-133; Kozanoğlu, **age.**, s.69-75; Güven, **age.**, s.27-34.; Hoşgör, **age.**, s.35-45.

⁹⁷ "Bundan sonra Hamdi Bey ve arkadaşları bütün güçlerini Biga ve yöresinde güvenliği sağlama, bölgede millî davaya katılanların sayısını artırma, Yunan cephesinde çarpışan asker ve Kuva-yı Milliyecilere silah ve cephaneye sağlama, cepheye gönüllü gönderme işlerine verdiler." Bu değerlendirme için bkz. İlhami Bebek, **Millî Mücadele'de Akbaş Cephaneliği Baskını**, Genelkurmay Başkanlığı yay. Ankara 1994, s. 49.

⁹⁸ Balıkesir Merkez Heyeti, Köprülü Hamdi Beyin yöneticilik bilgisinden ve tecrübesinden yararlanılmasını düşünerek, ondan "asker, silah ve cephaneye tedarik etmek, uygunsuz hareketlerde bulunanlara hadlerini bildirmek, yapılan yolsuzlukları önlemek, Müdafaa-i Hukuk örgütünü güçlendirmek gibi görevlerle Hamdi Beyi Biga'ya göndermişti. **İzmire Doğru**, 14 kânunusani 1336(1920), Nr.18

⁹⁹ Özalp, **age.**, C.1, s.73.

cephane kaçırılmaya çalışılmıştı. Hatta bir defasında 61 nci Fırka Kumandanı Miralay Kazım Bey, Dramalı Rıza Bey ile birlikte kendi kardeşi Fethi Beyi, silah temini için İstanbul'a göndermişti¹⁰⁰. Dramalı Rıza Bey ile Fethi Bey, bir miktar silah ve cephaneyi İstanbul'dan cepheye getirmeyi başarmışlardı. Maçka Silahhanesi Mitralyöz Yüzbaşı Cemal Bey de hatıratında bu olaya yer vermekte ve “*Kuva-yı Milliye'nin noksanlarını ikmâl için büyük faaliyet göstermek iktiza ediyordu.(...) Kuvâyı Milliye komutanlarına İstanbul'a adam gönderip noksanlarını aldirmalarını tenbih etmiştim. Bunlar gelmeye başlamışlardı. Karahisardan Dramalı Halil İbrahim(Dramalı Rıza olacak) isminde çete reisi gelmişti. Ona Maçka Silâhhanesi'nden bir takım şeylerle birkaç tane de Cebel topu kaması vermiştim*” demektedir¹⁰¹.

Bilindiği gibi, Mondros Mütarekesi'nin ilgili hükmü gereğince¹⁰² silah depolarına İtilâf Devletlerince el konulmuştu. Anadolu depolarında bulunan silahların sürgü kolları ile topların kamaları sökülerek sahile ve İstanbul depolarına taşınmıştı. Oluşturulan en büyük silah depoları İstanbul ve Gelibolu Yarımadası'nda bulunuyordu. Bu depolarda Türk subayları da bulunmakla beraber, depoların kontrolü ve korunması tamamen İtilâf kuvvetleri tarafından yapılıyordu. Diğer taraftan İzmir ve Manisa havalisindeki silah depoları ise Yunan işgalleri ile birlikte, Yunanlıların eline geçmişti¹⁰³. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Mütareke ve Millî Mücadele yıllarında kurulan “Karakol, Hamza, Felah, Mim Mim Grubu gibi” bazı gizli cemiyetler ve teşekküller, İtilâf Devletlerinin ele geçirdikleri bu silah ve malzemeleri mümkün olduğunca İstanbul'dan Anadolu'ya kaçırmaktaydılar¹⁰⁴. Ancak

¹⁰⁰ Kazım Bey hatıralarında bu konuda şunları söylemektedir:

“*Noksanı telafi için çok kereler İstanbul'a heyetler gönderdik. Bu heyetler de silah ve cephane temine muvaffak olamıyorlardı. Ancak bir gidişte kardeşim Fethi ile Dramalı Rıza Bey bir miktar silâh ve cephane bulmaya muvaffak olmuşlardı. Bunları İstanbul'dan getirmek fevkalade zordu.*” Özalp, *age.*, C.1, s.73-74.

¹⁰¹General Cemal Karabekir, **Maçka Silâhhanesi Hatıraları**(İstiklâl Harbi Kahramanları), Yay. Haz. Aykut Kazancıgil, Nehir Yay., İstanbul 1991, s.69. Hatırat yazarının bahsettiği olay, Kazım(Özalp) Beyin hatıralarında bahsettiği silah getirme ile ilgili görevdi. Ancak Mitralyöz Yüzbaşı Cemal Bey(bilahare General Cemal Karabekir), hatıralarını çok daha sonra yazdığı için Dramalı Rıza Beyi, Dramalı Halil İbrahim olarak hatırlamaktadır. Oysa Çarkçı Yüzbaşı Halil İbrahim Bey Dramalı Rıza Bey ile birlikte “Damad Ferid Paşa'ya Suikast” davasında suçlu görülerek idam edilmişti. Hatırat yazarı hatıratının bazı bölümlerinde Dramalı Rıza Beyi mütemadiyen (yanlış hatırlama ile) Dramalı Halil İbrahim olarak anmaktadır.(O.A).

¹⁰² Mondros Mütarekesi'nin 5, 13 ve 20 nci maddeleri Osmanlı Kara ve Deniz kuvvetlerinin terhis, teçhizat, silah ve cephanenin durumuyla ilgiliydi. İlgili maddeler için bkz. **Türk İstiklâl Harbi I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, 3. Baskı, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayını, Ankara 1999, s.47-49.

¹⁰³ Özalp, *age.*, C.1, s. 89.

¹⁰⁴ İstanbul'da kurulan bu gizli cemiyet ve teşekküllerin faaliyetleri için bkz. Ertürk, **İki Devrin Perde Arkası**; Mesut Aydın, **Millî Mücadele Döneminde TBMM Hükü-**

bütün bunlar yetersiz kalmakta, her geçen gün genişleyen mücadele cephesi ve yine sayıları gittikçe artan millî kuvvetlerimiz için daha geniş çapta silah ve cephaneye ihtiyaç duyuluyordu.

İşte Akbaş silah deposu, Gelibolu Yarımadası'ndaki en büyük silah depolarından biriydi ve burada Kafkas cephesinde Ruslardan ele geçirilmiş olan silah ve teçhizat bulunuyordu¹⁰⁵. Bu depoda, sekiz bin Rus tüfeği, kırk Rus ağır makineli tüfeği ve 5 bin ila 20 bin sandık arasında olduğu ifade edilen cephaneye ve istihkam malzemesi bulunuyordu¹⁰⁶. Akbaş'daki bu silah ve cephaneyi Fransızlar korumaktaydı. İşte bu günlerde bu silah ve cephanelerin Bolşevik Ruslara karşı savaşan Çarlık yanlısı bir kuvvet olan Vrangel ordusu askerlerine verileceğine dair İstanbul gazetelerinde haberler çıkmaya başlamıştı. Hatta bu silahları almak için Gelibolu'ya bir Rus nakliye gemisinin geldiği de istihbarat haberi olarak iletilmişti¹⁰⁷.

Köprülü Hamdi Beyi bu görevi üstlenmesi konusunda ikna eden Miralay Kazım Bey olmuştu. Kazım Bey bu görevin verilmesiyle ilgili olarak hatıralarında "Akbaş'ta; İtilâf Devletlerinin muhafazasında bulunan silah ve cephanenin Anadolu'ya kaçırılması çarelerini aramaya koyulduk. Akbaş'daki silah ve cephanenin İtilâf kuvvetlerinden *kaçırılması fikrini, o zaman Balıkesir'de bulunan Köprülü Hamdi Bey'e açtım, Pek ateşli ve cesur bir vatanperver olan Hamdi Bey'in bu iş aklına yattı ve hemen faaliyete girişti*" demektedir¹⁰⁸. Bunun üzerine Akbaş'daki silah ve cephanenin Ana-

meti Tarafından İstanbul'da Kurulan Gizli Gruplar ve Faâliyetleri, Boğaziçi Yay., İstanbul 1992; Hüsnü Himmetoğlu, **Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul ve Yardımları**, Ülkü Matbaası, İstanbul 1975; Fethi Tevetoğlu, **Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, TTK Basımevi, Ankara 1988; Bülent Çukurova, **Kurtuluş Savaşında Haber Alma ve Yeraltı Çalışmaları**, Ankara 1994.

¹⁰⁵ Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Sofuoğlu, **Kuvâ-yı Milliye Döneminde Kuzey Batı Anadolu**, s.264-270. İlgürel, **age.**, s.178;

¹⁰⁶ Sofuoğlu, **Akbaş Baskını(Olayı) ve Yankıları**, s.424; İlgürel, **age.**, s.178; Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta Akbaş cephaneliği hakkında bilgi verirken burada bulunan silah ve malzeme konusunda "*Akbaş denilen yerde, bir cephaneye deposu vardı. Orada Fransızların eli altında bol miktarda silah ve cephaneye bulunuyordu(...) Akbaş deposunda sekiz bin Rus tüfeği, kırk Rus Makineli tüfeği, yirmi bin sandık cephaneye bulunduğu tahmin ediliyordu*" demektedir. M. Kemal Atatürk, **Nutuk, C.1(1919-1920)**, Yay. Haz. Zeynep Korkmaz, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1984, s.268. Ayrıca bu sayıların belirtildiği belge için de bkz. M. Kemal Atatürk, **Nutuk, C.III (1919-1927) Belgeler**, Yay. Haz. İsmet Gönülal, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1984, s. 191-192, Belge No: 239.; Genelkurmay Askeri tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi'ndeki belgeye dayanarak İlhami Bebek'de Akbaş silah deposunda 8500 tüfek, 30 makineli tüfek ve yarım milyon miktarda piyade fişekliği bulunmaktaydı demektedir. Bebek, **age.**, s.53.

¹⁰⁷ İlgürel, **age.**, s.179. Su, silah ve cephaneyi Rusya'ya götürmek üzere 1920 yılının Ocak ayında Gelibolu'ya bir Rus gemisinin geldiğini belirtmektedir. Su, **age.**, s.136.

¹⁰⁸ Özalp, **age.**, C.1, s.74.

dolu'ya kaçırılması konusu Köprülü Hamdi Beyin bu görevi üstlenmesi ile düşünceden eyleme dönüşecek bir hal almıştı¹⁰⁹. Olayı hızlandıran gelişme ise bu silahların Rusya'ya geri gönderileceğine ilişkin istihbarat bilgileri ve gazete haberleri olmuştur.

Görevi üstlenen Hamdi Bey, hemen çalışmalarına başlamış ve ilk olarak Biga'ya gelmeden emri altına verilen ve kısa sürede yiğitliği, cesareti, teşkilâtçılığı ve mertliği ile kendi üzerinde derin bir tesir bırakmış olan Dramalı Rıza Beyi, keşif yapmak amacı ile bölgeye gönderdi.

Bunun üzerine Dramalı Rıza Bey, iki arkadaşı ile birlikte Biga'dan Lapseki'ye gitti. Kıyafet değiştiren bu öncüler Lapseki'de Bergos(Umurbey) Bucak Müdürü Reşadettin Bey ile buluştular. Daha sonra Reşadettin Bey de olduğu halde Gelibolu'ya geçtiler. Reşadettin Bey, Dramalı Rıza Beyi ilgili kişilerle tanıştırap, temas kurmasını sağladıktan sonra geri dönmüştü. Dramalı Rıza Bey ve beraberindekiler Gelibolu yakasında bir hafta kadar kaldılar. Bu süre içinde köylü kıyafeti giyen Dramalı Rıza Bey, cephanedepolarının yakınlarında mütemediyen incelemelerde bulundu. Yörede tanıştığı bazı kişilerden kendisi için gerekli olacak bilgiler alan Dramalı Rıza Bey özellikle, cephaneliğin, depoların nasıl korunduğunu, subay ve erlerin yatıp kalktıkları yerleri, nöbetçilerin sayısını ve nerelerde nöbet tutulduğunu, ne şekilde ve ne zaman nöbet değiştirildiğini, telefon hatlarını, depolardan deniz kıyısına giden yolları, kıyıda kayıkların yanaşabileceği noktaları araştırıp gerekli notları aldı¹¹⁰.

Dramalı Rıza Bey bu keşif ve inceleme görevini o kadar mükemmel yapmıştı ki, satıcı kıyafetinde cephaneliğin içerisine bile girmeyi başarmıştı. Bu sayede gerek kendisi ve gerekse beraberindekiler cephaneliğin içindeki nöbet yerlerini, er koşuşlarını, subay odalarını, telefon hatlarını ve deniz kıyısına giden yolları bile öğrenmişlerdi. Kısaca Dramalı Rıza Bey, yapılacak bir baskın için adeta cephaneliğin içini dışını, girdisini çıktısını öğrenmişti.

Gelibolu'da Müstahkem Mevki Kumandanı Halid Bey ile de görüşen Dramalı Rıza Bey, kumandanı ikna ederek yapacakları baskın işinde kendilerine yardımcı olmasını sağlamıştı¹¹¹.

¹⁰⁹ Bu görevin Hamdi Beye verilmesi hususunda farklı yaklaşımlar vardır. Kâmil Su, bu görevi Köprülü Hamdi Beye, 61 Fırka Kumandanı Kazım Beyin verdiği belirtmektedir Su, *age.*, s.138; Kazım Bey ise bu konuda net ve açık bir ifade kullanmadan "Akbaş'daki silah ve cephanenin nakli işini Köprülü Hamdi Bey üzerine almıştı" demektedir. Özalp, *age.*, C.1, s.89-90. İlgürel ise Köprülü Hamdi Beyin, Akbaş deposundaki silahların Anadolu'ya kaçırılması konusunu Çanakkale Müstahkem Mevki Kumandanı Miralay Halid Bey ile konuştuğunu ve onunla fikir teatisinde bulunduğunu söylemektedir. Bkz. İlgürel, *age.*, s.179.

¹¹⁰ Su, *age.*, s.139; Bebek, *age.*, s.56; İlgürel, *a.g.e.*, s.180.

¹¹¹ Su, *age.*, s.140.

Dramalı Rıza Bey baskın için gereken bütün bilgi ve istihbarata ulaştıktan sonra Biga'ya geri döndü. Dramalı Rıza ve Hamdi Beyler, toplanılan bilgi ve istihbaratı değerlendirip, baskının nasıl yapılacağı hususunda bir plan hazırladılar. Bu planın hazırlanmasında Hamdi Bey, çok güvendiği bir kişi olan Dramalı Rıza Beyin fikir ve görüşlerine önem vermişti. Baskınla ilgili olarak hazırlanan plan, gizli bir şifre ile Miralay Kazım Beye de bildirildi

Baskınla ilgili diğer hazırlıklar da tamamlandıktan sonra Hamdi Bey ve baskına iştirak edecek başta Dramalı Rıza Bey olmak üzere diğerleri Biga'dan ayrılarak 18 Ocak 1920 tarihinde Lapseki'ye geldiler. Hamdi Bey Lapseki'de kalırken, Dramalı Rıza Bey ve 30 civarındaki müfreze elemanı. 19 Ocak günü Bergos'a(Umurbey'e) gelerek¹¹², burada tekrar Bucak Müdürü olan Reşadeddin Bey ile irtibat tesis etti. Aynı gün akşamı ise Hamdi Bey de Bergos'a geldi. Burada yapılan ve Reşadeddin Beyin de katıldığı toplantıda baskın ile ilgili son hazırlıklar gözden geçirildi ve bazı kararlar alındı. Bu kararların başında baskının halktan gizlenmesine ve kendilerinin Kara Hasan çetesine mensup eşkiyayı takip için burada buldukları yönünde halka duyuruda bulunulması gelmekteydi. Gerçektende Bergos Müdürü Reşadeddin Beyin bilahare İstanbul'a bildirdiği şekliyle bu konu şöyle izah ediliyordu:

“19 Kanûn-ı sâni 36 tarihine müsadif Pazartesi günü beray-i tahkik Okcular karyesine gitmiş idim. Orada iken, leffen takdim kılınıp(1) numara vazolunan puslayı Bergos karakol kumandanı'ndan alırmaz nahiye merkezine geldiğimde Kuvâ-yı Milliye Takip Kumandanı olduğunu söyleyen Dramalı Rıza Bey'in otuz nefer maiyetiyle geldiğini gördüm. Mumaileyh ile görüşdüğümde Biga'daki Kara Hasan çetesinden firar eden bir çok eşhâsı takip ve derdest etmek üzere geldiğini söyledi. Yevmi mezkûr akşamı alaturka birde Kuva-yı Milliye'nin Kumandan-ı Umûmîsi olduğunu öğrendiğim Hamdi Bey de geldi. Nahiyenin etrafında Kara Hasan çetesinden firar eden eşhâsı Kuvâ-yı Milliye'ye mensup efrat ile takip ve derdest edeceğini ve nahiyenin bütün civarında cevelân edeceğinden halkın beyhude yere heycana düşmemesini herkese söylemekliğimi tebliğ etti. O gece Bergos'ta kaldılar. Ertesi günü bu kuvvet Bergos'tan müfareket etti...”¹¹³

¹¹² Bergos Karakol Kumandanı Mecid imzasıyla Bucak Müdürü Reşadeddin Beye gayet müstacel ve mahrem kaydı ile 19 kânunusani 1336(1920) tarihinde gönderilen yazıda “*Şimdi Bergos'a Kuvâ-i Milliye takip Kumandanı geldiler, Akşama da Kuvâ-i Milliye'nin Umum Kumandanı Hamdi Bey Bergos'a gelecektir. (Kürt Bekir ve rüfekasının ne tarafa gittiğini sual ediyorlar, bendeniz gereken tafsilatı verdim*” denilerek Dramalı Rıza Beyin Bergos'a geldiği bildiriliyordu. Bkz. Su, **age**, s.223, belge No:8.

¹¹³ Su, **age.**, s.224-225, Belge No:12.

Görüleceği üzere baskının halktan gizlenmesi için Bergos'a gelen kuvvetlerin Kara Hasan çetesine mensup eşkiyayı takip ve yakalayacağı duyurulmuştu. Bilahare Bergos'tan ayrılan Dramalı Rıza Bey baskına katılacak arkadaşları ile birlikte gizlice Gelibolu yakasına geçmiş ve burada baskın ile ilgili son hazırlıklarını tamamlamıştı. Lapsekiye geri dönen Hamdi Bey ise Lapseki Jandarma komutanı ve Şube Başkanı ile görüşerek silahların taşınması için kayık ve motor temin etmeye çalıştı¹¹⁴. Diğer taraftan İstanbul Boğaz Kumandanı Galatalı Şevket Bey vasıtası ile baskın sonrası silahların taşınmasında kullanılmak üzere "Bolayır" isimli bir de vapur temin edilmişti¹¹⁵.

Dramalı Rıza Bey ise, baskın sonrası cephanelikteki silah ve teçhizatın taşınması işinde yardım edecek kişileri ayarlamıştı¹¹⁶. Nihayet bütün hazırlıklar tamamlanmış ve 26/27 Ocak gecesi Akbaş cephaneliği baskını başlatılmıştı. Baskınla ilgili her ayrıntıyı inceden inceye düşünen Dramalı Rıza Bey, hiçbir aksamaya meydan vermeksizin başarılı bir şekilde baskını gerçekleştirmişti. Baskına bizzat katılan Dramalı Rıza Bey, yanına aldığı becerikli ve cesur arkadaşları ile cephaneliğe girmiş ve cephaneliği koruyan nöbetçileri etkisiz hale getirmişti. Daha sonra da Fransız askerlerinin bulunduğu koğuş basılmış ve hiçbir çatışmaya meydan verilmeksizin, bütün Fransız subay ve askerleri etkisiz hale getirilmişti¹¹⁷.

Daha sonraki aşama ise cephaneliğin boşaltılması olmuştu. Bergos iskelesine getirilen silah ve cephaneler buradan da kara vasıtaları ile zaman geçirilmeksizin daha güvenli olarak görülen iç kısımlara nakledilmeye başlanmıştı.

Baskın sonrası silah ve cephanenin Bergos'tan iç kısımlara nakledilmesini Kala-i Sultaniye (Çanakkale) Mutasarrıflığına bir raporla bildiren Bergos Bucak Müdürü Reşadeddin Bey bu olayı şu cümlelerle anlatıyordu:

"26/27 Kanûnusani gecesi civarımız köyler ile merkez nahiyenin büyük küçük insanları ve vesait-i nakliyeden madud olan bil cümle hayvanat ve arabaları Kuva-yı Milliye'nin tekmil efradı tarafından zorla toplattırılarak geceleyin merkez nahiyeden Bergos iskelesi istikametine sevk olundu. Nisfilleylden sonra iskele istikâmetine sevk olunan halk arabalarını, hayvanlarını vaz ve sardıkları cephane ve

¹¹⁴ Daha geniş bilgi için bkz. Su, **age.**, s.140-141.

¹¹⁵ **Age.**, s.146.

¹¹⁶ Dramalı Rıza Bey, Biga'ya gelişi sırasında Hamdi Beye yardım etmiş olan Rahman Ağa aracılığı ile, Gelibolu yöresinde dolaşan Tahir çetesi ile ilişki kurmuş ve ondan on beş kişilik çetesi ile yardım edeceği sözünü almıştı. Yalova köylülerinden sağlanacak kişiler de Tahir çetesi ile beraber silahların taşınmasına yardım edeceklerdi. Kozanoğlu, **age.**, s.82.

¹¹⁷ Kozanoğlu, **age.**, s.83.

*Rus tüfeklerini merkezi meçhul bir semte doğru nahiyeden geçirmek suretiyle Kanûnusani'nin yirmi yedinci günü zevaline kadar Kuva-yı Milliye'nin müsellağ efradı muhafazasında naklettiler*¹¹⁸

Kâmil Su Akbaş'tan kaçırılan silahların Yenice'ye kadar olan yolculuğunu şöyle belirtmektedir:

*“Silâh ve cephane yüklü araçlar Umurbey iskelesinden ayrıldıktan sonra Lapseki yoluna girmişler, bir süre gittikten sonra sapıp Beybaş, Hacikelenler köylerini geçerek Balcılar'a gelmişler ve yüklerini buraya boşaltmışlardır. Cephane ve silahların Balcılar'dan Çan'a ve oradan da Yenice Köye taşınması Yörükler tarafından yapılmıştır*¹¹⁹

Daha sonra Köprülü Hamdi Beyin gayretleri ile Türk askerleri tarafından muhafaza altında tutulan Sarıçalı, Üveycik ve Yenişehir'de bulunan silah depoları da basılmış ve burada bulunan silahlar da, Akbaş baskınında ele geçirilen silahlar ile birlikte oldukça zahmetli bir taşımadan sonra Yenice'ye nakledilmişti¹²⁰.

Akbaş silah deposunun basılması sonrası gelişen olaylara çalışmamızın ana çizgisi nedeniyle yer vermeyeceğiz. Ancak şunu hemen belirtmeliyiz ki, bu olay başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere cepheye savaşan kumandan ve askerlerimiz ile memlekette bütün kesimlerde bir sevinç dalgası yaratmış, bu silahlar ile Batı Cephesi'nde Yunanlılara karşı sürdürülen mücadelenin başarıya ulaşacağı azmi ve ümidi bir kat daha artmıştı. Ancak ne yazık ki, aşağıda ifade edeceğimiz gibi Anzavur Ahmet'in ikinci isyanı ya da Biga Hadisesi olarak bilinen olay sonucunda bu silah ve cephaneler mecburiyet karşısında imha edilmek zorunda kalacak ve Akbaş olayının heyecanı, sevinci, başarıya olan inanç ve azmi kısa sürecek.

Millî Mücadele'miz içerisinde “efsanevi bir kahramanlık” olarak adlandırılan Akbaş Cephaneliği baskınının hiç şüphesiz ki baş aktörü Dramalı Rıza Beydir. Ancak onun ismi, Köprülü Hamdi Beyin gölgesi altında kalmıştır. Fakat Dramalı Rıza Bey, o kadar mütevazıdır ki, bundan hiç şikayetçi olmamış, Köprülü Hamdi Beye büyük bir itaat ve saygı ile bağlanmış, onun verdiği görevleri yine memnuniyetle yerine getirmişti.

Akbaş cephaneliğinin basılması hadisesinde gösterdiği cesaret ve beceriklilik, Dramalı Rıza Beyi, başta Köprülü Hamdi Bey olmak üzere,

¹¹⁸ Su, **age.**, s.224-225, Belge No:12.

¹¹⁹ Su, **age.**, s.151.

¹²⁰ Bu cephaneliklerin basılması ve silahların Yenice'ye taşınması konusunda geniş bilgi için bkz. Su, **age.**, s.159-162.

Balıkesir-Bursa bölgesi Kuva-yı Milliye komutanlarının nezdinde yüceltmiştir. Onun çok önemli görevleri başarabilecek kabiliyette olduğuna inanılmış, bu niteliğinden dolayı da Damat Ferit Paşaya düzenlenecek suikast tertibinin de baş aktörü yapılmıştır.

D) Yenice Baskını ve Dramalı Rıza Bey

Akbaş cephaneliğinden kaçırılan silahlar ve bilahare Köprülü Hamdi Beyin çabaları ile Sarıçalı, Üveycik ve Yenişehir'deki silah depolarından alınan silah ve cephanelerin buldukları mahalden alınarak Yenice'ye gönderilmesi oldukça zahmetli olmuştu. Yolların bozuk olması taşımayı zorlaştıran en büyük amildi. Ayrıca, bölgede çok sayıda eşkiya çetesi vardı ve her an bu silah ve malzemeye saldırılarak ele geçirilmesi riski söz konusuydu. Bunun dışında ve civardaki dağ köylülerinin kendilerini ve köylerini savunmak ve ihtiyaçları olan silahları temin için, Yenice'ye naklettirilen silah ve cephane konvoylarına saldırma ihtimali de bulunuyordu. Bütün bu tehlikeler haklı olarak Köprülü Hamdi Beyi tedirgin etmekteydi¹²¹. Nitekim Hamdi Bey, silah ve cephanelerin Yenice köyüne taşınıp, orada depo edilmeye kadar hep bu endişeleri taşımıştı.

Köprülü Hamdi Beyin bu silah ve cephanenin üzerine bu kadar hassasiyetle eğilmesi boşuna değildi. Balıkesir Heyet-i Merkeziyesi tarafından Biga'ya gönderilirken, kendisinden yapılması istenen diğer bir görev de; Yunan cephesine gönderilmek üzere asker toplamasıydı. Akbaş'tan ve diğer silah depolarından kaçırılan silahlarla, cephenin ihtiyacı olan çok sayıda yeni birlikler oluşturulabilirdi. Bu nedenle Hamdi Bey, Biga'ya döner dönmez bütün faaliyetini "Kuzeybatı cephesine" asker hazırlama işine verdi. Nitekim askerlik şubesi vasıtası ile kısa sürede 500 kadar genç toplanmış ve bunlar Bandırma'daki 14. Kolordunun emrine gönderilmişti¹²².

Diğer taraftan 61. Fırka Kumandanı Kazım Özalp Paşanın da Akbaş'tan getirilen bu silahlar ile ilgili tasavvurları vardı. Bu konuda hatıralarında "*Planımız Akbaş'tan getirilen silâhlar ile bir taarruz kuvveti teşkil ve teçhiz ettikten sonra, Soma ile Akhisar arasında büyük bir taarruz yaparak Yunanlıları İzmir'den çıkarmaktı*" demektedir¹²³.

Balıkesir Müdafaa-i Hukûk Cemiyeti'ne bağlı büyük bir millî kuvvet oluşturmak çabası ve oluşturulacak bu kuvvetlerin iâşe ve ibatelerinin teminini sağlamak düşüncesi ile Köprülü Hamdi Bey, Biga ve çevresindeki

¹²¹ Nitekim Hamdi Beyin bu endişelerde haklı olduğu anlaşılıyordu. "Çünkü, silah ve cephanelerin taşınması sırasında bazı sandıkların açıldığı ve içlerinden silah ve cephanelerin alındığı görülmekteydi. Bu olaylar Hamdi Beyin canını oldukça sıkıyordu." Su, age., s.161-162.

¹²² Daha geniş bilgi için bkz. Türk İstiklâl Harbi, C.VII, İdarî Faaliyetler, s.71-72.

¹²³ Özalp, age., C.1, s.94. Konuyla ilgili bilgi için ayrıca bkz. Kozanoğlu, age., s.99.

nahiye ve köylerden Kuva-yı Milliye adına para talep etmişti¹²⁴. Köylülerden istenen para, o günkü şartlar içerisinde pek çoğunun ödeyemeyeceği miktarlara balığ idi. Bu nedenle kısa sürede Gönen, Manyas ve Biga çevresinde Köprülü Hamdi Bey ve Kuva-yı Milliye aleyhinde memnuniyetsizlikler baş gösterdi. Bu sırada Anzavur Ahmet de Gönen ve Manyas civarındaki Çerkes köylerinde millî teşkilât aleyhinde propagandaya başlamıştı¹²⁵. Ayaklanma için gerekli alt yapı oluştuktan sonra İkinci Anzavur İsyanı veya Biga Hadisesi olarak bilinen isyan başlamıştı.

İğdemir, Biga'ya ani baskın harekâtı şeklinde başlayan bu olayın 16 Şubat 1920'de gerçekleştiğini söylemektedir¹²⁶ Kara Hasan çetesinin arta kalan eşkiyası ve Gavur İmam denilen eşkiya liderinin önderlik ettiği bu baskınla başa çıkamayacağını Köprülü Hamdi Bey anlamıştı. Çünkü yanında fazla bir kuvvet kalmamıştı. Bu olaydan birkaç gün önce emrinde çalışan Dramalı Rıza Beyi, yanında 40 kadar arkadaşı ile birlikte silahların bulunduğu Yenice köyüne göndermiş ve böylece silahları ve cephaneleri güvence altına almak istemişti. Bu nedenle Biga'da kalıp orayı savunması mümkün değildi.

Aslında Hamdi Bey, Anzavur Ahmet ile Gavur İmam'ın Gönen ve Manyas taraflarında, köylüleri Kuva-yı Milliye aleyhine kışkırtarak Biga'ya saldırımları için ikna etmeye çalıştıkları şeklindeki istihbarat bilgilerini aldığı anda, Biga'dan Balıkesir'de bulunan Kazım Beyi telgrafla aramış ve makine başında ona Biga'daki durum hakkında bilgi vermiştir. Bu görüşmede Hamdi Bey, Biga'da dayanamayacağını o yüzden Yenice'ye çekileceğini söylemişti. Yine bu görüşme esnasında Hamdi Bey, Fırka kumandanı Kazım Beyden Yenice'de depolanmış olan silah ve cephanenin korunması için acele Yenice'ye kuvvet sevk etmesini de istemişti¹²⁷.

¹²⁴ İğdemir Biga ayaklanmasını anlattığı günlüğünde 27 no'lu dipnotta şöyle demektedir:

“Hamdi Bey, Akbaş'taki cephaneyi Anadolu'ya kaçırdıktan sonra Biga'da millî bir alay kurarak Akhisar cephesine göndermeyi düşünüyordu. Alayın meydana gelmesi için paraya ihtiyaç vardı. Biga'dan ve köylerinden yüz yirmi bin lira civarında bir iane toplamayı düşünüyordu. Bu iane, köylerin nüfusuna ve zenginliğine göre bir nevi vergi olacaktı” İğdemir, **age.**, s.87, Dipnot: 27.

¹²⁵ Anzavur'un bu bölgedeki faaliyetleri için bkz. Güven, **a.g.e.**, s.9-15; Hoşgör, **age.**, s.52-55;

¹²⁶ İğdemir, **a.g.e.**, s.3.

¹²⁷ Özalp bu olayı şöyle anlatmaktadır:

“*Hamdi Bey, Anzavur Ahmet ile Gavur İmam'ın, köylüleri Biga'ya hücum için ikna ve tahrik ettiklerini ve bunların toplandıklarını haber aldığı zaman telgrafla makine başında benimle görüşmüştü. O kendisinden ziyade Akbaş'tan bin bir müşkülât içerisinde getirilen silâh ve cephanenin muhafazasını düşünüyordu. Eğer bu harekete geçen gürüha karşı, kendisi Biga'da mukavemet edemezse, Yenice'ye çekileceğini, silah ve cephanenin muhafazası için Yenice'ye kuvvet göndermekliğimi istemişti*”. Özalp, **age.**, C.1, s.98.

61. Fırka Kumandanı Miralay Kazım Bey, hem Biga'da bulunan Hamdi Bey'e yardım etmek hem de silahları korumak için kuvvet toplamaya karar verdiğini hatıralarında söylemektedir. Nitekim Edremit Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Reisi Muammer Bey tarafından Agonya Müdafaa-i Hukuk Heyeti Riyasetine gönderilen bir mektup bu konuda Kazım Beyin söylediklerini teyit etmektedir. Bu mektup da Muammer Bey, Agonya Müdafaa-i Hukuk Heyeti Riyasetinden bir an önce oluşturulacak yüz elli kişilik bir gücün Yenice köyünde silahlandırılarak, Biga'daki Hamdi Beyin maiyetine verilmek üzere otuzar kişilik kabileler şeklinde gönderilmesini istemiştir¹²⁸.

İşte Hamdi Bey, Biga'dan ayrılarak silahların bulunduğu Yenice köyüne bir an önce ulaşmak ve Dramalı Rıza Bey ile birlikte, büyük tehlikeler ve fedakârlıklarla ele geçirilen ve Yenice köyde depo edilmiş olan silah ve cephaneyi kurtarmak amacıyla yanındaki birkaç kişiyle yola çıkmıştı. Ancak Biga'dan ayrılmadan yardımcısı Kani Bey'e Kara Hasan ve onunla birlikte tutuklu olanların öldürülmesini söylemiş, o da bu görevi derhal yerine getirmiş, fakat kendisi de asiler tarafından kuşatılınca intihar etmek mecburiyetinde kalmıştı.¹²⁹

Yenice'ye gitmek üzere yola çıkan ve durmaksızın at süren Hamdi Bey ve yanındaki birkaç adamı, dinlenmek için girdikleri İnova köyünde, Gavur İmam'ın adamlarınca tanınmış ve tutuklanmıştı. Biga'ya Ahmet Anzavur'a teslim için götürülürken de vurularak şehit edilmişti¹³⁰.

Biga'ya hakim olan ve Köprülü Hamdi ve Kani Beylerle birlikte bir çok kişiyi öldüren isyancıların hedefi artık Yenice köyündeki silah deposu idi. Yenice köyüne getirilmiş bulunan silahların büyük bir kısmı köydeki caminin içine konulmuştu. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, Dramalı Rıza Bey, Köprülü Hamdi Beyin emriyle yaklaşık 40 civarında adamıyla Yenice'ye gelmişti. Ele geçirilmesinde baş rol oynadığı bu silah ve cephanenin muhafazası için her şeyi yapacaktı. Gerekirse bu uğurda canını bile seve seve vermeye hazırdı.

Dramalı Rıza Beyin Yenice'ye gelmesinin bir diğer sebebinin de yine Hamdi Beyin emriyle buradaki silah ve cephanenin bir kısmını cepheye sevk etme olduğu da bazı araştırmacılar tarafından belirtilmektedir¹³¹. Ancak

¹²⁸ Bu mektup için bkz. Yahya Akyüz, Şehit Hamdi Beyin Son Günlerine Ait Orijinal İki Mektup", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. X, Sayı: 28, (Mart 1994), Ankara 1994, s.1-2.

¹²⁹ Biga baskını ve isyancıların Biga'da yaptıkları için bkz, İğdemir **age.**, s.1-64; Güven, **a.g.e.**, s.15-50; Hoşgör, **age.**, s.60-65; Kozanoğlu, **age.**, s.100-110.

¹³⁰ Köprülü Hamdi Beyin şehit edilmesi ile ilgili ayrıntılı anlatımlar için bkz. İğdemir, **age.**, s.12-13; Güven, **age.**, s.48-49; Hoşgör, **age.**, s.64-68; Kozanoğlu, **age.**, s.111-115.

¹³¹ Güven, **age.**, s.48.

yukarıda da ifade ettiğimiz gibi öncelikli görevi bu silah ve cephaneyi her türlü taarruzdan korumaktı.

Dramalı Rıza Bey, Biga ile herhangi bir haberleşme olmadığı için, orada olup bitenden ve Hamdi Beyin şehit edilmesinden habersizdi. Hamdi Beyin, İnova da Gavur İmam'ın adamları tarafından yakalandığı gece, bir grup çete mensubu da Yenice'deki cephaneliği ele geçirmek için Yenice'ye gelmiş ve köyü kuşatmışlardı Yeniceyi kuşatan bu kuvvetler içerisinde Anzavur Ahmet ve Gavur İmam'a bağlı kuvvetler ile Biga, Gönen ve Çan'dan bu kuvvetlere katılan Çerkes ve Pomak köylüleri de bulunuyordu. Oldukça kalabalık olan bu kuvvetlerin sayısı 800 civarındaydı. Ayrıca Biga baskınında ele geçirilen iki dağ topu da ,Yenice önlerine getirilmişti¹³².

Dramalı Rıza Bey ise Yenice'yi kuşatanların sayısını ve bunların kimler olduğunu bilmemesine rağmen, gelişmelerin seyrinden bunların Anzavur Ahmet'in kuvvetleri olduğunu da tahmin edebiliyordu. Ne olursa olsun az sayıdaki adamıyla silah ve cephaneliği koruma kararındaydı. Nitekim hiç düşünmeden çatışmaya girdi, vakit kazanmak istiyordu. Belki bu arada Balıkesir'den yardım geleceğini düşünüyordu. Silah ve cephanelerin bulunduğu Yenice köyü ahalisi ise, kuşatanların sayısının fazla olması sebebiyle Dramalı Rıza Bey ve arkadaşlarına yardım etmeye çekinmişler, hatta içlerinden bir kısmı kuşatanlarla birleşmişti¹³³.

Dramalı Rıza Bey ve yanındaki az sayıda adamı, kendilerinden sayıca çok çok fazla olan Anzavur ve Gavur İmam kuvvetleri ile şiddetli bir çatışmaya girmiş, saatler boyunca çatışmışlardı. İğdemir, *"Biga'dan Yenice köyüne devalerle jandarmaya ait cephanelerin gönderildiğini, bunların Yenice köyünde bulunan Dramalı Rıza Bey ve arkadaşlarını kuşatanlara verilmek için sevk edildiğini, mütemediyen Yenice'ye yardım gönderildiğini"* belirtiyor¹³⁴. İğdemir'in günlüğünde verdiği bu bilgi gerçekten de Dramalı Rıza ve adamlarının Yenice'de kahramanca mücadele ettiklerini düşünmemize neden olmaktadır.

Ancak Balıkesir veya çevreden gelmesini ümit ettiği yardımcı kuvvetler de ortalıkta gözüküyorlardı. Durum her geçen dakika Dramalı Rıza Bey aleyhine dönüyordu. Silah ve cephaneliğin Anzavur Ahmet ve Gavur İmam kuvvetlerinin eline geçmemesi gerekiyordu. Böyle çaresizlik içerisinde olan Dramalı Rıza Bey, artık bir karar almak gerektiğini düşünüyordu. Bu karar büyük bir mesuliyete de mucip bir karardı. O yüzden aldığı kararı adamları ile de görüşmüş, onlar da kabul etmişlerdi. Dramalı Rıza Beyin yüreğini sızlatarak aldığı bu karar "silah ve cephaneliği imha" etmek idi. Ya cephanelik ile yok olacaklar ya da isyancıların eline geçip öldürülecek-

¹³² İğdemir, günlüğünde Yenice'yi kuşatanların, Biga'dan top istediklerini ve bir topun gönderildiğinden bahsetmektedir. Bkz. İğdemir, *age.*, s.15.

¹³³ Su, *age.*, s.213.

¹³⁴ İğdemir, *age.*, s.17.

lerdi. Bütün bunlara hazırdılar. Belki bir ihtimal cephaneliğin infilakı sırasında çıkan kargaşadan yararlanarak canlarını kurtarmayı başarabileceklerdi.

Nihayet Dramalı Rıza Bey bu zor kararı uygulamak zorunda kalmış ve Yenice köyü camisinin içinde ve diğer binalarda depolanmış silah ve cephaneyi ateşe vermiştir. Kendisi ve sağ kalan adamlarından bir kaçı, cephaneliğin infilakı esnasında oluşan şaşkınlık ve kargaşadan istifade ile, kuşatmayı yarmış ve kaçarak kurtulmuşlardı.

Dramalı Rıza Beyin cephaneliği infilak ettirdiği sıralarda, Miralay Kazım Beyin Balıkesir ve Edremit'ten gönderdiği yardım kuvvetlerinin bir kısmı Yenice'ye ulaşmış bulunuyorlardı. Kazım Bey, Köprülü Hamdi Beyin Yenice'ye yardım isteyen telgraf görüşmesinin ertesi günü, Balıkesir ve Edremit'ten Yenice köyüne yardımcı kuvvetleri yollamaya başlamıştı. Nitekim Balıkesir'den Binbaşı Muhtar Bey ve Necati Bey bir müfreze ile Yenice'ye doğru hareket etmişlerdi. Bu kuvvetler ile birlikte Vasıf Bey, İngiliz Kemal, Giresunlu Bulgurcu Mehmet Efe ve Balyalı Mustafa Çavuş da ayrıca bir kuvvetle Yenice'ye gönderilmişti.

Fırka Kumandanı Miralay Kazım Bey, gönderdiği bu yardım kuvvetlerinin bir kısmının Yenice köyüne yetiştiklerini, fakat isyancıların sayılarının fazla olması karşısında çatışmaya katılmadıklarından bahsederek *“haydutların şiddetli baskısı karşısında uzun müddet dayanamayacaklarını anlayan Dramalı Rıza ve emrindekiler, asilerin eline geçmesine meydan bırakmamak için, silah ve cephanelerin bulunduğu binaları ve camiye havaya uçurdular. Bu büyük bir hata oldu. Ben de mühim kuvvetlerle bizzat Balıkesir'den Yenice'ye hareket etmiştim. Rıza Bey biraz daha dayanabilmiş olsaydı yetiştireceğimiz muhakkaktı”* demektedir.

Dramalı Rıza Bey'e yardıma giden kuvvetlerin başında bulunanlardan birisi olan İngiliz Kemal, Dramalı Rıza Beyin cephaneliği ateşlemesi konusunda *“Anlaşılan, hayatlarından ziyade bu eslihanın millet düşmanlarının eline geçmemesini düşündüklerinden, bunları olduğu gibi ateşlediler. Başka da yapacak bir şey yoktu”*¹³⁵ diyerek Dramalı Rıza Beyin bu kararının doğru olduğuna işaret etmektedir.

İngiliz Kemal'in anlattıklarına göre Dramalı Rıza Bey ve yanında kalan birkaç kişi, cephaneliğin ateşlenmesi sırasında kuşatmayı yarararak, yardım kuvvetlerine katılmıştı. Demir kalpli olarak ifade ettiği Dramalı Rıza Beyin ağladığını söyleyen İngiliz Kemal onun cephaneliğin yanışını üzüntü içerisinde seyrederken *“Bu kadar can verdik, bu kadar uğraştık; kan döktük...Neticesi bu mu olacaktı ? Ey Ferit Paşa(Damat Ferit), Allah'tan*

¹³⁵ Sanay, age., s.255.

dilerim, seni gebertmek bana nasib olsun!..” diye bağırdığını söylemektedir¹³⁶.

Bazı eserlerde Dramalı Rıza Beyin cephaneliği ateşe vermesine 61. Fırka Kumandanı Kazım Beyin çok kızdığını ve işi Dramalı Rıza Beyin idamını istemesine kadar götürdüğünden bahsetmektedirler. Bu eserlerde yazılanlara göre, Kazım Beyi yumuşatmak ve muhtemel bir idamdan kurtulmak için Dramalı Rıza, kendisinin bırakılması halinde İstanbul'a giderek Damat Ferit Paşayı öldüreceğini ve böylece hatasını telafi edeceğini söylemiştir. Bu teklifi kabul eden Kazım Bey, Dramalı Rıza'yı serbest bırakmış o da İstanbul'a gitmiştir¹³⁷.

Oysa Kazım Bey hatıralarında böyle bir konudan hiç bahsetmemektedir. Dramalı Rıza Beyin cephaneliği ateşe vermesinin bir hata olduğunu belirtmekle birlikte onun hakkında şunları söylemektedir:

“Dramalı Rıza Bey, bu hatasından dolayı karşıma çıkamadı. Pek fedakâr ve hamiyetli bir kimse olan ve büyük hizmetler görmüş bulunan Rıza Bey'in bu gafleti yapmış olması kendisini pek üzüyor ve dövünerek ağlamakta olduğunu işitiyordum. Rıza Bey'in bu taraflarda kalamayarak Bursa'ya gittiğini haber aldım.”¹³⁸

Görüleceği üzere Kazım Bey, Dramalı Rıza Beyin cephaneliği ateşe vermekle büyük bir hata yaptığını söylemekle birlikte onunla bu olaydan sonra görüşmediğini, hatta Dramalı Rıza Beyin hatasını anladığından dolayı karşısına bile çıkmadığını söylemektedir. Dolayısıyla bazı araştırmacıların eserlerinde yazdıkları ile, olayın doğrudan ve birinci derecede sorumlu kişinin hatıralarında yazdıkları birbirini tutmamaktadır. Tabii ki bizim için esas olan Kazım Beyin söyledikleri ve yazdıklarıdır. Yine bir sonraki bölümde anlatacağımız gibi Dramalı Rıza Beyin Damat Ferit Paşaya suikast için görevlendirilmesi, Balıkesir Heyet-i Merkeziyesi'nce değil, Kuva-yı Milliye'nin Bursa'daki ileri gelenlerince planlanmıştır.

Elbette ki Dramalı Rıza Beyin, Yenice'deki silah depolarını yakması bir hata olarak değerlendirilebilir. Ancak eğer bu yapılmamış olsaydı, büyük bir ihtimalle silah ve cephaneler isyancıların eline geçecekti. Anzavur'un bu ikinci isyânının ne kadar geniş bir sahayı etkilediği ve ilk isyânına göre yanında yer alanların sayısının üç beş kat fazla olduğunu düşündüğümüzde, bu silah ve cephanenin yakılmasının doğru ve yerinde bir karar olduğuna şüphe etmemek gerekir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Dramalı Rıza Bey en son aşamada bu kararı vermiş ve cephaneliği yakmıştır. Kazım Beyin gönderdiği yardım kuvvetlerinin geleceğini, hele Yenice yakınlarına kadar geldiklerini bilseydi,

¹³⁶ Sanay, *age.*, s. 256.

¹³⁷ Güven, *age.*, s.51; Hoşgör, *age.*, s.74.

¹³⁸ Özalp, *age.*, C. 1, s.99.

bu yiğit, cesur ve kahraman insan ne eder ne yapar tek başına kalıncaya kadar cephaneliği savunur, asla ateşe vermezdi. Milli Mücadelemizin efsanevi bir kahramanlık olayını yani Akbaş cephaneliğini basan ve silahların kaçırılmasını sağlayan, ondan sonra da bin bir güçlkle Yenice'ye taşıttıran Dramalı Rıza Beyi bu nedenle suçlamak ona yapılacak en büyük haksızlık olacaktır.

IV. DAMAD FERİD PAŞAYA DÜZENLENEN SUİKAST TEŞEBBÜSÜNDE DRAMALI RIZA BEYİN ROLÜ VE İDAM EDİLMESİ

A) Dramalı Rıza Beyin Suikast Teşebbüsünde Yer Alması

Dramalı Rıza Bey, Akbaş cephaneliğinden kaçırılan silah ve cephanenin Yenice'de kendisi tarafından imha edilmesi hadisesine oldukça üzül-müştü. Bu olaylara yol açan Anzavur Ahmet İsyani'nin arkasındaki gücün Damat Ferit Paşa olduğuna inanan Dramalı Rıza Bey, Damat Ferit Paşayı öldürüp bir anlamda intikam almayı düşünmekteydi. Bu konuda bazı eserlerde verilen bilgiler mevcuttur. İngiliz Kemal hatıralarında:

“Dramalı Rıza buna sebep olan Ferit Paşa'dan intikamını almak için yemin etmişti, Bu intikamını almak maksadıyla İstanbul'a gitmiş, Ferit Paşa'ya suikast hazırlamıştı” demektedir¹³⁹.

Zeynel Kozanoğlu da *“Dramalı Rıza Bey, o korkusuz ve kahraman insan Balıkesir'e dönüşünden sonra, Kazım Bey tarafından gizli bir görevle İstanbul'a gönderilecek, lakin hükümet tarafından yakalanıp idam ettirilecektir”*¹⁴⁰ demektedir. Kozanoğlu'nun burada gizli bir görev şeklinde belirttiği görev” Damat Ferit Paşaya suikast düzenlenmesidir. Zühtü Güven de Anzavur İsyani isimli kitabında benzer bir anlatımla Yenice olayından sonra Balıkesir'e giden Dramalı Rıza'nın olayı ve neden dolayı cephaneliği ateşe vermiş olduğunu Kazım Bey'e anlattığını belirtmekte ve devamla Tümen komutanının(Kazım Bey) cephaneliğin ateşlenmiş olmasına çok kızdığını ve işi Rıza Beyi idam ettirmeye kadar götürdüğünü söylemektedir. Güven'e göre Rıza Bey idamdan kurtulmak için Tümen komutanına, *“hatasını telafi etmek için kendisinin bırakılması halinde İstanbul'a giderek Damad Ferid Paşayı öldüreceğini”* teklif etmişti. Kazım Bey de bu teklifi kabul etmiş ve Dramalı Rıza serbest bırakılmıştı. Serbest bırakılan Dramalı Rıza da Damat Ferit Paşaya suikast düzenlemek için İstanbul'a gitmişti.¹⁴¹

¹³⁹ Sanay, *age.*, s.321.

¹⁴⁰ Kozanoğlu, *age.*, s.111.

¹⁴¹ Güven, *age.*, s.51. Benzer bir anlatımda Kurtuluş Savaşında Biga isimli eserde yer almaktadır. Bu eserde:

“Yenice'deki cephaneliğin ateşlenip havaya uçurulduğunu duyan Miralay Kazım Bey, küplere binerek, Dramalı Rıza Bey'e ateş püskürmeğe başladı. Onu odasına alarak ağır sözler söyledi. Hatta Anzavurculara yardım yapıyor diye suçladı.

Yukarıda anlatılanlara bakılacak olursa Dramalı Rıza Beyin intikam almak ve hatasını telafi etmek amacıyla Kazım Bey tarafından Damat Ferit Paşaya suikast düzenlemek amacıyla gönderildiği anlaşılacaktır. Doğrudur, Damat Ferit Paşaya suikast düzenlemek amacı ile Dramalı Rıza Bey İstanbul'a gönderilecekti. Ancak, bütün bu eserlerde ifade edildiği gibi Kazım Bey tarafından gönderilmeyecektir. Zaten Kazım Bey hatıralarında böyle bir gönderme olayından hiç bahsetmediği gibi, Dramalı Rızanın hatasını anladığından dolayı hiç karşısına çıkmadığını, bu olaydan çok üzüldüğünü ve o nedenle buralarda(Bahkesir) kalamayıp, Bursa taraflarına gittiğini haber aldığını söylemektedir¹⁴².

Diğer taraftan Çerkes Ethem Hadisesi isimli kitapta Dramalı Rıza Beyin, suikast ile görevlendirilmesine ilişkin Çerkes Ethem'in anlattıklarına yer verilmektedir. Çerkes Ethem'e göre, Dramalı Rıza Beyi, Damat Ferit Paşaya suikast düzenlemesi için kendisi göndermişti. Çerkes Ethem bu olayı Cemal Kutay'a şöyle hikaye etmişti:

“Ferit Paşa, kısa bir müddet sonra, istifa etti, fakat tekrar sadrîâzam makamına getirildi. Padişahın damadını feda edemeyeceği anlaşılıyordu. Bunun üzerine şuna karar verdim: Bu menhus ve tiynetsiz adamı öldürtmek, böylelikle onun yolunda yürüyecek olanlara da ibret teşkil edecek bir tedip numunesi vermek lâzımgeliyordu.

Bu fikrimi, kuvveden file koymak kararını verince Akhisar cephesi milis kuvvetleri kumandanı Celâl Beyin mıntıkasında bir milis koluna kumanda eden eniştem Hafız Hüseyin Beye niyetimi açtım. Beni dikkatle dinledikten sonra fikrimi tasvip etti:

— Bu mel'un herifi yok etmek her halde ibreti âlem için iyi olur. Amma sen cepheden ayrılamazsın. Beni de tanırlar. Hem ben yaşıyorum. Bu işi başaramam. Ben itimat ettiğim bazı kimselerle temas edeyim, sana haber veririm” Dedi

Filhakika aradan kısa bir müddet geçtikten sonra Hafız Hüseyin Bey geldi:

Dramalı Rıza Beyin çevresini saran Kuvayi Milliyeciler ve Müdafaai Hukuk Cemiyeti ileri gelenleri korku içindeydiler. Zira tüm ümitleri Yenice'deki cephanelikteydi. Dramalı Rıza Bey, Miralay Kazım Beye:

- Eğer cephaneliği ateşlemeseydim ,asilerin eline geçecekti, dedi.

Kazım Bey:

- Geçsindi, biz yine onların elinden almasını bilirdik.

Dramalı Rıza Bey, çaresiz kalmıştı. Muhakkak bir ölümle karşı karşıyaydı. Öldüğüne yanmayacaktı, ama böyle şerefsiz ölmeyi istemiyordu:

- Bırakın beni, İstanbul'a gidip Ferit Paşayı öldüreyim. Böylece hatamı kapatmış olurum dedi.

İstek kabul edildikten sonra, Dramalı Rıza Bey, köylü kıyafetine girerek İstanbul'a gitti.” Hoşgör, **age.**, s.74.

¹⁴² Özalp, **age.**, C.1, s.99.

“— İtimat ettiğim zevat, bu teşebbüsü tasvip ettiler Bu işi Dramalı Rıza Bey başaracak. Kendisini nasıl buluyorsun ? “dedi.

Rıza Bey bu teşebbüs için mükemmel bir şahsiyetti. Cesurdu ve vatanperverdi. Kendisi, fikri hemen benimsedi. Hazırlıklara başladık(...) Dramalı Rıza Beyle, eniştemin şehadetinden sonra bizzat temas ettim. Kendisi kararlaştırılmış olan suikasdi yapmaya hazırdı:

“—Ethem Bey...Siz Damat Ferit denen bu lainin öldürülmesinden sonra, İstanbul'dakilerin habasetinin nihayet bulacağına kaani misiniz?” dedi.

“—Hiç olmazsa ondan sonrakiler, milletin mücadeleye arzusuna böylece açıktan açığa karşı gelemezler. Elbette çok faydasını görürüz. Bu işte muvaffak olursanız gazi olursunuz, başınıza bir felâket gelirse şehit sayılırsınız. Ben kendim gitmek isterdim ve bu işi Allahın inayetiyle muvaffakiyetle başaracağıma da kaani idim. Fakat emin olunuz ki cephe bırakılacak gibi değil...benim kuvvetlerimin ancak devamlı olarak bir ân başından ayrılmamakla elde tutulduğunu bilirsiniz.” Dedim. Bu yiğit mücahit, hazırlıklarını tamamladı ve Geyve cephesinde kuvayı milliyeyi teşkil eden mücahitler arasından geçerek, Karamürsel üzerinden İstanbul'a geçti...

Rıza Beyden bir müddet haber alamadık...Kendisinden, ümitli ve memleket için hayırlı bir haber beklediğimiz sırada, ele geçtiği ve kısa bir muhakemeden sonra idâm edildiği acı haberi geldi...Aradan uzun zaman geçtikten sonra anlaşıldı ki, o buhran günlerinde fazilet ve mertlikten çok rastladığımız kancıklık ve alçaklık rol oynamış...Rıza Bey ihbar edilmiş...Kendisi yiğit ve mert bir insandı. Asla inkâr etmemiş ve âkıbetine gözünü kapamadan gitmiş...Eğer Damad Feridi öldürmek planımız tahakkuk etseydi, bu adam üçüncü sadaretini yapamıyacak ve ondan sonra gelenler de, millî mücadeleye karşı gizli ve açık karşı koyamıyacaklardı...Rıza Beyin ismi de unutuldu, adı anılmadı...Ben onun ismini burada hürmetle yâdederim. O bir şehiddir.¹⁴³”

Ancak Hacim Muhittin Bey, Çerkes Ethem'in bu konuda anlattıklarının doğru olmadığını söyleyerek, “henüz dün denilecek kadar yakın bir tarih hadisesinin tarihe bu kadar yanlış aksettirilmesine acı acı güldüm(...) bu tamamiyle yanlıştır. Ve Edhem bunu doğru söylememiştir. Vakıa tarih huzurunda meseleyi kendine göre hal etmek istemiş,, derhal şurasını haber vereyim ki ne Edhem'in ve ne de konuştuğu ve istişarede bulunduğu zikredilen zevatin bundan haberi dahi yoktur” demekte ve Cemal Kutay tarafından

¹⁴³ Cemal Kutay, **Çerkes Ethem Hadisesi**, İstanbul 1955, s.18-21.

yazılan bu eserin “suikast meselesi “ile ilgili kısımlarını ibret ve hayretle okuduğunu belirtmektedir¹⁴⁴.

Dramalı Rızayı bu göreve Bursa valiliği görevini yürütmekte olan Hacim Muhittin(Çarıklı) Bey gönderecektir. Olayın seyri şöyle gelişmiştir.

Çok sevdiği ve bağlandığı Köprülü Hamdi Beyin Biga'da şehit edilmesi, Yenice olayı ve bu olay esnasında kendi emrindeki vefakar ve yiğit savaşçıları kaybetmiş olması ve Kuzeybatı Anadolu'da sürdürülen Millî Mücadele için hayati önemi olan silahların ve cephanelerin kendisi tarafından imha edilmesinin yarattığı üzüntü ve moral çöküntüsü Dramalı Rıza Beyin Balıkesir bölgesinden ayrılmasına yol açan önemli nedenlerdi.

Ancak bütün bunların yanında bir de Çerkes Ethem faktörü vardı. Anzavur'un İkinci İsyanı'nı bastırmak amacı ile Salihli cephesi kumandanı Çerkes Ethem de kuvvetleri ile Biga bölgesine gelmişti. Çalışmamızın Anzavur İsyanı ve Akbaş Baskını kısımlarında geniş olarak verdiğimiz gibi Dramalı Rıza Bey, Salihli cephesinde Çerkes Ethem ile birlikte mücadele ediyordu. Nitekim her ikisi de Birinci Anzavur isyanı sırasında Salihli cephesinden yardıma çağrılmışlardı. Anzavur'un tenkili ve takibi görevlerini üstlenmişler ve netice olarak isyan bastırılmış, Anzavur kuvvetleri etkisiz hale getirilmişti. Ancak Çerkes Ethem ile bir türlü geçinemeyen Dramalı Rıza Bey, isyanın bastırılmasından sonra tekrar Salihli cephesine dönmüş, Balıkesir'de bulunan 61. Fırka Kumandanı Miralay Kazım Bey tarafından, Köprülü Hamdi Beyin emrine görevlendirilmiş ve Biga'ya gönderilmişti.

İşte Anzavur'un ilk isyanından sonra Salihli cephesine dönmeyen Dramalı Rıza Beyin bu davranışını bir türlü hazmedemeyen Çerkes Ethem, Dramalı Rıza Beyi şiddetle cezalandıracağını, eline geçirdiğinde kendisini asacağını mütemadiyen dile getirmişti. Bu nedenle İkinci Anzavur İsyanı bastırmak için geldiği Balıkesir bölgesinde Dramalı Rıza Beyi aratmaya başlamıştı. Çerkes Ethem'in o günlerdeki gücünü ve acımasızlığını bilen ve kendisini arattığını öğrenen Dramalı Rıza Bey, bir an önce Balıkesir bölgesinden uzaklaşmış ve Bursa'ya gitmişti.

Hacim Muhittin Bey hatıralarında Dramalı Rıza Beyin kendisine başvurmasını şöyle anlatıyor:

“Bu Dramalı Rıza hakikaten cesur ve fedakar bir çocuktur. Ben kendisini daha eskiden tanıyorum. O zamanlar Çerkes Ethem'in yanında bulunuyordu. Fakat yaradılışı icabı Edhem'in her arzusunu yerine getirmeyecek bir tip olduğu için Edhemle arası açılmış, Edhem de Rızayı bertaraf etmeye karar vermiş, fakat bunu anlayan Rıza Edhem'in yanından kaçıp birkaç arkadaşıyla şurada burada dolaşma-

¹⁴⁴ Çarıklı, **age.**, s.110

ya başlamış ve Edhem'in eline düşmemeye çalışmış. O sırada ben de Bursada Vali idim, benim Bursada olduğumu işiten Rıza kendisini Edhemden kurtarabilecek tek kişi olarak beni gördüğü için bir gün Bursaya gelmiş.”¹⁴⁵

Dramalı Rıza Bey, Bursa'ya gelince, Vali Hacim Muhittin Bey'e başvurmuş ve ondan kendisini Çerkes Ethem'e karşı korumasını istemişti. Gerçekten de o günlerde Çerkes Ethem'in üzerinde etkili olabilecek kişilerin başında Hacim Muhittin Bey geliyordu. Hacim Muhittin Bey, Dramalı Rıza'ya dostça davranmış ve kendisini iyi bir şekilde karşılamıştı. Ayrıca Dramalı Rıza'ya, Çerkes Ethem ile görüşüp, Çerkes Ethem'in kendisini bertaraf etme kararını değiştirmesini isteyeceğini ve bunda da başarılı olacağını söylemişti. Hacim Beyin bu sözleri Dramalı Rıza Beyi oldukça rahatlatmış ve memnun etmişti.

Bilahare Hacim Muhittin Bey ve Bursa'da kendisiyle birlikte çalışan Polis Müdürü Nuri ve Jandarma Alay Kumandanı Remzi Beylerle bir istişare yaparak, daha önce İstanbul'daki teşkilât(Karakol) ile kararlaştırılan “Damat Ferit Paşaya suikast teşebbüsü için, Dramalı Rıza Beyden istifade edilmesine karar verirler. Bu kararın verilmesinde “Dramalı Rıza Beyin, Damat Ferit Paşaya olan tepkisinin de büyük rol oynadığı söylenebilir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Dramalı Rıza Bey bir çok mahfilde “İstanbul'a giderek Damat Ferit Paşayı öldüreceğini” pervasızca dile getirmekteydi.

Hacim Muhittin Bey Damat Ferit Paşayı bertaraf etme işinde Dramalı Rıza Beyi değerlendirme konusundaki kararı aldıktan sonra, kararı Dramalı Rıza Bey'e açıklamış ve o da bu kararı tereddütsüz ve büyük bir memnuniyetle kabul etmiştir.

Dramalı Rıza Beyin, İstanbul'a Damat Ferit Paşaya suikast düzenlemek amacıyla Bursa Kuva-yı Milliye ileri gelenlerince görevlendirildiği, bilahare İstanbul'da suikast teşebbüsünden dolayı tutuklamaların yapılması sırasında basında çıkan haberlerde ve suikast teşebbüsünden yargılananların idamına karar veren İstanbul Birinci Divan-ı Harbi Örfisi'nin verdiği gerekçeli kararda da açıkça dile getirilmiştir.

1 Haziran 1920 tarihli Alemdar gazetesinde çıkan “Suikast Müretiplerinin Tevkifi” başlıklı haberde:

“Ankara'da tertip edilen bu harekâtı cinayetkerânenin teferruatı Bursa'da tanzim olunuyor. Gerek suikastı icra edecek olan failer, gerek onların bu harekâtını teshîl ve ifhâm eyleyecek olanlar, muînler, müşevvikler hep orada hazırlanıyordu” denilmektedir¹⁴⁶. Yine suikast ile ilgili basına

¹⁴⁵ Çarıklı, **age.**, s. 110.

¹⁴⁶ **Alemdar**, 1 Haziran 1336(1920), Nr:528/2828.

bilgi veren İstanbul Polis Müdüriyet-i Umumîsi Tahsin Bey, suikast girişiminden “Bursa’ya gönderilen bir mektup sayesinde haberdar olunduğu ve bütün Kuva-yı Milliye ileri gelenlerinin olayın içinde bulduklarını” söylemekteydi¹⁴⁷.

Suikast sanıklarının yargılayan Divan-ı Harb-i Örfîsi’nce tanzim edilen “mazbata-i hükmiye” de ise suikastın Bursa kaynaklı oluşu daha gerekçeli kararın ilk cümlelerinde belirtilmekte ve şöyle denilmekteydi:

“Sadrazam Damad Ferid Paşa Hazretleri ile Dahiliye Nazır-ı esbakı Ali Kemal ve Adliye Müsteşarı Said Molla Beylere suikast teşebbüsünde ve vasıf teşkilât-ı hafiyede buldukları beyânıyla maznûn-ı aleyhim olan Bursa’da 56. Fırka Kumandanı Bandırmalı Bekir Sami Bey(...) ve Karesi(Balıkesir) mutasarrıf-ı sabıkı olub Kuva-yı Milliye nâmı altında müteşekkil fitne-i bagiye tarafından Bursa vilâyatı valiliğine tayin edilmiş olan(...) Hacim Bey ve Üsküdar Jandarma Taburu Kumandanı olub ahiren firar ile Bursa’ya giderek usât-ı merkûmeye iltihâk ve Bursa jandarma Kumandanlığını ifa etmekte olan(...) Manastırlı Remzi Bey(...) ve kezalik bugât-ı merkûmenin Bursa Polis Müdiriyetini ifâ etmekte olan Nuri Efendi...”¹⁴⁸

Bu bilgiden de anlaşılacağı gibi “suikast teşebbüsü” doğrudan doğruya Bursa kaynaklı olarak İstanbul’daki gizli Karakol Teşkilâtı ile işbirliği edilerek planlanmış ve uygulamaya konulmak istenmiştir. Suikast sanıklarının soruşturulması esnasında bu olayın Ankara’da Milli Mücadele önderlerinin bilgisi dahilinde planlandığına ilişkin gazetelerde haberler çıkmıştı.¹⁴⁹ Hatta Vakit ve Peyam-ı sabah gibi gazetelerde “*Suikastın Mustafa Kemal ve Bursa’da bulunan Ali Fuat Paşa tarafından tertip edildiği, Mustafa Kemal’in Dramalı Rıza ve Halil İbrahim Ankara’da kabul ederek onları teşvik ettiği, bunun bir vatan hizmeti olduğunu söylediği ve onlara kendi tabancasını verdiği ve yine suikastçılara beşer bin lira mükafat vaat ettiği*” şeklinde bilgiler yer almıştı¹⁵⁰.

Ancak Ankara’nın ve dolayısıyla Mustafa Kemal Paşa ve diğer Milli Mücadele ileri gelenlerinin bu suikast hadisesini planladığı ve suikastçıları Ankara’da kabul ederek onları tahrik ettikleri ve bir takım vaatlerde buldukları hususunda hiçbir kaynakta bir bilgiye rastlamadık. Ayrıca Dramalı Rıza Bey bu dönemde hiçbir şekilde Ankara’ya gitmemiştir. Nitekim Divan-ı Harbi Örfînin gerekçeli kararında da Ankara ve Mustafa Ke-

¹⁴⁷ **Alemdar**, 2 Haziran 1336(1920), Nr.529/2829. **Peyam-ı sabah**, 2 Haziran 1336(1920), Nr.545/10975; **Vakit**, 2 Haziran 1336(1920), Nr.906.

¹⁴⁸ **BOA, DÜİT**, Nr.79/5-117.

¹⁴⁹ **Alemdar**, 1 Haziran 1336(1920), Nr.528/2828.;

¹⁵⁰ **Vakit**, 3 Haziran 1336(1920), Nr.907; **Peyam-ı sabah**, 3 Haziran 1336(1920), Nr.546/10976.

mal Paşa ile ilgili hiçbir cümle ve ifade yer almamıştır. Bu tamamen Millî Mücadele'yi ve Mustafa Kemal Paşa başta olmak üzere bu mücadelenin ileri gelenlerini kamuoyu önünde suçlandırmak ve küçük düşürmeye matuf bir hareket olarak İstanbul Polis Müdürlüğü'nün ve Alemdar ile Peyam-ı sabah gibi Millî Mücadele aleyhtar gazetelerin planlı olarak ortaya attıkları bir itham ve iddiadan başka bir şey değildi.

B) Dramalı Rıza Beyin Suikastı Gerçekleştirmek İçin İstanbul'a Gidişi ve Buradaki Faaliyetleri

Dramalı Rıza Bey, suikastı birlikte gerçekleştireceği Bahriye Yüzbaşısı Halil İbrahim Bey ve beraberlerinde kimlikleri konusunda açık bilgi bulunmayan ve sadece Bursa Yenişehirli Hasan ile Bursalı Çoban İsmail olarak mahkeme kayıtlarında yer alan şahıslarla birlikte Bursa'dan hareket etmişlerdir¹⁵¹. Bursa'dan hareketlerinde Bursa Jandarma Alay Kumandanı Remzi Bey tarafından yazılan İstanbul'daki bazı teşkilât mensubu zevata verilmek üzere suikast için gerekli talimatların yer aldığı sekiz adet mektup, ayrıca İstanbul'daki harcamaları için de bir miktar para avans mukabilinde kendilerine verilmişti¹⁵². Dramalı Rıza Bey ve arkadaşları, 18 Mayıs'ta akşam saatlerinde İstanbul'a gelmişler ve Armutlu'lu Mehmed Kaptan'ın kayığıyla Haydarpaşa-Kadıköy arasındaki sahilin تنها bir yerinde karaya çıkmışlardı. O gece Haydarpaşa'da bir otelde kalan suikast timi, sabahleyin Bahriye Yüzbaşısı Halil İbrahim'in gayet iyi tanıdığı ve dostu olan Mehmet Ali Beyin evine gitmiş ve suikast meselesini ona açmış ve onun da muvafakatini aldıktan sonra üzerlerinde bulunan silah ve mektupları Mehmet Ali Beyin evine bırakmışlardı¹⁵³.

Daha sonra Dramalı Rıza, Halil İbrahim ve Mehmet Ali Bey ile birlikte İstanbul'a inmişler ve Dramalı Rıza ile Halil İbrahim Bey kıyafetlerine çeki düzen vermek amacıyla elbise, ayakkabı, gözlük ve gümüş baston satın almışlardı¹⁵⁴. Bilahare Halil İbrahim Bey kendi evine gitmek için diğer arkadaşlarından ayrılmış, Dramalı Rıza ile Mehmet Ali Bey "Mühürdar" da

¹⁵¹ Çarıklı bu konuda "Günün birinde üç kişi olarak Dramalı Rızayı İstanbul'a gönderdik" demekte şahısların ismini ve hareket tarihlerini belirtmemektedir. Bkz. Çarıklı, *age.*, s.110.

¹⁵² Dramalı Rıza Bey ve arkadaşlarına Bursa'dan hareketlerinde avans mahiyetinde verilen paranın miktarı konusunda da farklı rakamlar söylenmektedir. Çarıklı, "ben diğerleriyle ayrıca yaptığım gibi Rıza'ya da üç yüz lira para vermişim ki (o zaman için mühim bir meblağ idi) demektedir. Çarıklı, *age.*, s.110. Diğer taraftan alemdar gazetesinde İstanbul Polis Müdürü olan Hasan Tahsin Bey, olay ile ilgili olarak gazetecilere bilgi verirken "Bursa'dan hin-i hareketlerinde kendilerine bilahire ikişer bin lira mükafat verilmek üzere, peşinen beşer yüz lira verilen Halil İbrahim ve Rıza..." suikastı yapacak olanlara beşer yüz lira avans mahiyetinde ödendiğini belirtmektedir. *Alemdar*, 2 Haziran 1336(1920), Nr.529/2829.

¹⁵³ *BOA, DÜİT*, Nr.79/5-117.

¹⁵⁴ *BOA, DÜİT*, Nr.79/5-117.

bulunan umumhaneye gitmişler ve iki gün süreyle burada kalıp, eğlenmişlerdi.

Daha sonra Üsküdar'a dönen Dramalı Rıza Bey ile Mehmet Ali Bey, burada bulunan mektupları alarak, Jandarma Alay Kumandanı Binbaşı Remzi Beyin evine gitmişler ve orada Remzi Beyin hanımına hitaben yazdığı mektubu vermişler ve onun vasıtasıyla Binbaşı İhsan Bey ile evinde görüşmüşlerdi. Bu arada kendilerine vaktiyle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Üsküdar Kulübü Başkanlığını yapmış Tefik(Sukuti) Bey katılmıştır.

Dramalı Rıza Beyin de içinde bulunduğu bu grup hep birlikte Binbaşı İhsan Beyin evine gitmişler ve burada Tefik Bey ile İhsan Bey adına Remzi Beyin gönderdiği mektupları sahiplerine vermişlerdir. İhsan Beyin evinde suikastın nasıl yapılacağı üzerine ön görüşme yapılmış ve daha sonra da Tefik Bey , Dramalı Rıza Beyi kendi evine davet etmiş ve Dramalı Rıza Bey geceyi burada geçirmiştir. Ertesi gün Dramalı Rıza Bey, Tefik Beyin evine gelen Binbaşı Adil Bey ile tanışmış, burada suikast meselesi tekrar ele alınarak tartışılmıştı. Bu görüşmeden sonra bu kez de Adil Beyin biraderi Ahmet Halim ve onun ticari ortağı olan Tolcalı Süleyman Beyin yazıhanesine gidilmiştir. Bu görüşme de Bursa Jandarma Alay Kumandanı Binbaşı Remzi Beyin Tolcalı Süleyman Beye hitaben yazdığı mektup, kendisine verilmişti.

Aynı günün akşamı suikasttan haberdar olan ve bu teşebbüsün İstanbul ayağını oluşturan ekip ve Dramalı Rıza ile birlikte Tolcalı Süleyman Beyin evinde bir araya gelmişler ve suikastın nasıl yapılacağı konusunu tekrar görüşmüşlerdi. Bu görüşmeye ismi mahkeme kayıtlarında belirtilmeyen bir Erkân-ı Harb Miralayı da katılmış ve suikastın yapılması ile ilgili, onun tarafından yapılan keşifler değerlendirilmişti. Erkân-ı Harb Miralayının suikastın Damat Ferit Paşanın sarayı önünde yapılmasının güç olacağı, en uygun yerin Harbiye Nezâreti'nin bahçesi olduğu şeklindeki görüşü benimsenmişti. Suikastın Perşembe günü Damat Ferit Paşanın Harbiye Nezâreti'ne geldiği sırada, nezâretin bahçesinde otomobilinden inerken yapılmasına karar verilmişti¹⁵⁵.

Bu görüşme esnasında Dramalı Rıza Bey ile arkadaşlarının kendilerine Bursa da iken vaat edilen paranın temin edilmesi hususundaki talepleri, teşkilâtın(Karakol) kasasında bu paranın olmadığı, parayı Bursa'dan istemek durumunda olacakları görüşülmüş ve Bursa'ya bu para meselesi ve suikast ile ilgili bütün hazırlıkların tamamlandığına ilişkin bir kart yazılıp, gönderilmesine karar verilmişti¹⁵⁶.

Suikastı icra edecek olan Dramalı Rıza Bey ve arkadaşlarına, suikast için gerekli silah ve bombaların bir kısmı verilmiş, diğerlerinin de en

¹⁵⁵ BOA, DÜİT, Nr.79/5-117.

¹⁵⁶ BOA, DÜİT, Nr.79/5-117.

kısa zamanda tamamlanacağı Tolcalı Süleyman Bey tarafından ifade edilmişti. Ayrıca Tolcalı Süleyman Bey, Dramalı Rıza Bey'e hitaben, şayet bu suikastı başarıyla gerçekleştirirlerse, kendilerine beşer bin lira mükafat verileceği ve tarihe isimlerinin altın kalem ile yazılacakları söylenmişti. Bu toplantının yapıldığı gece Dramalı Rıza Bey Tolcalı Süleyman Beyin evinde kalmıştı. Ertesi sabah Tolcalı Süleyman tarafından, iki gün sonra tekrar görüşülmesi ve bu görüşme esnasında da silah ve bombaları kendilerine teslim edeceği hatta belki de vaat edilen paranın da verileceği söylenmiş ve taraflar ayrılmıştı¹⁵⁷.

Divân-ı Harb-i Örfi'ce verilen hüküm gerekçesinde yukarıdaki anlatıklarımız belirtildikten sonra "*Nihayet Rıza Bey tarafından Polis Müdürü-yet-i Umûmiyesine vaki olan ihbarat üzerine içlerinden mevkuf bulunanların derdest edildikleri*"¹⁵⁸belirtilmek suretiyle suikast teşebbüsünü Dramalı Rıza Beyin İstanbul Polis Müdüriyetine ihbar ettiği açıklanmaktadır.

Suikast teşebbüsünü Dramalı Rıza Beyin ihbar ettiği hususunda gerekçeli kararda yer alan bilginin doğru olmadığı aşağıda suikastın ihbarı ile ilgili vereceğimiz bilgilerden anlaşılacaktır.

C) Dramalı Rıza Beyin Tutuklanması

Damat Ferit Paşaya düzenlenecek suikast ile ilgili "suikastın yapılacağı gün ve yer de dahil olmak üzere" tüm hazırlıkların yapıldığı bir sırada, yapılan bir ihbar üzerine başta Dramalı Rıza Bey olmak üzere bir çok şahıs tutuklanmıştır. İstanbul Polis Müdüriyetine bu ihbarın Dramalı Rıza Bey tarafından yapıldığı, Divan-ı Harbin verdiği gerekçeli kararda da belirtilmiştir. Ancak bu ihbarın kimin tarafından yapıldığı, hatta böyle bir ihbar olmayıp, İstanbul Polis Müdüriyetinin, bu suikastın yapılacağını baştan beri bildiği konusunda bazı kaynaklarda değişik bilgiler verilmiştir. Şimdi bu hususta konunun aydınlatılmasında oldukça önemli gördüğümüz bu bilgileri vermeye çalışacağız.

Çarıklı hatıralarında Dramalı Rıza Beyin doğrudan bir ihbarda bulunmadığını ancak alkollü olduğu bir sırada boşboğazlığı yüzünden kendisini ve suikast teşebbüsünü ağızından kaçırdığını belirtmektedir. Çarıklı'nın bu konuda anlattıkları şöyledir:

"Tertip yolunda ve yapacak arkadaşlar da hakikaten ehil idiler. Fakat Rıza İstanbul'a gidince Ferid Paşa işini halletmezden evvel şöyle, felekten bir kâm almak hevesine düşmüş olacak ki Kadıköy'ündeki randevu evlerine devamla başlamış. Eğlence esnasında ve alkolün tesiri ile övünmek için, yapacağı işi ve bizim tarafımızdan gönderildiğini ağızından kaçırmış ve hükûmete ihbar edilince yaka-

¹⁵⁷ BOA, DÜİT, Nr.79/5-117.

¹⁵⁸ BOA, DÜİT, Nr.79/5-117.

lanmışlar, bu defa tazyîke mukavemet edemeyerek her şeyi itiraf etmiş, nihayet idama mahkum olarak idam edilmiştir"¹⁵⁹

Zühtü Güven, Dramalı Rıza Beyin suikast teşebbüsü için İstanbul'da bulunduğu günlerde, Yenice nahiyesi muhtarı olan ve bir iş için İstanbul'da bulunan Ali Bey tarafından görüldüğü ve tanındığını söylemekte ve devamla Ali Beyin hemen Anzavur'un has adamı olan Şah İsmail ve arkadaşlarına haber verdiğini, onların da Dramalı Rıza Beyi yakalattırdıklarını belirtmektedir¹⁶⁰.

Suikast teşebbüsünün ortaya çıkmasında ve İstanbul'daki Karakol teşkilâtının ifşa edilip, bir çok üyesinin tutuklanmasında ihbarcı olarak Dramalı Rıza Beyi suçlayanlardan birisi de Hüsametdin Ertürk'tür., Ertürk, Dramalı Rıza'nın İstanbul'a gelince Tolcalı Süleyman'dan önce İstanbul Polis Müdürü olan Kalkandelenli Tahsin'le ilişki kurduğu ve suikast ile ilgili bilgileri ona anlattığı ve kendisiyle de irtibata geçerek, bu teşebbüsün içine kendisini de çekmek istediğini söylemektedir.¹⁶¹

Başka bir anlatımda da, suikastla ilgili bütün hazırlıkların bitirilip, suikastın yapılmasına geçileceği bir sırada, Dramalı Rıza Bey ile arkadaşları arasında, para meselesinden çıkan bir anlaşmazlık dolayısıyla, Dramalı Rıza Beyin İstanbul Polis Müdürlüğüne giderek, tertibattan Polis Müdürlüğünü haberdar ettiği ve bunun karşılığında da hayatının bağışlanacağı ve affedileceği vaadinin kendisine resmen verildiği rivayet olarak anlatılıyordu denilmektedir¹⁶².

Çerkes Ethem ise, Dramalı Rıza Beyin, ele geçmesi ve kısa bir muhakemeden sonra yargılanarak idam edilmesinde, Millî Mücadele'nin o buhranlı günlerinde çok sık rastlanılan "kancıklık ve alçaklığın" rol oynadığını belirtmekte ve devamla Dramalı Rıza Beyin ihbar edildiğini, kendisinin de yakalandıktan sonra asla inkâr etmediğini ve akıbetine gözünü kapamadan gittiğini belirtmektedir¹⁶³.

Damat Ferit'e yapılan suikast çalışmasının ele alındığı bir araştırmada da Divan-ı Harbin Mazbata-i Hükmiyesi'ne" atıf yapılarak suikastı Dramalı Rıza Beyin ihbar ettiği ve bu ihbar hadisesinde de kendisine vaat edilen parayı alamamış olmasının temel neden olduğu belirtilmektedir¹⁶⁴.

¹⁵⁹ Çarıkçı, **age.**, s.110-111.

¹⁶⁰ Güven, **age.**, s.75.

¹⁶¹ Ertürk, **Millî Mücadele Senelerinde Teşkilât-ı Mahsusa**, s.282-284.

¹⁶² Tarık Mümtaz Göztepe, "Nemrut Mustafa'nın Astığı Kuvayı Milliyeciler", **Dün ve Bugün**, Yıl:1, C. 1, S. 12,(20 Ocak 1956), s. 6.

¹⁶³ Kutay, **Çerkes Ethem Hadisesi**, s. 20-21.

¹⁶⁴ M. Yavuz Erler,"Damat Ferit'e Suikast" Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü **Atatürk Dergisi** "Doç. Dr. Günay Çağlar Özel Sayısı", Cilt III, Sayı:2, (Temmuz 2002), s.114-115.

Görüleceği gibi suikastın ihbarı konusunda farklı anlatımlara yer verilmektedir. Biz de bu anlatımlara bir yenisi ekleyeceğiz. Bütün bu söylenenlerin tam aksine suikastın Dramalı Rıza Bey tarafından ihbar edilmediği, aksine İstanbul Polis Müdüriyeti'nin suikast teşebbüsünden çok önceden haberdar olduğu, suikastın kimler tarafından kimlere yapılacağı, suikastı yapacak kişilerin ismen ve hatta şeklen bilindiği, bunun dışında suikast teşebbüsünün İstanbul ayağının deşifre edildiğini belirtmeye çalışacağız. Bu konudaki bilgilerin dayanak noktası ise İstanbul Polis Müdüriyeti Umumi-görevini yürütmekte olan Tahsin Beyin, basına suikast ile ilgili verdiği bilgiler ve yaptığı açıklamalar olacaktır.

2 Haziran 1920 tarihli Alemdar gazetesinde “Suikast Meselesi Tafsilât ve Teferruatı” başlığıyla verilen bir haberde, suikast meselesi hakkında geniş açıklamalarda bulunulmuştur. Haberin muhtevasında “suikasttan nasıl haberdar olunduğuna” ilişkin bir alt başlık bulunmaktadır. Burada anlatılanlara göre İstanbul Polis Müdüriyeti'nin suikasttan haberdar olması şöyle gelişmiştir¹⁶⁵.

Trakya'da Millî Mücadele lehine teşkilât kurmakla ve burada mücadeleyi başlatmakla görevli bir teşkilât mensubu, Karakol Teşkilâtının İstanbul'daki Heyet-i Merkeziye Reisi olan ve ticaretle uğraşan Tolcalı Süleyman Bey'e bir mektup yazmıştır. İlgili şahıs bu mektubunda Edirne'de kurmaya çalıştığı teşkilâtta başarılı çalışmalar yapabilmesi için teşkilâtına mali yardım yapılması gerektiğinin Ankara'ya bildirilmesini Tolcalı Süleyman Beyden istemiştir. Ayrıca mektubunda İstanbul'da icrasına karar verilen suikast neticesinin kendisine bildirilmesini de istemiştir. İşte Edirne'den yazılan bu mektup, İstanbul Polis Müdürü Umumi olan Tahsin Beyin eline geçmiştir. İstanbul Polis Müdürü, mektubun muhtevasından Sadrazam Damat Ferit Paşaya karşı bir suikast tertip edilmek üzere bulunduğunu anlamıştı. Mektubun muhtevasından, suikast tertibinin içinde yer alan bazı kişiler ismen öğrenilmişti. Ancak Polis Müdürü Tahsin Bey, gerek bu kişilerin ve gerekse bunlara yardım ve yataklık etmekte olan diğer arkadaşlarının daha kesin deliller ile yakalanması için, bu meseleyi takip etmek üzere Üsküdar bölgesi Polis Müfettişi Kemal Beyi görevlendirmişti.

Harekete geçen Üsküdar bölgesi Polis Müfettişi Kemal Bey, mektupta yer alan isimlerden birisi olan Bağlarbaşı'nda Birinci Muhafız Tabur Kumandanı Binbaşı Osman Bey ile bağlantı kurmaya çalışır. Kendini öğretmen olarak tanıtan Kemal Bey, çocuklarına ders vermek konusunda Binbaşı Osman Bey ile bağlantı kurar. Binbaşı Osman Bey ile de samimiyetini artıran Kemal Bey, zaman zaman binbaşı ile siyasî konularda sohbet etmeye başlar. Bu sohbetler esnasında kendisinin de “mevcut hükümetin hasmı

¹⁶⁵ Alemdar, 2 Haziran 1336(1920), Nr.529/2829.

canı olduğunu” söyleyerek Binbaşı Osman Beyin kendisine güven duymasını sağlar.

Öğretmen olarak bildiği Kemal Beyin, siyasî olarak kendisi ile aynı fikir ve amaçlar taşıdığına inanan Binbaşı Osman Bey, Kemal Beyden istifa etmeyi düşünerek, ona, İstanbul'daki teşkilâtı hakkında geniş açıklamalarda bulunduğu gibi Damat Ferit Paşaya düzenlenecek suikast ile ilgili planları da açıklar. Hatta Kemal Beyden, kendi teşkilâtına katılmasını istemiş, Kemal Bey de büyük bir memnuniyet ile bunu kabul etmiştir.

Artık İstanbul Polis Müdürü Tahsin Bey, Kemal Bey vasıtası ile İstanbul'daki teşkilâtın(Karakol) her toplantısından ve faaliyetlerinden haberdar olmaya başlamıştır. Teşkilâtın suikast tertibi ile ilgili bütün planları da öğrenilmiştir. Hatta suikastı gerçekleştirecek olan Dramalı Rıza ile Bahriye Yüzbaşısı Halil İbrahim Bey ve arkadaşlarının İstanbul'a geldikleri ve faaliyetleri de öğrenilmiştir. Suikastın kimlere karşı düzenleneceği, tetikçilerin kim olduğu, İstanbul'daki teşkilâtın bu suikast ile olan bağlantısı, yapılan toplantılar ve bu toplantılara kimlerin katıldığı, Bursa ile olan yazışmalar İstanbul Polisi için artık sır olmaktan çıkmıştır. Suikast tarihi ve yerinin yapıldığı son toplantının muhtevasından da haberdar olan İstanbul Polis Müdürü Tahsin Bey artık harekete geçilmesine karar vermiş ve Üsküdar Polis Müfettişi olan Kemal Beye, Dramalı Rıza ile Bahriye Yüzbaşısı Halil İbrahim Beyi yakalamak emrini vermiştir.

Dramalı Rıza ile Bahriye Yüzbaşısı Halil İbrahim'in aranması işi Beyazıt Polis Şubesi'ne verilmiştir. Artık her yerde suikastın tetikçileri aranmaya başlanmıştır. Üsküdar polis Müfettişi Kemal Bey, Beyazıt Polis şubesine gittiği bir anda Yüzbaşı Halil İbrahim Bey ile tesadüfi bir şekilde karşı karşıya gelir. Kemal Bey, artık tamamen ortaya çıkmış olan suikast meselesi konusunda daha fazla beklemenin gereği olmayacağını düşünerek hemen o anda Bahriye Yüzbaşısı Halil İbrahim Beyi tutuklamak amacıyla silahını çeker, Halil İbrahim Bey ise ani bir hareketle elinde taşıdığı çantanın içinden küçük bir barebellum silah çıkartmışsa da, Kemal Bey tarafından etkisiz hale getirilmiş ve yakalanarak İstanbul Polis Müdürlüğüne götürülmüştür.

İstanbul Polis Müdürlüğüne götürülen Bahriye Yüzbaşısı Halil İbrahim Bey, daha ilk tahkikât esnasında, suikast teşebbüsü hakkında gereken bütün bilgiyi anlatmıştır. Böylece suikast ile irtibatlı olan ismi bilinenlerin dışında bilinmeyen kişilerde öğrenilmiş ve seri bir şekilde bunlar Polis tarafından yakalanarak, tutuklanmışlardır. Tutuklanan bu kişiler arasında Dramalı Rıza Bey de vardır.

Görülebileceği gibi suikastın ihbarı meselesinde Dramalı Rıza Beyin hiçbir rolü bulunmamaktadır. Aslında ortada bir ihbar da yoktur. Olay baş-

tan beri İstanbul polisince öğrenilmiş ve takibe alınmıştır¹⁶⁶. Yukarıdaki anlatımlar doğrudan bu işle ilgili tahkikâtı yürütmüş olan İstanbul Polis Müdürü Tahsin Beyin anlatımlarıdır. Üstelik bu anlatımlar suikastçıların yakalandıkları ilk günlerde(2 Haziran 1920) basına yapılmıştır. Oysa Dramalı Rıza Beyin ihbarcı olarak ifade edildiği gerekçeli karar, bu açıklamalardan bir hafta sonra Divan-ı Harb-i Örfi tarafından yazılmış ve 13 Haziran tarihli gazetelerde yayınlanmıştır¹⁶⁷. Gerekçeli karar da Dramalı Rıza Beyin ihbarcı olarak belirtilmesi kanaatimizce, Millî Mücadelemizin bu gözüpek, yiğit ve hatta kahraman olarak nitelendirilen değerli bir mensubunun şahsında bütün bir Millî Mücadele hareketini “küçük düşürme” amacından kaynaklanmıştır.

Burada şunu da hemen belirtmemiz gerekir ki, Dramalı Rıza Bey, soruşturma esnasında, ama yapılan tazyik ve işkenceden ama kendisinin affedileceği ve serbest bırakılacağı vaadinden olsa gerek, bazı ifşaatlarda bulunmuş ve bilhassa İstanbul'da tanıdığı teşkilât(Karakol) mensuplarının isimlerini bir liste olarak vermiştir¹⁶⁸. Bu yaptığı elbette doğru değildi. Ancak henüz daha 30 yaşında olan bir insanın idamdan kurtulmak için bu ifşaatı bir çıkış yolu olarak da görmüş olduğunu düşünmekteyiz.

D) Dramalı Rıza Beyin Birinci Divan-ı Harb-i Örfi Mahkemesinde Yargılanması

Suikast teşebbüsü açığa çıktıktan sonra, İstanbul Polis Müdüriyeti hızla, bu tertip içinde yer alan şahısları tutuklamaya başlamıştı. Nitekim, Bahriye Yüzbaşı Halil İbrahim Bey ve Dramalı Rıza Bey ilk tutuklanan kişiler arasındaydı. Gerek daha önce isimleri bilinen ve suikastın İstanbul ayağını oluşturan Karakol Teşkilâtına mensup kişiler ve gerekse Halil İbrahim ve Dramalı Rıza Beyin tazyik ve işkence altında verdikleri isimler birer birer tutuklanmaya başlanmış ve gazetelerde de hem suikast ile ilgili hem de tutuklananların isimleri ile ilgili haberler çıkmaya başlamıştı.

Suikast ile ilgili ilk haberler 1 Haziran tarihli İstanbul gazetelerinde yer almaya başlamıştı. Alemdar gazetesi “Suikast Müretteplerinin Tevkifi”

¹⁶⁶ Ankara üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi(TİTE)'nde rastladığımız bir belgede İngiliz ajanı ve misyoneri Papaz Frew'in İzmir civarından gönderdiği bir telsiz telgraf ile Dramalı Rıza Beyin suikast teşebbüsü için İstanbul'a gittiğini Said Molla'ya bildirmiştir. Üstelik bu telgrafi Dramalı Rıza Beyin İstanbul'a gitmesinden 1,5 ay önce göndermiştir. Bu bilgi için bkz. **TİTE Arşivi**, Dosya No: 63, Gömlek No: 26, Belge No: 26

¹⁶⁷ **Vakit**, 13 Haziran 1336(1920), Nr.918; **Alemdar**, 13 Haziran 1336(1920), Nr.540/2840; **Peyam-ı sabah**, 13 Haziran 1336(1920), Nr.556/10986.

¹⁶⁸ **BOA, DUİT**, Nr.79/5-117.; **Vakit**, 13 Haziran 1336(1920), Nr.918; **Alemdar**, 13 Haziran 1336(1920), Nr.540/2840; **Peyam-ı sabah**, 13 Haziran 1336(1920), Nr.556/10986.

başlıklı yazısında öncelikle Dramalı Rıza Bey ile Bahriye Yüzbaşısı Halil İbrahim'in isimlerini vererek bunlar hakkında “*Salihli Kuva-yı Milliye Reisi olup Akbaş camiiini içerisindeki yüzlerce çoluk ve çocukla yakan eşirradan Dramalı Rıza ile mütarekeden sonra İstinye’de iki şahsı cerh eylemesinden dolayı hal-i firârda bulunan Bahriye yüzbaşlarından Halil İbrahim Efendi*” diyerek suikastın bizzat bunlar tarafından yapılacağını yazıyordu¹⁶⁹. Gazetede daha sonra diğer tutuklananların ismi verilmişti.¹⁷⁰ 2 Haziran tarihli bir çok İstanbul gazetesi, suikast teşebbüsüne geniş yer ayırmış ve suikastçıların tutuklandığını yazmıştı¹⁷¹. Sonraki günlerde basının suikast davasına olan ilgisi devam etmiş, mütemediyen her gün suikast davası ile ilgili haberler yayınlanmıştır. Ayrıca Alemdar’da Refii Cevad, Peyam-ı sabah’da Ali Kemal de yazdıkları yazılarla, suikastçıların şiddetle cezalandırılmasını istiyorlardı. Nitekim Refii Cevad, “*Memleketin bu dahili düşmanlara karşı bu lakaydı devam etdikçe, suikastların, cinâyatların hiçbir zaman arkası alınmayacaktır. Hükûmet bu mes’ele için lâzım gelen şiddet ve ehemmiyetle takîb eylemelidir, Memleketin huzûru namına buna muhtacız*”¹⁷² demektedir, Ali Kemal ise “*Bu Canavarlar Böyle Bırakılmaz*”¹⁷³ başlığıyla yazdığı yazıda suikasttan yargılananların kısa zamanda hak ettikleri cezayı bulmalarını istemiştir.

¹⁶⁹ **Alemdar**, 1 Haziran 1336(1920), Nr.528/2828.

¹⁷⁰ Bunların isimleri de şöyleydi:

“Bu hareketin muîn ve müşevviki oldukları anlaşılın tüccardan Tolcalı Süleyman ve şerîki Ahmet Halim Beyler ile Ahmed Halim Beyin biraderi Süvari Binbaşlarından Adil Bey ve bunlara yataklık eden Üsküdar Daire-i Belediyesi me’murlarından Mehmet Ali ve Muhassasat-ı Umumiye halifesinden Tefvik Beyler de tevkîf edilmişlerdir.

Bundan maada suikast faileri gerek harekât-ı cinâyetkerânelerine mübâseretden evvel ve gerek fi’l-i ba’de-l icrâ saklamak teşebbüsât ve istihsarâtında bulunan Bağlarbaşı’ndaki Birinci Muhafız Taburu Kumandanı Osman ve yüzbaşılardan Bican Efendilerile Enver’in sabık yaverlerinden Yüzbaşı Hasan Tahsin ve Mülâzım Rüşdi Efendiler de taht-ı tevkîfe alınmışlardır.

İcrâ edilen tahkikât ve takibât neticesinde kuva-yı gayr-i milliyecilerin İstanbul’da vücûda getirdikleri teşkilâtın da mahiyeti anlaşılmiş ve mezkûr teşkilâtın şehrimizde on şubeye malik olduğu tahakkuk etmiştir. Mezkûr şubata mensûb eşhasdan bir çoğu taht-ı tevkîfe alınmışlardır. Bunların meyânında Erkân-ı Harbiye Miralaylarından Aziz Sami, Yüzbaşı Hasan ve Fethi, Ahz-ı Asker Şubesinden Kemal ve Maslub Kemal’in cenazesi ihtifâlini tertîb idenlerden ve Sıhhiye Yüzbaşlarından Ali Rıza Efendi ve Üsküdar İmamı Hafız Nuri Efendiler vardır” **Alemdar**, 1 Haziran 1336(1920), Nr: 528/2828 Aynı mahiyetteki haberler için bkz. **Vakit**, 1 Haziran 1336(1920), Nr. 905.; **Peyam-ı sabah**, 1 Haziran 1336(1920), Nr. 544/10974;

¹⁷¹ **Alemdar**, 2 Haziran 1336(1920), Nr: 529/2829 ;**Vakit**, 1 Haziran 1336(1920), Nr. 906.; **Peyam-ı sabah**, 1 Haziran 1336(1920), Nr. 545/10975.

¹⁷² **Alemdar**, 3 Haziran 1336/1920.Nr. 530/2830.

¹⁷³ **Peyam-ı Sabah**, 10 Haziran 1336(1920), Nr. 553/10983

Dramalı Rıza Bey ve suikast ile ilgili görülen diğer tutukluların davasını İstanbul Birinci Divan-ı Harbi Örfisi üstlenmişti. Mustafa Paşa'nın(Nemrut-Kürt) başkanlığını yaptığı bu mahkeme daha önce de Mustafa Kemal Paşa başta olmak üzere Milli Mücadele hareketinin ileri gelenleri hakkında da "idam" kararı vermesi ile meşhurdur.

Mustafa Paşa Divan-ı Harbi Örfisi, suikast davasından göz altına alınanların mahkemesine hemen başlamıştı. Nitekim tutuklu sanıklar, İstanbul Polis Müdürlüğü'nden alınarak Divan-ı Harbe götürüldüler. Mahkeme 13 sanığın sorgusunu bir çırpıda yapıvermişti¹⁷⁴. Sonraki günlerde sanıkların mahkemedeki yargılamaları devam etti. Ancak basında çıkan haberlerden bu davanın çok uzun sürmeyeceği ve kısa zamanda sonuçlanacağı anlaşılıyordu. 3 Haziran tarihli bir gazetede "Mevkûflar Divan-ı Harbde" başlığıyla çıkan haberde "Sadrazam Damad Ferid Paşa Hazretleriyle rüfekây-ı ictihâdlarına suikast tertib eylemiş bulunan çeteciler dün üç buçukda arabalarla mahfûzen hapishane-i umûmiyeden Divan-ı Harb-ı Örfî'ye isâl edilerek muhakemelerine devam edilmiştir. Suikast faillerinin muhakemesi pek uzun sürmeyecek olub hatta evvelki gün merkûminin icra-yı muhakemeleri geceleyin on bire kadar devam edmiştir. İstidlâl edildiğine nazaran suikastçıların daha bir takım şerik-i cürmleri mevcûddur" deniliyordu¹⁷⁵.

10 Haziran tarihli Alemdar'da "Suikastçıların Muhakemesi" başlığıyla çıkan haberde "Suikast mürettiblerinin muhakemesine devam edilmekte ve birkaç güne kadar muhakemelerin hitam edeceği muhakkak görülmektedir" ¹⁷⁶denilmekteydi. Gerçekten de bu dava pek uzun sürmemiş üç dört gün daha devam etmişti. Nihayet mahkeme 9 Haziran tarihinde kararını vermişti¹⁷⁷

Damat Ferit Paşa, Ali Kemal ve Sait Molla'ya suikast teşebbüsünde bulunmak ve İstanbul'da geniş çaplı bir gizli teşkilât kurmak suçlarından, İstanbul Birinci Divan-ı Harb-i Örfi'de yargılananlar hakkındaki hüküm ve gerekçeli karar 11 Haziran tarihinde Padişah Mehmet Vahdettin tarafından onanmış¹⁷⁸ ve bu kararlar ilgili İrade-i Seniyye de 13 Haziran tarihli Takvim-i Vekâyi'de yayınlanmıştı¹⁷⁹.

¹⁷⁴ Vakit gazetesinde çıkan bir haberde "zanlıların mahkemelerine Mustafa Paşa'nın başkanlık ettiği ve Divan-ı Harbi Örfi'de evvelki gün saat 11'de başladığı" belirtiliyordu. **Vakit**, 3 Haziran 1336(1920), Nr. 907.

¹⁷⁵ **Alemdar**, 3 Haziran 1336(1920)i Nr.530/2830.

¹⁷⁶ **Alemdar**, 10 Haziran 1336(1920), Nr.537/2837

¹⁷⁷ **BOA, DÜİT**, Nr.79/5-117.

¹⁷⁸ Taner Akçam, "Divan-ı Harb-i Örfi'lerin Kurulması-İstanbul Yargılamaları-" **Tarih ve Toplum**, Sayı: 13,(Mayıs 1995), s. 52, dipnot: 25.

¹⁷⁹ **Takvim-i Vekâyi**, 12 Haziran 1336(1920), Nr.3878.

Mahkeme yargılama sonucunda aralarında Dramalı Rıza Beyin de bulunduğu 14 kişi hakkında idam cezası vermiştir¹⁸⁰. Mahkemenin Dramalı Rıza Bey hakkında verdiği hüküm şöyleydi

“Dramalı Rıza’ya gelince merkûmun ihbâr-ı vakii refiki Halil İbrahim ile para meselesinden dolayı beynühümada zuhûra gelen münâferetten ne’set eylediği nümâyan olmağla beraber hükümetçe taharriyâta şürûdan mukaddem şerik-i töhmetlerini cihet-i zabıtaya ihbar ve derdest ve tevkîfleri esbabını istihzâr eylediği anlaşıldığından salif-üz-zikr suikasd teşebbüsünden dolayı mürettib cezadan muafiyetine ve aynı merkûm taht-ı etrafında bulunduğu vechle fitne-i bagiyenin en ileri gelenlerinden olup a’vâne-i hunisi ile birlikte Biga’ya gider gitmez yirmi dört saat zarfında askere gelmeyenlerin idâm edilecekleri tehdîdile ahaliden cebren asker cem’ine ve askere elverişli olmayanlardan yüz lira bedel-i nakdi almak ve tevkîf ve işkence itmek sûretile yüz yirmi bin lirayı müteceviz para ahz ü gasbına ve ötekinin berikinin kızlarını alub mest-i efrâdına virmek ve zahîre anbarlarını kırarak mevcut zahireyi ve ahalinin hayvanatını cebren gasb idüp kendi karargahına taşımak ve ahiren dahi avane-i leimânesile beraber Kirmastî’yi basıp kaza mal sanduğundan ve duyûn-ı umûmiye ve reji idaresinde mevcut parayı gasb ve derceb etmek ve Biga müsademesi neticesinde mecbûr-i firâr olduğu esnada civar kura ahalisinden on iki masumu ve kendi maiyyetinden dahi bazısını katl ve idam eylemek gibi medeniyet ve insaniyetin tasavvurundan bile hicabedeceği mezalim ve fezayihi ve Biga Mevkii Kumandanı Hafız Mehmet Beyi terk-i me’mûriyete icbâra cür’et eylediği ve kuva-yı bagiyenin en hûneriz rüesasından olup bil’âhire Biga hadisesinde maktûl rüesadan olan Hamdi ile birlikte Akbaş nâm-ı mevkiye geçerek orada bulunan muhafız İngiliz ve Fransız askerlerini bağlatdırarak düvel-i itilâfiyenin nezâreti altında bulunan esliha ve cebhaneyi ahz ü gasb ile hükûmetin başına büyük bir gaile ihdasına sebebiyet verdiği kendisinin sûret-i ifadâtı ve şahîtlerin şehâdeti ile sabit ve zahîr olduğundan anın da Kuva-yı Milliye nâmı altında müteşekkil erbâb-ı isyân ve bâgîyanın irtikâb eyledikleri cinayât ve menâyânın mürettib ve muharriklerinden olmak üzere mücrimiyyetine ve Mülkiye Ceza Kanûnname-i Humâyunun mübâratı balâda mûnderic kırk beşinci

¹⁸⁰ Mahkeme tarafından idam cezasına çarptırılanlar şunlardı; Hacim, Remzi, Nuri Beyler, Mehmed Kaptan, Halil İbrahim, Tevfik ve Mehmet Ali Beyler, Binbaşı İhsan, Binbaşı İsmail Hakkı, Tolcalı Süleyman, İbrahim Ago, Hasan ve İsmail Beyler”. **BOA, DÜİT**, Nr.79/5-117. Ayrıca bkz. **Vakit**, 13 Haziran 1336/1920), Nr.918; **Alemdar**, 13 Haziran 1336(1920), Nr.540/2840; **Peyam-ı sabah**, 13 Haziran 1336(1920), Nr.556/10986

*maddesinin birinci fıkrası dalaletile elli beşinci maddesinin dördüncü fıkrasına ve elli altıncı maddesine tatbikan idâmına...*¹⁸¹

Mahkemenin Dramalı Rıza Bey hakkında verdiği karardan anlaşıl-
dığına göre, Dramalı Rıza Bey, polise ihbarda bulunup, suç ortaklarını ya-
kalattığı için suikast teşebbüsü ile ilgili cezadan muaf tutulmuştu. Ancak
kendisince söylendiği ve şahitler tarafından da teyit edilen Kuva-yı Milli-
ye'de görev yaparken işlemiş olduğu bazı suçlardan dolayı idam cezasına
çarptırılıyordu.

Aslında yukarıda Dramalı Rıza'ya atfedilen suçlardan bazısı onun
tarafından gerçekleştirilmemiştir. Nitekim Anzavur'un ikinci isyanı esna-
sında Biga isyancılar tarafından basılmış ve Biga'da bulunan Köprülü
Hamdi Bey elindeki kuvvetin azlığından dolayı orada tutunamayacağını
anlamıştı. Bu yüzden Akbaş cephaneliğinden kaçırılan ve Dramalı Rıza Bey
ve adamlarınca koruma altında tutulan silah ve cephanelerin bulunduğu
Yenice köyüne gitmeye karar vermişti. İşte Hamdi Bey Biga'dan ayrılma-
dan önce, daha önce tutuklanan Kara Hasan(çete reisi) ve adamlarını öl-
dürmesi için, diğer yardımcısı Kani Beye talimat vermiş, o da Hapishaneyeye
giderek Kara Hasan ve 12 adamını silahla tarayarak öldürmüştü. Bu olay
yukarıda verdiğimiz gerekçeli kararda Dramalı Rıza Beyin, "Biga çatışması
sonunda kaçmak zorunda olduğu sırada civar köyler halkından on iki ma-
sumu katil ve idam etti" şeklinde verilmiştir. Oysa Kara Hasan çetesinin
mensubu olan bu eşkiyaların her birisi kanlı birer katildir ve bölge halkının
canına, malına, namusuna ve ırzına mütemediyen tasallutta bulunmuşlar-
dır. Tutuklanmalarında Dramalı Rıza Beyin de büyük gayreti olan bu azılı
çetecilerin etkisiz hale getirilmesi, Biga ve çevresinde memnuniyet yarat-
mış, asayiş ve huzuru geri getirmiştir.

İşte yukarıda ki bu misalden de anlaşılacağı gibi Dramalı Rıza Beye
atfedilen suçların bazısı, onun doğrudan sorumlu olmadığı ve yapmadığı
suçlardır. Ancak Mustafa Paşa Divan-ı Harb-i Örfî'si, Millî Mücadele'nin bu
yiğit, fedakâr ve hatta kahraman bir ferdi bulmuşken, onu asmadan bıra-
kır mıydı. Elbette ki bırakmazdı. Nitekim bırakmamıştır da.

E) Dramalı Rıza Beyin İdam Edilmesi

Suikast davasından yargılananlardan Dramalı Rıza Beyin de arala-
rında bulunduğu 14 kişi hakkında "idam" cezası verilmişti. İdam cezası
alanlardan sadece dördü yakalanmıştı. Bunlar Dramalı Rıza Bey, Halil İb-
rahim Bey, Tevfik(Sukuti) Bey ve Mehmet Ali Bey idi. Nitekim mahkeme-
nin gerekçeli kararı bu kişilere vicahi olarak yani yüzlerine okunmuştu.

¹⁸¹ BOA, DÜİT, Nr.79/5-117.

Gerek idam cezası alan ve gerekse diğer cezalara çarptırılanlardan yakalanamayanların kararı ise giyaplarında verilmişti.

Damat Ferid Paşa hükûmeti, suikast davasından yargılanarak idam cezasına çarptırılan ve halen İstanbul Polis Müdürlüğü Nezarethanesinde bulunan Dramalı Rıza Bey ve diğerlerinin cezasını hemen uygulamak istiyordu. Bu hem İstanbul Hükûmeti'nin Anadolu'da otoritesini hiçe sayan Kuva-yı Milliye Hareketine hem de İstanbul'da bulunan ve millî teşkilâta yardım eden ve aynı zamanda İttihatçıların kurmuş oldukları gizli teşkilât ve kuruluşlara ders olacak, gözdağı verilecekti.

Nitekim İstanbul Birinci Divan-ı Harbi Örfisi'nin suikast sanıkları hakkında verdiği hüküm, 11 Haziran'da Padişah tarafından tasdik edilmiş ve bununla ilgili "İrade-i Seniye" 12 Haziran 1920 günlü Takvim-i Vekâyi'de yayınlanmıştır¹⁸². Artık idamların yapılması için gerekli olan prosedür tamamlanmıştı. Bu kararın yayınlandığı gün sabah erken saatlerde suikast davasından idâma mahkûm edilen dört kişi asılarak idam edilmişlerdi¹⁸³.

İdamlar Beyazıt meydanında yapılacaktı. Bunun için oraya dört darağacı kurulmuştu. İttihatçıların bu dört idâm mahkumunu son anda darağaçların altından kapıp kaçıracaklarına ilişkin bir şayia çıkmıştı. Bu şayianın Hükûmeti ve İstanbul Polis Müdüriyetini derin bir endişeye sevk ettiği söyleniyordu¹⁸⁴. Bu nedenle Hükûmet, herhangi bir hadise ile karşılaşmak için idâmları sabah çok erken saatte icra etme kararını almıştı.

Dramalı Rıza Bey ve diğer üç idâm mahkumu, 12 Haziran sabahının alaca karanlığında nezaret altında buldukları İstanbul Polis Müdürlüğü'nden alınarak arabalarla Merkez Komutanlığına götürüldüler. Burada mahkûmlar için dini merasim yapılmış ve kendilerine son arzuları sorulmuştu.

Nezaret altında bulunduğu günlerde, çok önemli ifşaatta bulunduğu ve ayrıntılı bir suçlu listesi verdiği ileri sürülen Dramalı Rıza Bey, son ana kadar kendisine vaat edilen af kararını beklemiş, ancak bunun gerçekleşmediğini görmüştü. Kendisi bu durum karşısında en küçük bir telaş ve korku eseri göstermemiş ve derin bir sükunet ve feragat içinde son arzu ve vasiyetini bildirmişti¹⁸⁵.

¹⁸² **Takvim-i Vekâyi**, 12 Haziran 1336(1920), Nr.3878.

¹⁸³ 13 Haziran tarihli İstanbul gazetelerinde büyük başlıklarla bu idâm haberi duyuruluyor, aynı zamanda Divan-ı Harb-i Örfi'nin gerekçeli kararı da yayınlanıyordu. Bu gerekçeli karar bazı gazetelerde iki sayfayı dolduracak kadar yer kaplamıştı. **Vakit** gazetesi "Suikastçılardan Dört Kişi Dün Sabah Salben İdam Olundu" başlığıyla haberini duyurmaktaydı. **Vakit**, 13 Haziran 1336(1920), Nr:917. **Alemdar** gazetesi ise birinci sayfada "Adaletin Heybetnümûn Bir Tecellisi" başlığıyla idamı duyuruyordu. **Alemdar**, 13 Haziran 1336(1920), Nr.540/2840.

¹⁸⁴ Göztepe, "Nemrut Mustafa'nın Astığı Kuva-yı Milliyeciler", **Dün ve Bugün**, s.27.

¹⁸⁵ Göztepe, "Yaşasın İttihat ve Terakki !", **Dün ve Bugün**, s.20.

Dramalı Rıza Beyin son arzu ve vasiyeti şöyleydi:

“Üzerinde çıkan yedi lira ve üç çeyrekle bileğindeki kol saati ve Polis Müdürlüğü’nde emanet bulunan 270 küsur lirası, felaket ve ölüm yoldaşı Bahriye Yüzbaşı Halil İbrahim Beyin dul kalan ailesine verilecekti.”

Bu vasiyet, suikast davasında Dramalı Rıza Beyin, para meselesinden dolayı arkadaşları ile ve özellikle Bahriye Yüzbaşı Halil İbrahim Bey ile anlaşmazlığa düştüğü ve bu nedenden dolayı Dramalı Rıza Beyin, bütün arkadaşlarını ele verdiği iddiasına verilen en güzel bir cevap oluyordu.

Merkez Komutanlığı’ndaki dini merasim ve son arzu ve vasiyetlerin bildirilmesi işleminin tamamlanmasından sonra sıra idâmlara gelmişti. İdam mahkumlarına beyaz gömlekler giydirilmiş ve göğüslerine yaftaları takılmış ve elleri arkalarına kelepçelenerek süngülü çok sayıda muhafızları arasında, darağaçların başına getirilmişlerdi. Dramalı Rıza Beyin göğsüne takılan yaftada şu yazılar okunuyordu:

“Anadolu’daki Kuva-yı Milliye nam heyet-i fesadiyenin rüesa-sından olub bir çok cinayât-ı azîme irtikap etmesinden dolayı Birinci Divan-ı Harb-i Örfî tarafından bi’l-muhakeme idamına karar verilen ve idamı irade-i seniyye-i padişahiye iktiran eden Dramalı Rıza Bey”¹⁸⁶

Önce Bahriye Yüzbaşı Halil İbrahim Bey asılmış ve arkasından sıra Dramalı Rıza Beye gelmişti. Dramalı Rıza Bey, cesurdu ve uzun yıllar komitacılık yapmıştı. O yüzden asabına son derece hakim ve fütursuz bir halde idi. Biraz önce asılan kader arkadaşı Halil İbrahim’in darağacında sallanan ve henüz soğumamış olan cesedinin önünden pervasızca geçerek kendi asılacağı darağacına doğru yürüdü. Bu arada kendi kendine ulu orta küfürler söylemiş ve hatta mensup olduğu İttihatçılara da kahrolsunlar demişti. Dramalı Rıza Bey hızlı adımlarla darağacın altına gelmiş, muhafızların ve idamı yapacak olan cellat çingenenin yardımına gerek olmaksızın iskemlenin üzerine sıçrayarak çıkmıştı¹⁸⁷.

Dramalı Rıza Bey iskemlenin üzerine çıktıktan sonra başını kaldırmış ve etrafını saran süngülü muhafızlara hitaben *“Askerler, vatanı düşmana satan hainler bizi düşman parası ile öldürüyorlar”* diye haykırmıştı. Bu haykırış, muhafızları etkilemiş, bir çoğunda merhametle tereddüde benzeyen bir kararsızlık duygusu yaratmıştı. Dramalı Rıza Beyin bu haykırışı-

¹⁸⁶ **Vakit**, 13 Haziran 1336(1920), Nr:917. Ayrıca bkz. Göztepe, “Nemrut Mustafa’nın Astığı Kuva-yı Milliyeciler”, **Dün ve Bugün**, s.27.

¹⁸⁷ **A.g.m.**, s.20

nın askerler üzerindeki etkisini gören bir Jandarma Miralayı koşarak gelmiş ve Dramalı Rıza'nın üzerine atılarak, elleri ile sıkı sıkı ağzını kapamıştı. Jandarma Miralayının "söyletmeyin, asın" diye bağırmasının ardından cellat çingene, ilmiği Dramalı Rıza Beyin boynuna geçirmiş ve üzerinde durduğu iskemleye bir tekme atarak, onu boşluğa sallandırmıştı¹⁸⁸.

Böylece Dramalı Rıza Beyin kısa sayılabilecek ama fırtınalı ve dağdağlı geçen ömrü son bulmuştu¹⁸⁹.

SONUÇ

Bu çalışmamızda Dramalı Rıza Beyin kısa sayılabilecek ama fırtınalı ve dağdağlı geçen ömrünün bir hikayesini vermeye çalıştık.

Çalışmamızın sonuç kısmında metin içinde zaman zaman değindiğimiz bir konuyu ele alıp değerlendirmeye çalışacağız. Bu Dramalı Rıza Bey hakkında bazı eserlerde dile getirilen "ihbarcı" olduğudur. Amacımız burada Dramalı Rıza Beyi aklamak veya şayet yapmışsa "ihbarcılığının" normal karşılanması gerektiğini açıklamaya çalışmak asla değildir. Biz bu insanın geçmişte yazılan bir iddia ile geleceğe de aynı ithamlarla aktarılmasını doğru bulmadığımızdan bu konuyu eldeki mevcut bilgi ve belge ışığında değerlendireceğiz.

Dramalı Rıza Bey, iki defa arkadaşlarını ihbar etmekle suçlanmıştır. Birincisi Balkan Savaşları'nın hemen akabinde "Batı Trakya Komitesi" olarak bilinen komite elemanı olduğu günlerdedir. Yunanlıların Türk ve Müslüman halka karşı giriştiği mezalim nedeniyle Drama ve civarı bölgesinde faaliyet gösteren arkadaşlarını ihbar ettiği konusudur. Bu konuyu günümüze taşıyan Hüsamettin Ertürk'tür. Kendisi Teşkilât-ı Mahsusa'nın son başkanı ve Karakol Cemiyetinin Topkapı şubesinin de en önemli simalarından birisidir. Dolayısıyla Hüsamettin Ertürk'ün, gerek İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne ve gerekse onun devamı olan Teşkilât-ı Mahsusa'ya girmiş bir kişinin" *itaat, sadakat ve gizlilik*" kurallarına bağlı kalacağını, kendi hayatıyla taahhüt ettiğini her halde iyi bilmesi gerekirdi. Ayrıca cemiyet ve ya teşkilâta giren bir kişi bir daha çıkamazdı¹⁹⁰. Diğer taraftan bırakınız

¹⁸⁸ Aynı yer, s.20.

¹⁸⁹ O arada idamı izlemekte olan ve İttihatçı düşmanı olan bazı kişilerin koşarak gelip, Dramalı Rıza Beyin boşlukta sallana cesedine yapışarak onunla birlikte sallanmaları, İttihat ve Terakki cemiyetine karşı muhaliflerinin yılların biriktirdiği bir intikamın adeta göstergesi olmuştu Aynı yer, s.20

¹⁹⁰ Diğer bilinen ismi "İslâm İhtilal Cemiyetleri İttihadı" olan Teşkilât-ı Mahsusa'nın nizamnamesinin"14 . maddesi "*Bir ferdin cemiyete girmesi için eski efraddan ikisinin teklif ve kefaleti muktezidir. Bu teklif şubeler tarafından tedkik ve kabul olunduktan sonra usulü dairesinde tahlif muamelesi yapılır. Cemiyete giren ferd hayatıyla tahhüdüne bağlanmıştır. Ve bir daha cemiyetten çıkamaz*" demektedir. Bu nizamname için bkz. Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler, C. III-**

gizli bir görev esnasında arkadaşlarını ihbar etmek, Teşkilât-ı Mahsusa mensubu olan ve kendisine verilen vazifesinin başına gitmeyen veya vazifesini izinsiz terk edenler bile kesinlikle öldürülmekteydiler¹⁹¹. Bunların affedilmesi hiçbir sûrette mümkün olmuyordu. Yine Karakol Cemiyeti'nin Teşkilât-ı Umumiye Nizâmnamesi'nin 12 nci maddesinde "*cemiyet mensuplarından, en ufak ifşaat veya hatar ve tehlike ve tehlikeyi dai bir şüphe getiren derhal idam olunur(...) zerre kadar ihanete, ifşaata cüret edenleri idam edilir*" denilmektedir¹⁹².

Şimdi böyle yapıda olan bir cemiyetin mensubu olarak Dramalı Rıza Beyin, Batı Trakya Komitesi adıyla gizli olarak kurulan ve faaliyet gösteren bir yapıdaki arkadaşlarını ihbar ettiğini düşünelim, o halde Dramalı Rıza Beyin kesinlikle ortadan kaldırılması, öldürülmesi gerekiyordu. Ancak biz bu çalışmamızda da belirttiğimiz gibi, Dramalı Rıza Bey, bu görevinden sonra Teşkilât-ı Mahsusa'ya girmiş, müfrezesi ile birlikte Batı Anadolu'daki Rum ahalinin Yunanistan'a göçürülmesi yolundaki faaliyetlere katılmıştı. Akabinde çıkan Birinci Dünya Savaşı'nda ise Teşkilât-ı Mahsusa elemanı olarak Şam'da bulunmuş, Kanal seferi ve gizli görevlerle Hint sınırlarına kadar gitmişti. 1917 yılında ise İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İstanbul teşkilât başkanı Kara Kemal Beyin en güvendiği çete reislerinden birisi olmuş, İngiliz Kemal ile birlikte İngiliz casusu Lawrens'i yakalamak için takip görevine çıkmıştı. Bilahare İzmir'in İşgalinden sonra Ayvalık-Akhisar bölgesinde ilk mücadeleyi başlatanlar arasında bulunuyordu.

Yine çalışmamızda geniş olarak açıkladığımız gibi Anzavur Ahmet'in ilk isyanının bastırılmasında ve isyancıların takip edilerek imha edilmesinde Dramalı Rıza Bey "takip kumandanı" olarak hizmet etmişti. Nihayet efsanevi bir kahramanlık örneği olarak nitelendirilen Akbaş Silah ve cephaneliğinin basılması ve buradaki silah ve cephanelerin kaçırılmasında birinci derecede rol oynamıştı.

Şimdi, aşağı yukarı 1913 yılından 1920 yılına kadar olan süreçte, ülkesi ve milleti için mücadele etmiş, önemli görevler üstlenmiş olan bir kişi hain olabilir mi? Şayet hain idiyse bu kadar önemli görevlere nasıl getirilmişti. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni ve bilahare Teşkilât-ı Mahsusa'yı aldatması mümkün müydü? Bütün bunlara bakarak, artık kendisini asla

İttihat ve Terakki(Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi), Hürriyet Yay., İstanbul 1989, s. 639-640,. Belge No: 13.

¹⁹¹ Teşkilât-ı Mahsusa'nın faal bir mensubu olan Arif Cemil, hatıralarında Teşkilât-ı Mahsusa tarafından Trakya ve Makedonya cephelerinde çete teşkilâtına görevlendirilmişti. Ancak vazifesinin başına gitmeyen, görevi yapamayacağını belirterek, görev mahallini terk eden bu üyesine Teşkilât-ı Mahsusa affetmemiş, nizamnamesi gereğince Tahsin Bey hakkında ölüm kararı alınmış ve bilahare İstanbul'da bulunarak öldürülmüştü. Bkz. Arif Cemil, **age.**, s.285-287.

¹⁹² Kazım Karabekir, **İstiklal Harbimizde Enver Paşa ve İttihat ve Terakki Erkanı**, Tekin Yayınevi, İstanbul 1990, s.131

savunma imkânı olmayan Dramalı Rıza Bey hakkında, Hüsamettin Ertürk'ün sonradan yazdıkları ne kadar sağlıklıdır veya biz bunların doğruluğuna ne derece inanabiliriz.

Dramalı Rıza Beyin ikinci olarak arkadaşlarını ihbar ettiği konusu Damat Ferit Paşaya yapılacak suikast teşebbüsü ile ilgilidir. Bu konuyu da çalışmamızda belirtmiştik. Ancak kısaca ifade edecek olursak, Nemrut Paşa Divan-ı Harbî'nin verdiği idam kararlarının gerekçesinde Dramalı Rıza Beyin para meselesinden dolayı arkadaşlarını ihbar etmesi üzerine bu teşebbüsten İstanbul Polis Müdürlüğü'nün haberdar olduğudur. Biz bunu, İstanbul Polis Müdürü Tahsin Beyin basına, üstelik gerekçeli kararın verilmesinden bir hafta kadar önce yaptığı açıklamaları vererek aydınlatmaya çalıştık ve aslında bir ihbarın da söz konusu olmadığını, ilk yakalanın da Dramalı Rıza Bey değil Bahriye Yüzbaşısı Halil İbrahim Bey olduğunu belirttik.

Belki Dramalı Rıza Beyin, İstanbul Polis Müdürlüğü'ndeki sorgulanması sırasında, şiddetli işkence görmesi ya da hayatının kurtulacağı vaadi ile İstanbul'daki millî teşkilâta mensup kişilerin isimlerini verdiğini düşünebiliriz. Ancak bu zaten çok bir şeyi değiştirmeyecekti. Çünkü İstanbul Polis Müdürlüğü, teşkilâtın(Karakol) içine adamını sokmuş ve bu teşkilâtın bütün faaliyetlerini ve mensuplarının büyük bir kısmını deşifre etmişti.

Dramalı Rıza Bey, şayet yapmış ise bu davranışını hoş görmek mümkün değildir. Ancak o yine de ülkesi ve milleti için mücadele eden yiğit ve fedakâr bir vatan evladı olmuştur., Çerkes Ethem'in dediği gibi “ O bir şehitti”¹⁹³

¹⁹³ Kutay, **Çerkes Ethem Hadisesi**, s.21..

KAYNAKLAR

a) Arşivler

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dosya Usulü İradeler Tasnifi.
Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi(TİTE)

b)Yayınlanmış Arşiv Belgeleri

Arşiv Belgelerine Göre Balkan'larda ve Anadolu'da Yunan Mezalimi I (Balkanlarda Yunan Mezalimi), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., Ankara 1995

c) Resmi Yayınlar

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

d) Gazeteler

Alemdar,
İzmir Doğru,
Peyam-ı sabah,
Takvim-i Vekâyi,
Vakit

e) Hatıralar

APAK, Rahmi, **İstiklâl Savaşı'nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu**, TTK Basımevi, Ankara 1990

Balkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuvayı Milliye Hatıraları 1919-1920, Yay. Haz. Şerafettin Turan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yay., Ankara 1967.

BAYAR, Celâl, **Ben De Yazdım**(Millî Mücadeleye Giriş), C.7ve 8, Sabah Kitapları, İstanbul 1997.

CEBESÖY, Ali Fuat, **Millî Mücadele Hatıraları**, Temel yay., İstanbul 2000.

Cemal Paşa(Bahriye Nazırı ve 4. Ordu Kumandanı), **Hatıralar**, Tamamlayan ve Düzenleyen Behçet Cemal, Çağdaş Yay., İstanbul 1977.

CEMİL, Arif, **I. Dünya Savaşı'nda Teşkilât-ı Mahsusa**, Arba Yay. İstanbul 1997.

ÇETİNKAYA, Ali, **Ali Çetinkaya'nın Millî Mücadele Dönemi Hatıraları**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1993.

ERDEN, Ali Fuat, **Birinci Dünya Harbi'nde Suriye Hatıraları**, Yay. Haz. Alpaz Kabacalı, İstanbul 2003.

ERTÜRK, Hüsametdin, **İki Devrin Perde Arkası**, Yay. Haz. Samih Nafiz Tansu, Sebil Yay., İstanbul 1964.

_____, **Millî Mücadele Senelerinde Teşkilât-ı Mahsusa**, Daktilo Metin (Yay. Haz. Tefik Apay), Genelkurmay ATASE Kütüphanesi, Ankara 1985.

- GÜNSAV, Bekir Sami, **Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları**, Haz. Muhittin Ünal, 2.Basım, Cem Yay., İstanbul 2002.
- GÜVEN, Zühtü, **Anzavur İsyanı-Kurtuluş Savaşı Hatıralarından Acı Bir Sayfa**, Ankara 1965.
- ILGAR, İhsan, **Millî Mücadele'de Bursa(Mümtaz Şükrü Eğilmez'in Hatıraları)**, İstanbul 1981.
- İĞDEMİR,Uluğ, **Biga Ayaklanması ve Anzavur Olayları(Günlük Anılar)**, TTK Basımevi, Ankara 1989.
- İngiliz Kemal(Ahmet Esat Tomruk), **Millî Mücadele Dönemi Hatıraları**, Yay. Haz. Zekeriya Türkmen, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 2000.
- KARABEKİR,General, Cemal, **Maçka Silâhhanesi Hatıraları (İstiklâl Harbi Kahramanları)**, Yay. Haz. Aykut Kazancıgil, Nehir Yay., İstanbul 1991.
- KAYGUSUZ, Bezmi Nusret, **Bir Roman Gibi**, İzmir 1955.
- KUŞCUBAŞI, Eşref, **Hayber'de Türk Cengi(Teşkilât-ı Mahsusa Arabistan, Sina ve Kuzey Afrika Müdürü Eşref Beyin Hayber Anıları)**, Yay. Haz. Philip Stoddard, H. Basri Danışman, Arba Yay. İstanbul 1997.
- MARTI, Metin, **İlk Türk Komitacısı Fuat Balkan'ın Hatıraları**, Arma Yay. İstanbul 1998.
- Osmanlı Meclis-i Mebusan Reisi Halil Mentеше'nin Anıları**, Yay. Haz. İsmail Arar, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul 1986
- ÖZALP, Kazım, **Millî Mücadele I (1919-1922)**, 2.Basım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1985.
- ÖZGEN, Abdurrahman, **Millî Mücadele'de Türk Akıncıları**, 3.Basım, Tekin Yay., Ankara 1973.
- SORGUN, Taylan, **Halil Paşa-İttihat ve Terakkî'den Cumhuriyete Bitmeyen Savaş(Halil Kut Paşa'nın Hatıraları)**, 2.Baskı, Kamer Yay. İstanbul 1998.

Kitaplar

- AĞANOĞLU, H. Yıldırım, **Osmanlı'dan Cumhuriyete Balkanların Makûs Tarihi Göç**, Kum Saati Yay., İstanbul 2001.
- ATATÜRK, M. Kemal, **Nutuk, C. 1(1919-1920)**, Yay. Haz. Zeynep Korkmaz, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1984.
- _____, **Nutuk, C. III (1919-1927) Belgeler**, Yay. Haz. İsmet Gönülal, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1984.
- AYDIN, Mesut, **Millî Mücadele Döneminde TBMM Hükümeti Tarafından İstanbul'da Kurulan Gizli Gruplar ve Faâliyetleri**, Boğaziçi Yay., İstanbul 1992.
- BALCIOĞLU, Mustafa, **Teşkilât-ı Mahsusa'dan Cumhuriyete**, Nobel Yay., İstanbul 2001.
- BAYRAKTAR, Bayram, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ayvalık Tarihi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2002.
- BEBEK, İlhami, **Millî Mücadele'de Akbaş Cephaneliği Baskını**, Genelkurmay Başkanlığı Yay. Ankara 1994.

- BİYYIKOĞLU, Tefvik, **Trakya'da Millî Mücadele**, Cilt I, 2. Baskı, TTK Basımevi, Ankara 1987.
- ÇELİKTEPE, Atilla, **Teşkilât-ı Mahsusa'nın Siyasi Misyonu**, IQ Kültür-Sanat Yay., İstanbul 2002.
- ÇUKUROVA, Bülent, **Kurtuluş Savaşında Haber Alma ve Yeraltı Çalışmaları**, Ankara 1994.
- DİNAMO, Hasan İzzettin, **Kutsal İsyan(Kurtuluş Savaşı'nın Gerçek Hikayesi)**, C. 4 ve 5, 4.Baskı, May Yay. İstanbul 1974.
- DÜNDAR, Fuat, **İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası(1913-1918)**, İletişim Yay., İstanbul 2001.
- ERGÜL, Teoman, **Kurtuluş Savaşında Manisa(1919-1922)**, Manisa Kültür Sanat Kurumu Yay., İzmir 1991.
- ESENGİN, Kenan, **Millî Mücadele'de Ayaklanmalar**, 3.Baskı, Kamer Yay., İstanbul 1998.
- GÖKÇEN, Salim, **Bozdağ'ın İşgali ve Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin İstifası**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2003.
- GÖRGÜLÜ, İsmet, **On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922(Balkan-Birinci Dünya ve İstiklâl Harbi)**, TTK Basımevi, Ankara 1993.
- GÜNDAĞ, Nevzat, **1913 Garbi Trakya Hükümeti Müstakilesi**, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1987.
- GÜRLER, Hamdi, **Kurtuluş Savaşında Albay Bekir Sami -Günsav-**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara 1994.
- HALAÇOĞLU, Ahmed, **Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri(1912-1913)**, 2. Baskı, TTK Basımevi, Ankara 1995.
- HİMMETOĞLU, *Hüsnü*, **Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları**, Ülkü Matbaası, İstanbul 1975.
- İLGÜREL, Mücteba, **Millî Mücadele'de Balıkesir Kongreleri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., İstanbul 1999.
- KARABEKİR, Kazım, **İstiklal Harbimizde Enver Paşa ve İttihat ve Terakki Erkanı**, Tekin Yayınevi, İstanbul 1990,
- KELEŞYILMAZ, Vahdet, **Teşkilât-ı Mahsusa'nın Hindistan Misyonu(1914-1918)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1999.
- KOZANOĞLU, *Zeynel*, **Hamdi Bey ve Akbaş Baskını**, Ankara 1970.
- KUTAY, Cemal, **Çerkes Ethem Hadisesi(Kendi Hatıralarıyla)**, Tarih Kütüphanesi Yay., İstanbul 1955.
- _____, **Celâl Bayar'ın Yazmadığı ve Yazmayacağı Üç Devirden Hakikatler**, Alioğlu Yay., İstanbul 1982.
- _____, **Çerkes Ethem Dosyası**, (1.ve 2. Cilt Bir arada), 5.Baskı, Boğaziçi Yay. İstanbul 1990.
- MCCARTHY, Justin, **Ölüm ve Sürgün(1821-1922)**, İnkılâp Yay., Çev. Bilge Umar, İstanbul 1998.
- ÖGE, Mim Kemal, **Güney Asya Müslümanlarının İstiklâl Davası ve Türk Millî Mücadelesi**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1988.
- ÖZER, Kemal, **Kurtuluş Savaşında Gönen**, Türk Dili Matbaası, Balıkesir 1964.

- SANAY, Recai, **Türk Casusu İngiliz Kemal İstiklâl Harbinde**, Nebioğlu Yay. İstanbul 1958.
- SOFUOĞLU, Adnan, **Kuva-yı Milliye Döneminde KuzeyBati Anadolu(1919-1921)**, Genelkurmay Başkanlığı Yay., Ankara 1994.
- STODDARD, Philip, **Teşkilât-ı Mahsusa**, Arba Yay. İstanbul 1994.
- SU, Kâmil, **Köprülü Hamdi Bey ve Akbaş Olayı**, Ankara 1984.
- TEKELİ, İlhan-İlkin, Selim, **Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşına Geçerken Uşak Hey'eti Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey**, TTK Basımevi, Ankara 1989.
- TEVETOĞLU, Fethi, **Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, TTK Basımevi, Ankara 1988.
- TUNAYA, Tarık Zafer **Türkiye'de Siyasi Partiler, C.III-İttihat ve Terakki(Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi)**, Hürriyet Yay., İstanbul 1989.
- Türk İstiklâl Harbi VI ncı Cilt, İstiklâl Harbi'nde Ayaklanmalar**, Gnkur Yay., Gnkur Basımevi, Ankara 1974.
- Türk İstiklâl Harbi, VII nci Cilt İdari Faaliyetler**, Gnkur Yay., Gnkur Basımevi, Ankara 1975.
- Türk İstiklâl Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, 3.Baskı, Gnkur Yay., Gnkur Basımevi, Ankara 1999.
- UNAT, Faik Reşit, **Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu**, 4.Basım, TTK Basımevi, Ankara ¹
- YALÇIN, Soner, **Teşkilât'ın İki Silahşörü**, 5.Basım, Doğan Kitapçılık A.Ş. Yay., İstanbul 2001.

g)Makaleler

- AKYÜZ, Yahya Şehit Hamdi Beyin Son Günlerine Ait Orjinal İki Mektup”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. X, Sayı:28,(Mart 1994), Ankara 1994, s.1-17.
- BAYDUR, Mithat, “Aydın ve Çevresinde Millî Direnişin Doğuşu ve Gelişmesine Bir Bakış”, *Askeri Tarih Bülteni*, Yıl:20, Sayı 39,(Ağustos 1995), Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara 1995, s.82-89.
- ERLER, M. Yavuz, “Damat Ferit'e Suikast” Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü *Atatürk Dergisi* “Doç. Dr. Günay Çağlar Özel Sayısı”, C. III, Sayı:2, (Temmuz 2002), s.107-119.
- GÖZTEPE, Tarık Mümtaz, “Nemrut Mustafa'nın Astığı Kuvayı Milliyeciler”, *Dün ve Bugün*, Yıl:1, C.1, S.12,(20 Ocak 1956), s.6-7 ve 27
- _____, “Yaşasın İttihad-ı Terakki”, *Dün ve Bugün*, Sayı:13, Yıl:1, Cilt:1, (27 Ocak 1956), s.20 ve 27.
- MERT, Özcan, “Anzavur'un İlk Ayaklanmasına Ait Belgeler”, *Bellekten*, C. LVI, Sayı:217,s.847-961.
- SOFUOĞLU, Adnan, “Akbaş Baskını(Olayı) ve Yankıları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.IX, Sayı:26, Ankara 1993, s.417-442.

h)Ansiklopediler ve Yazı Dizileri

Türk Ansiklopedisi, “Drama Maddesi”, Cilt:XIV, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., Ankara 1966.

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi “Drama Maddesi”, Cilt:9, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1994.

YETKİN, Gıyas, “Kaymakam Hamdi Beyin Şehadeti-Akbaş Cephanelikleri Nasıl Basmıldı ve Boşaltıldı”, *Son Telgraf*(Yazı Dizisi.)

